

የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን
ወርቃማ ዘመናት

በዲያቆን ሰሎሞን ዮሐንስ

መጋቢት 27 ቀን 2001 ዓ.ም
አዲስ አበባ

መታሰቢያነቱ

ያለ አባት እናት፤
ያለ ግድ በውድ፤
ያለ በትር በፍቅር፤
ያለ ኩርፊያ በፈገግታ፤

ከማህፀን ጀምሮ እሁን እስካለሁበት እድሜ ድረስ
ማንኛውንም ችግር ተቋቁማ የተሸከመችኝና
የእናትነት ፍቅሯ ዘወትር የማይለየኝ
ለወላጅ እናቴ

ለወ/ሮ ሙሉ ተገኝ
ይሁንልኝ።

አበርክቶት

በበረከትና በፀጋ ሳሳደገኝ በአገልግሎት አንደበቴን
ለከፈትኩበት ላለሁበት ደብር ለቅዱስ እግዚአብሔር አብ፤

ጊዜያቸውንና ከእግዚአብሔር የተለገላቸውን እድሜ
በአግባቡ ተጠቅመው፤ ራሳቸውን ሳይሆን ቤተ
ክርስቲያናቸውን ለዓለም አስተዋውቀው በክብር ላረፉ
ለኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ቅዱሳን፤

ቤተ ክርስቲያን የሚገባትን መብት በመጠበቅ ከጠላቶቿ
በመከላከል የተዋህዱን እምነት ጠብቀው ላስረከቡን
በድል ለኖሩና በክብር ላርፉ ነገሥታቶቻችን፤
ይህን መጽሐፍ አበረከታለሁ።

ይህን መጽሐፍ እንዳዘጋጅ የረዳኝ ስፍገመገም ምርኩዝ፤
ስለደድ ሀገር፤ ሲታወክ ፀጥታ፤ ሳዝን ደስታ ለሆነኝ፤
አስቀድሞ የወደደን፤ ጠላቶቼ ሳለን የወደደን፤ ልጁን
በወደደበት መጠን የወደደን፤ የፈለገውን ነገር ሁሉ እና
የዘመናት እቅዱን በልጅ በኩል ሳከናወነ

ለቅዱስ እግዚአብሔር አብ

ከብር ምስጋና ይግባው፤
አሜን!

ወጣት አገልጋዮችን በማረበታታት የተማረው የሰው ኃይል
በቤተ ክርስቲያን ተገቢ ቦታቸውን እንዲይዙ የሚጥሩትን
ለእኔም ቤተ ክርስቲያንን እንዳገለግል የረዱኝን የአዲስ
አበባ ሀገረ ስብከት ሊቀ ጳጳስ
ብፁዕ አቡነ ሳሙኤልን፤

አገልግሎቴን በማክበር ቅን ሐሳባቸውን ከተግባር ጋር
የሚለገሱኝን የማገልግልበት ቤተ ክርስቲያን ዋና አስተዳዳሪ
የሆኑት ክቡር አባቴን

መልአክ ገነት ቆሞስ አባ ገ/ሥላሴ ጸባይን፤

የዘወትር ተባባሪዬ የወልደ ነጉድጓድ
ቅ/ዮሐንስና የመካነ ጌልጌታ ቅድስት ማርያም
ቤተ ክርስቲያን ዋና ጸሐፊ

መ/ር ሰሎሞን በቀለ ዘነበን፤

በአገልግሎቴ የሚደግፈኝን ለራሴ ከማስበው
የበለጠ ዘወትር የሚያስብልኝን ወንድሜ
ቀሲስ ተሾመ ገ/ሥላሴ

በአሜሪካ የምትኖረው እህቴ አስቴር ለማ፣
ወንድሜ **ሚካኤል እሸቱ /አቢቲ/**

ጽሑፌን በትዕግሥት በመጻፍ ለአንባቢ እይታ እንዲሰጥ
በቂ ጊዜዋን ለግሳ ለጎትመት እንዲመች አድርጋ
የጻፈችልኝ የዘወትር ተባባሪዬ
ሠናይት መላኩን፤

በእግዚአብሔር ስም ከፍ ያለ ምስጋናዬን አቀርባለሁ።

መጽሐፉን ሳዘጋጅ ከጌኔ በመሆን በጌ
ሐሳብሽን ከተግባር ጋር የለገስሽኝን፤ ዝግጅቴ
የተሳካ እንዲሆን በጸሎትሽ በማሰብ፤ የምፈልገውን
ሁሉ በማቅረብ የተንከባከብሽኝን ክብርት እጮኛዬን
ፍቅርተ ማርያም /አይቲን/
እጅግ በጣም አመሰግንሻለሁ ያንቺ ማበረታታት
ለዝግጅቴ መሳካት ግብአት ሆኖኛልና።

በመጨረሻም በዚህ የምስጋና አምድ ላይ ስማቸውን
ያሳነሳሁትና በጌ የሚያስቡልኝን ሁሉ በዚህ አጋጣሚ ከፍ
ያለ ምስጋናዬን አቀርባለሁ።

ማውጫ

መቅድም.....	1
መግቢያ.....	4
▪ ትምሕርት በኢትዮጵያ.....	5
▪ ብሔራዊያን ሊቃውንት.....	7
▪ ሥነ ጽሑፍ በኢትዮጵያ.....	8
▪ የኢትዮጵያ ሥነ ጽሑፍ እድገት.....	10
▪ ሥነ ጽሑፍና ነገሥታቶቻችን.....	12
▪ ታሪካዊ ቅርሶች.....	13
▪ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን በቅርስነት የያዘቻቸው.....	14
▪ ቅርሶች ለህገር ኢኮኖሚ ግንባታ.....	16
▪ በቤተክርስቲያናችን የተካሄዱ ሐዋርያዊ ተልዕኮዎች.....	19
▪ ሐዋርያዊ ተልዕኮ በ21ኛው ክፍለ ዘመን.....	20
▪ የቤተ ክርስቲያን ኪነ ጥበባት.....	23
ኢትዮጵያና ኢትዮጵያውያን.....	27
▪ በመጽሐፍ ቅዱስ.....	27
▪ ኢትዮጵያ የሚለው ስያሜ.....	28
▪ የኢትዮጵያ መልክዐ ምድር አቀማመጥ የሕዝቦቿ ጸባይ በታሪክ ሰዎችና በፈላስፎች.....	29
▪ የኢትዮጵያ ጥንታዊ ግዛት.....	31
▪ የኢትዮጵያ ጥንታዊ ንግድ.....	32
▪ ጥንታዊው የኢትዮጵያ ወደብ አዱሊስ.....	33
▪ የኢትዮጵያ የኃይል አቋም በጥንት ዘመን.....	34
▪ ኢትዮጵያ በስልጣኔ.....	35
▪ አክሱምና ሐውልቶቿ.....	36
▪ አክሱምና ሥነ ጽሑፎቿ.....	38
▪ አክሱምና ገንዘቦቿ.....	39
▪ ገንዘቦቹ የተሠሩባቸው ዘመናት አከፋፈል.....	40
▪ አክሱም በክርስ ምድር ጥናት ምርምር.....	45
▪ ኢትዮጵያ በሃይማኖት.....	48

ምዕራፍ አንድ

▪ የመጀመሪያው ወርቃማ ዘመን.....	51
▪ የንግሥተ ሳባ ወደ ኢየሩሳሌም መሔድ.....	52
▪ የንግሥተ ሳባ ከኢየሩሳሌም መመለስ የቀዳማዊ ምኒልክ መወለድ.....	52
▪ ቀዳማዊ ምኒልክ ወደ አባቱ ንጉሥ ሰሎሞን መሔድ.....	53
▪ ቀዳማዊ ምኒልክ ኢየሩሳሌም መድረስ.....	54
▪ ቀዳማዊ ምኒልክ ወደ ኢትዮጵያ መመለስ፤ ታቦተ ጽዮን መምጣቱ፤ የምኒልክ መንገሥ፤ ለታቦተ ጽዮን ምክራብ-መቅደስ መሠራት.....	55
▪ ንግሥተ ሳባ ወደ ኢየሩሳሌም የሔደችበት ምክንያት.....	58
▪ የጽዮን በዓል አከባበር.....	59
▪ ቀዳማዊ ምኒልክ ያሠራው መቅደስ.....	60

ምዕራፍ ሁለት

▪ ሁለተኛው ወርቃማ ዘመን.....	63
▪ በኢትዮጵያ ለተመሠረተችው ቤተክርስቲያን በር የከፈተ ሐዋርያ.....	63

ምዕራፍ ሦስት

▪ ሦስተኛው ወርቃማ ዘመን.....	68
▪ አቡነ ሰላማ ለኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ያደረጉት አስተዋጽኦ.....	72
▪ የአባ ሰላማ አስተዋፅኦ በውጭ ግንኙነት.....	75
▪ የኢየሩሳሌምን ርስት አስጠብቀዋል.....	75
▪ መንበራቸውን ዓለም አቀፋዊ ዕውቅና እንዲያገኝ አድርገዋል.....	76
▪ ከኢትዮጵያ ውጭ የነበረውን የእምነት እንቅስቃሴ ተከታትለዋል.....	77
▪ የአብርሃ ወአጽብሐ እረፍት፤ የአቡነ ሰላማ የስማቸው ስያሜና እረፍታቸው.....	78

ምዕራፍ አራት

▪ አራተኛው ወርቃማ ዘመን.....	83
-----------------------	----

▪ የተሰአቱ ቅዱሳን መምጣት፤ የቅዱስ ያሬድ መነሣትና የተቀጸል ጽጌ አከባበር መጀመር.....	83
▪ የምንኩስና አጀማመር.....	87
▪ የምንኩስና መሥራች አባ እንጦንስ.....	88
▪ መቃርዮስ ዘገዳመ አስቈጥሶ.....	90
▪ የአንድነት ገዳም መስራች አባ ጳኩሚስ.....	91
▪ ስለ ልብስ ምንኩስና ጥንታዊነትን የያዘ ምሳሌ.....	94
▪ አቡነ አረጋዊ ገዳም.....	95
▪ የደብረ ዳሞ ገዳም መመስረት.....	97
▪ አቡነ ጳንጠልዮን ገዳም.....	100
▪ ዐፄ ካሌብ ወደ የመን ለመዝመት አቡነ ጳንጠልዮንን የጸሎት እርዳታ መጠየቁ.....	101
▪ የአቡነ ጳንጠልዮን ገዳም ይዞታና ገድላቸው.....	103
▪ የቤተክርስቲያኑ አመሠራረት.....	104
▪ በገዳሙ ውስጥ ያሉ ጥንታዊያን መጻሕፍት.....	105
▪ አባ ይምአታ ገዳም.....	106
▪ አባ ገሪማ ገዳም.....	107
▪ አባ ጽሕማ ገዳም.....	108
▪ አቡነ አፍፄ ገዳም.....	110
▪ አባ ሊቃኖስ ገዳም.....	112
▪ አባ አሌፍ ገዳም.....	113
▪ አባ ጉባ ገዳም.....	114
▪ የተሰአቱ ቅዱሳን አስተዋፅኦ.....	116
▪ የቅዱስ ያሬድ መነሳት.....	117
▪ የቅዱስ ያሬድ ትውፊት.....	122
▪ የዜማ ምልክቶች ትርጉም.....	125
▪ የተቀጸል ጽጌ በዓል አከባበር መጀመር.....	128

ምዕራፍ አምስት

▪ አምስተኛው ወርቃማ ዘመን.....	132
ክፍል አንድ	
▪ የላሊበላ አብያተ ክርስቲያናት.....	132
▪ ቤተ ማርያም.....	135
▪ ቤተ መድኃኔዓለም.....	136
▪ ቤተ ኃልኅታ.....	136

▪ ቤተ አማኑኤል.....	138
▪ ቤተ መርቆሬዎስ.....	138
▪ ቤተ አባ ሊባኖስ.....	139
▪ ቤተ መስቀል.....	140
▪ ቤተ ደናግል.....	140
▪ ቤተ ገብርኤል.....	141
▪ ቤተ ጊዮርጊስ.....	141

ክፍል ሁለት

▪ የሥነ ጽሑፍ መዳበርና ሐዋርያዊ ተልዕኮ፤ እንቅስቃሴ መስፋፋት.....	145
▪ በዐፄ አምደጽዮን ዘመነ መንግሥት የተተረጎሙና የተጻፉ መጻሕፍት.....	148
▪ የገድላት መጻሕፍት.....	150
▪ የገድላት መጻሕፍት ዓበይት ዓላማ.....	151
▪ ታሪካዊና ሥነ ጽሑፋዊ ጠቀሜታቸው.....	152
▪ መልክእ.....	153
▪ ሐዋርያዊ ተልዕኮ መስፋፋት.....	154

ክፍል ሦስት

▪ ሐይቅ እስጢፋኖስ ገዳም.....	159
-----------------------	-----

ክፍል አራት

▪ የገዳማት መስፋፋት በጣና ሐይቅ ዙሪያ.....	167
▪ ዳጋ እስጢፋኖስ.....	168
▪ ዘጌ ደሴት.....	170
▪ መሐል ዘጌ ጊዮርጊስ.....	171
▪ ኡራ ኪዳነ ምሕረት.....	172
▪ ደብረ ማርያም ገዳም.....	172
▪ ክብራነ ገብርኤልና እንጦንስ ገዳም.....	173
▪ ደብረ ሲና ማርያም ገዳም.....	176
▪ ኮታ ማርያም ገዳም.....	176
▪ አዝዋ ማርያም.....	177
▪ ምንዳባ መድኃኔዓለም.....	178

ክፍል አምስት

▪ አባ ጊዮርጊስ.....	179
▪ ሥርዓተ ቤተ ክርስቲያን እንዳይፋለስ ጠብቋል.....	181
▪ ብቃት ያለው ሥነ ጽሑፍ አቅርቧል.....	181

▪ በሐይቅ ምን አይነት ትምህርት ይሰጥ እንደነበር ድርሰቶቹ ምንጭ ሆነዋል.....	183
▪ የአባ ጊዮርጊስ እረፍት.....	184
▪ ለኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የአባ ጊዮርጊስ አስተዋፅኦ ክፍል ስድስት.....	186
▪ በዐፄ ዳዊት ዘመነ መንግሥት የገባው ግማዶ መስቀል.....	188

ክፍል ሰባት

▪ ንጉሥ ዘርዓ ያዕቆብ ለቤተ ክርስቲያን ያደረገው አስተዋፅኦ.....	193
▪ በዘመነ መንግሥቱ የተስፋፋው ሥነ ጽሑፍ.....	198
ክፍል ስምንት	
▪ በመካከለኛው ክፍለ ዘመን የተነሱ ቅዱሳን አባቶች.....	201
▪ ቤተ ክርስቲያን ለቅዱሳን የምትሰጠው ከበሬታ.....	202

ምዕራፍ ስድስት

▪ ስድስተኛው ወርቃማ ዘመን.....	209
▪ የዐፄ ፋሲል ዘመን.....	209
▪ ዐፄ ኢያሱ አድያም ሰገድ.....	214
▪ በዘመኑ የነበሩ ታላላቅ መምህራን.....	218
▪ ደብረ ብርሃን ሥላሴ ቤተ ክርስቲያን.....	220

ምዕራፍ ሰባት

▪ ሰባተኛው ወርቃማ ዘመን.....	224
ክፍል አንድ	
▪ በዐፄ ዮሐንስ፣ በዐፄ ምኒልክ፣ በንግሥተ ነገሥታት ዘውዲቱ፣ ዘመነ መንግሥት የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን.....	224
▪ በአገር ውስጥ የሠሯቸው.....	224
▪ በውጭ ሀገር ያከናወኗቸው.....	229

ክፍል ሁለት

▪ በዳግማዊ ዐፄ ምኒልክ ዘመነ መንግሥት የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን.....	231
▪ የዐፄ ምኒልክ አስተዋፅኦ በቅዱሳት መካናት.....	232

ክፍል ሦስት	
▪ በንግሥተ ነገሥታት ዘውዲቱ ዘመነ መንግሥት የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን.....	233
▪ ሕንጻ ቤተ ክርስቲያን.....	234
▪ ሢመተ ጳጳሳት ኢትዮጵያውያን.....	236
▪ የቅዱሳት መካናት ይዞታ ማስጠበቃቸው.....	237
ምዕራፍ ስምንት	
▪ ስምንተኛው ወርቃማ ዘመን.....	238
ክፍል አንድ	
▪ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን በቀዳማዊ ዐፄ ኃይለ ሥላሴ ዘመን.....	238
▪ ሕንጻ ቤተ ክርስቲያን.....	238
▪ በተለያዩ ክፍለ ሀገር ያሠሯቸው አብያተ ክርስቲያናት.....	244
ክፍል ሁለት	
▪ አምስተኛው የሥነ ጽሑፍ ዘመን ቅዱሳት መጻሕፍትን በማሳተም የንጉሠ ነገሥቱ ባለውለታነት.....	245
ክፍል ሦስት	
▪ መንፈሳዊ ትምህርት ቤቶች መስፋፋትና ስብከተ ወንጌል መጠናከር.....	251
▪ መንፈሳዊ ትምህርት ቤት.....	251
▪ የቅድስት ሥላሴ መንፈሳዊ ኮሌጅ.....	253
▪ የቅዱስ ጳውሎስ ከፍተኛ መንፈሳዊ ትምህርት ቤት.....	254
▪ ስብከተ ወንጌል መጠናከር.....	255
ክፍል አራት	
▪ የውጭ ግንኙነትን ማሳደግ.....	257
▪ የአምስቱ እህት አብያተ ክርስቲያናት ጉባኤ /ስብሰባ/ በአዲስ አበባ መስተናድ.....	260
▪ የጉባኤው መስተንግዶ ቅድመ ዝግጅት.....	260
ክፍል አምስት	
▪ በኢኮሙኒካል ግንኙነት ባለውለታዎች.....	268
▪ አስደናቂው የአቡነ ቴዎፍሎስ ንግግር ለግብጻውያን.....	271
ክፍል ስድስት	
▪ የፕትርክና መንበረ መገኘት.....	273
▪ ዋቢ መጻሕፍት.....	277

በስመ አብ ወልድ ወመንፈስ ቅዱስ አሐዱ አምላክ
አሜን!

መቅደም

ሰው በዚህ ዓለም ካለመኖር ወደ መኖር በአምላክ ፈቃድ የመጣው የተሠጠውን እድሜ በቁም ነገር ላይ አሳ ልፎት እንዲኖር ነው። ሰው ከጊዜ ወደ ጊዜ ለመሻሻል ይጥራል መጣርም አለበት። ትውልድ እንዴት እንደኖረና የዘመኑም እውቀት ምን እንደነበር ለማወቅ ይደክማል ማወቅም ይገባል። የፈረሡ፣ የተቀበሩ ጥንታዊ ቤተ መንግሥቶች፣ ከተሞች እና አብያተ ክርስቲያናትን ከህብቶቻቸው ጋር፣ የወደሙትንና የዘመን ጥርስ የበላቸውን በከርሠ ምድር ጥናት (ARCHEOLOGY) እየመረመረ በዘመናት ብዛት የጠፉትን ቅርሶች ከአዲሱ ትውልድ ጋር ለማስተዋወቅ ይታገላል ትግሉም ተገቢ ነው።

ጥንታዊውን የእውቀትና የታሪክ ቅርሶች ለማየት ፍላጌት ያላቸው ሰዎች በበዙበት በዚህ ዘመን መልካም ስምና ዝና ከማትረፋቸውም በላይ። ከጉብኝቶች የሚገኘው ገቢ ለሀገር ኢኮኖሚ ግንባታ ታላቅ ድጋፍ ሆነዋል። ስያሜውም፡- «ጭስ አልባው ኢንዱስትሪ» በመባል የሚጠራው የቱሪዝም መስክ ነው። እንግዲህ እንዲህ አይነት አሰሳ ከሚደረግባቸው ለምርምራቸው አመርቂ ውጤት ከሚገኝባቸው የዓለማችን ጥቂት ሀገሮች አንዷ ኢትዮጵያ ናት። የሀገሪቱ ሙዚየም ሆና እያገለገለች ያለችው ደግሞ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ናት።

ቀደምት አባቶች ስማቸውና ዝናቸው እየተጋነነ በክብር የሚጠሩት፤ ትውልዱም በመልካም አስተያየት ከፍተኛ ሥፍራ የሚሰጣቸው በዚህ ዓለም በመኖራቸው ብቻ ሳይሆን ለትውልድ ባቆዩት የታሪክ ቅርስ ነው። ከእግዚአብሔር የተሠጠን እድሜ የአጭር ጊዜ እንግዳ መሆናችንን ስለሚያስገነዝብን የምንሸኘውም ባልታወቀ ጊዜ ውስጥ መሆኑን በመረዳት እውነተኛ ሀሳባችንና ሥራችን በተተኪው ትውልድ

የማይረሳ አስመስጋኝ ቅርስ መሆን አለበት ቅርሱም ምንድን ነው? ሲባል «የእንግድነቱ ሕይወታችን የደስታ ጊዜ፤ ሙታ ንነታችን በሕያውነታችን ይለወጣል» ትውልዱ ይህን በእምነት ተመልክቶ ከቀደምት አባቶች የተረከበውን በዓላማ የመኖር ቅርስ ያለምንም ችግር ሊጠብቀው ይችላል።

የዚህ መጽሐፍ ዝግጅት ዓላማ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ባላለፈችው ዘመናት ያገኘችውን መንፈሳዊ በረከት በአጭሩ ለማስጨበጥ ነው። እነዚህ መንፈሳዊ በረከቶች ትውልድን የሚቀርፅ ስለሆነ የመጽሐፉ ርዕስ፡- «የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ወርቃማ ዘመናት» በመባል ተሰይሟል። ዘመናቱንም በ8 ዋና ዋና ርዕሶች ከፍሎ አቅርቧል። ይህ ደግሞ የአቅሜን ያህል በመጣር እኔን መሰል ወጣቶች ለማነቃቂያ፤ በዚህ ዙሪያ ጥልቅ እውቀት ላላቸው ደግሞ የበለጠ ነገር ሠርተው [ምክንያቱም እያንዳንዱ ወርቃማ ዘመን ራሱን የቻለ መጽሐፍ ሊወጣው ስለሚችል] ሌላ ፍላጋ እየባዘነና የራሱን እየጣለ የሌላውን እያንጠለጠለ የሚኖር፤ ወይም ደግሞ ወደ ብዙ ቦታ ሲሔድ ወደ ራሱ መሔድ ላልቻለ [ራሱን መፈለግ ለተሳነው] ትውልድ መታደጊያ ይሆናልና ይህን ለማስገንዘብ ፍንጭ ይሆናቸዋል ብዬ ሙሉ በሙሉ ባላሰብም ያልተዳሰሰ ብዙ ነገር እንዳለ ይጠቁምልኛል በማለት ተዘጋጀ ነው።

ለቀጣዩ ትውልድ መልካም ሥራን ትቶ ከማለፍ የበለጠ የሚያስደስት ነገር የለም። ከዚህ ተቃራኒ ደግሞ አንዳንድ ሰዎች በሀሳባቸው የቤተክርስቲያኗን የአገልግሎት አቅድን ለማቋቋም ይሰለቹና ሌላው በሚሰራው ሥራ ውስጥ ድክመትን አግኝቶ ለመተቸት ይቸኩላሉ። ይህ አይነት ፀባይ ለቁም ነገር አለመታደል ነው ምክንያቱም ከጥፋት ሁሉ የበለጠ ጥፋት ቁም ነገርን ማጥፋት ነው።

የምንመኘውን ሁሉ በቀላሉና በእውነተኛ መንገድ ለማግኘት የማይቻል መስሎ ከታየን የከበረው አዕምሮአችን የተንኮል ብቻ ምንጭ ይሆናል። እንዲህ አይነቱ የውስጥ በሽታ ለራሳችን የሚያስከትለው አንደኛው ትዝብት የነገን

ውርደት በመጭው ትውልድ ስናገኝ፤ ሁለተኛው ደግሞ በዚህ ትውልድ ላይ የሞት ፍርድ በእዳ ወስኖ ከማለፍ ይቆጠራል። ይህ አይነቱ ሕይወት እውነትን ስለማያሳየን ከእውነተኛ ሰዎች የሚፈልቀውን የመንፈስ ማርኪያና የኑሮ መደሰቻ የሆነውን «የቅን ሀሳብ ጣዕም» ሳንረዳ ከዚህ ዓለም ልናልፍ እንችላለን። ከእንዲህ አይነት ዓላማ ከሌላቸው ሰዎች የምንጠበቀው ነገር ባይኖርም የሌላውን ሕይወትና የቤተ ክርስቲያንን ህልውና እንዳያናጉ ግን ያሰጋል። ስለዚህ ለዝምታ ለቸልታ ስላልተፈጠርን፡- ባናስብም የሚያስበውን፤ ባንናገርም የሚናገረውን፤ ባንሠራም የሚሠራውን፤ ባናስተምርም የሚያስተምረውን ማወቅ አለብን።

የዚህ መጽሐፍ መረጃዎች ሁሉ በሀገራዊ ሥራዎች ያተኮሩ ናቸው። ለዝግጅቱ ይጠቅማል ያልኳቸውን ከ1920 ዓ.ም ወዲህ ይህ መጽሐፍ እስከተዘጋጀበት ጊዜ ድረስ የታተሙ መጻሕፍት፤ መጽሔት፤ ጋዜጦች፤ እንዲሁም በመጽሐፍ መልክ ያልተጠረዙ የታይኝ ጽሑፎችን ለማገላበጥ ሞክሬአለሁ። ከመረጃ ጋር የቀረበ ነገር ለአንባቢው የበለጠ ግንዛቤ፤ ለአቅራቢው ደግሞ የአዕምሮ ነፃነትን እንደሚሰጥ የታመነ ነው። ለዚህ ብቻ ሳይሆን ጸሐፊዎቻቸውና ጽሑፎቻቸው የሚታወቁት በምንጮቻቸው ነው።

እንዲህ አይነት ሥራዎች ጥልቅ ጥናት እንደሚጠይቁ የታመነ ነው። ካሳተምኳቸው መጽሐፍቶች በይዘት ትልቁ ይህ ስለሆነ፡- ስህተት ቢገኝ በማረም፤ የተጣመመውን በማቃናት፤ የጉደለውን በመሙላት በተጨማሪ ካለውና ከነበረው ተዘጋጅ እንጂ፤ በየዘመናቱ የተሠሩትን ወርቃማ ታሪኮች ጉላ ያሉትን ብቻ እንዳስፈርኩ ከወዲሁ እንድትረዱኝ እያሳሰብኩ፤ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ባላለፈችው ዘመናት ያገኘችውን መንፈሳዊ በረከት በመጠኑ እንድትገነዘቡ የአቅሜን ያህል ደክሜ ያዘጋጀሁትን ይህን መጽሐፍ ለቤተ ክርስቲያን ክብርና ለተከታዮቿ ራስን የማወቅ መንገድ እንዲጠርግ በመመኘት በብዙ ደስታ ለንባብ ሳበረክት ራሴን ዝቅ በማድረግ ነው።

አዘጋጁ

መግቢያ

የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ ማለት የኢትዮጵያ ታሪክ ማለት ነው። የኢትዮጵያ ታሪክ ማለት ደግሞ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ ማለት ነው። ሁለቱን ነጥሞች መመልከት አንችልም። ቤተ ክርስቲያንና ኢትዮጵያ የአንድ መጽሐፍ ሁለት ገፅታዎች ናቸው። እስከ 1966 ዓ.ም ድረስ በኢትዮጵያ የነገሡ ነገሥታት ቅተቀቡት በቤተ ክርስቲያናችን ስለ ነበር ቀብታ ያነገሡቻቸውን ቅድስት ቤተ ክርስቲያናቸውን የመጠበቁና የማስጠበቁን መብት ከፍተኛ ድርሻ ተወጥተዋል።¹ በዚህ መጽሐፍ ዝርዝር ሐሳቦች ይህን በተመለከተ ተንፀባርቋል።

ኢትዮጵያ ጥምቀተ ክርስትና በ34 ዓ.ም ከተቀበለች በኋላ፣ በ4ኛው መቶ ክፍለ ዘመን በአቡነ ሰላማ ከሣቴ ብርሃን የወንጌል ትምህርት መሠረቱ እስከ አሁን ያልተነዋወፀ ቤተ ክርስቲያን ተመስርታለች። የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን² ከዚህ ክፍለ ዘመን ጀምሮ ለኢትዮጵያ ሕዝብ የማኅበራዊ ኑሮ መስራች በመሆን እርዳታዋን በዘመኑ ሁሉ ስታቀርብ ኖራለች። ክርስትና በኢትዮጵያ ያለው ንጹሕ ሃይማኖታዊ ይዘት ብቻ ሳይሆን በብሔራዊ ሕይወትም ውስጥ ከፍተኛ ድርሻ አለው። የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ሃይማኖታዊ ተቋም ብቻ ሳትሆን የሕዝቦቿ ባሕላዊና ማኅበራዊ ሕይወትም

¹ በኢትዮጵያ እመራር ውስጥ ለሰት ሰሞች ጉልተው ይታዩ እንደነበር እንረዳለን እነዚህም፡- ዐፄ /ንጉሠ/፣ እቴጌ /የንጉሡ ባለቤት/፣ እጩ ናቸው። እጩንም ክዳሱ ጉን በመሆን የቤተክርስቲያኗን ሥጋዊ አስተዳደር ይመራ ነበር። እንዲሁም የመሬቱን ስሪት በሦስት የተከፈለ ሲሆን፣ ይኸውም አንደኛው ሢሶ ለነጋሢ (ለንጉሡ ወይም ለመንግሥት)፣ ሁለተኛው ሢሶ ለእነጋሢ (ለሕዝብ እርሶ ለሚተዳደር ገበሬ) ሦስተኛው ሢሶ ለቀዳሲ ለቤተ ክርስቲያን መገልገያ ለካህናት መተዳደሪያ በሚል ተደልድሎ ነበር።

² የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ስንል [የኢትዮጵያ እርቶደክስ ተዋህዶ ቤተ ክርስቲያን] ማለታችን ነው። በዚህ ሀገር ያሉ እምነቶች «ኢትዮጵያ» የሚሰውን ተጋርተውታል። እደ እውነቱ ከሆነ፣ በኢትዮጵያ ያሉ የካቶሊክ እምነት ተከታዮች፣ በኢትዮጵያ የሚገኙ የኖርቴስታንት እምነት ተከታዮች መባል ይገባቸው ነበር እንጂ፣ የኢትዮጵያ ካቶሊካዊት ቤተ ክርስቲያን፣ የኢትዮጵያ ወንጌላዊት መካነ ኢየሱስ ቤተ ክርስቲያን መባል የለባቸው። ምክንያቱም በሀገራችን የተመሠረተችው እንዲት ቤተ ክርስቲያን ስትሆን፣ የተቀሩት ሀገር በቀል እይደሉም።

ተጠብቆ ያለባት ናት። ስለዚህ የታሪክ ምንጭ መሆኗ ታምኖባታል። ለሥነ ጽሑፍ እድገት ለታሪካዊ ድርጊቶች አመዘጋገብ ይውል ዘንድ በግእዝ ጽሑፍ መልክና ቅርጽ የሰጠችው ይህችው ቤተ ክርስቲያን ነች። ለመግቢያ ያህል በዚህ መጽሐፍ ከምናገኛቸው ታሪኮች በመነሳት በሚከተሉት ዝርዝር ሐሳቦች መገንዘብ ይቻላል።

ትምሕርት በኢትዮጵያ

የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ለኢትዮጵያ ሕዝብ ያበረከተችው አገልግሎት መጠኑ ቀላል አይደለም። ለምሳሌ ዐፄ ምኒልክ «ዳግማዊ ምኒልክ» ብለው በራሳቸው ስም የሰየሙትን ት/ቤት እስኪከፈት ድረስ የትምህርት ሚኒስቴርነቱን ሥራ ይዛ የኖረችው የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ናት። እነዚህ ትምህርት ቤቶች ጥንታውያን ገዳማት ናቸው።

የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ገዳማት ከ6ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ጀምሮ እስካለንበት ዘመን ድረስ የሥነ ጽሑፍ፣ የታሪክ፣ የማኅበራዊ ሕይወት፣ የትምህርት በጠቅላላው የኪነ ጥበብ መገኛዎች ሆነው መኖራቸው የታወቀ ነው። ከእነዚህ ትምህርት ቤቶች የሚወጡት ደቀ መዛሙርት፣ ቀሳውስት መነኮሳት ብቻ ሳይሆኑ ሀገራችንንም የመሩ ነገሥታትም ተገኝተውበታል። ቤተ ክርስቲያን ያቀረበቻቸው ሊቃውንት በእውቀት ብቻ ሳይሆን በታማኝነት፣ በደግነት በሃይማኖት በምግባር የጉለመሱ በመሆናቸው ለማኅበራዊ ኑሮአችን ያቀረቡት ከፍ ያለ መስዋዕትነት ከነገሥታት አንዳንዶች፣ ከቤተክርስቲያን አባቶች ደግሞ ብዙዎች በስማቸው ታቦት ተቀርጾባቸው ቤተክርስቲያን ታንጸላቸው ይታሠባሉ። እንግዲህ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን አረመኔዎችን ለማሳመን ከመጣሯና በየዘመኑ የሚነሡ ጠላቶቿን ከመከላከል በቀር በታሪኳ ውስጥ የክርስትና ሕይወቷ የተቋረጠበት ጊዜ የለም። ለዚህም ምክንያቱ፡-

- ⇒ የአጥቢያ ቤተ ክርስቲያን በየአካባቢው መቋቋም፤
- ⇒ በችግሯ ጊዜ ጥላው የማይጠፋ አባቶችን በማፍራቷ፤
- ⇒ ሕዝቡ ለአብነት መምህራንና ተማሪዎች የነፃ ትምህርት እድል በመስጠቱ፤⁴

እነዚህና በሌሎች ተዛማጅነት ባላቸው ትውፊቶች የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን መንፈሳዊ ሕይወቷ ሳይቋረጥ ተጠብቃለች። ይህን የፅሁፈውን ኢትዮጵያዊና ኦርቶዶክሳዊ ባሕል የሚመለከት ሁሉ/እንዲህ ይላል፡- «ለኢትዮጵያ ታላቁ ሐዋርያዊ ባሕሏ ነው መምህር ባይኖር ከባሕሏ ትማራለች» ሲሉ የሚመሠክሩት። ይህ ራስን በራስ የማስተማር ባሕሏ ለዛሬው ሐዋርያዊ ተልዕኮዋ አስተዋዕኦ አድርጎታል። እንግዲህ አክሱም አጠገብ በቤተ ቀጢን⁵ የተጀመረው የአብነት ት/ቤቶች ምንጭ ለዛሬው ዘመናዊ ትምህርት በቤተ ክርስቲያኒቱ እና በሀገሪቱ ውስጥ መስፋፋት ምክንያት ነው።

የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ሥርዓተ ትምህርት ከሌሎች ጥንታዊያን አብያተ ክርስቲያናትና ከአይሁድ የትምህርት ዘይቤዎች ጋር ቀረቤታ እንዳለው ይገለጻል። ነገር ግን ከ18ኛው መቶ ክፍለ ዘመን በፊት በአውሮፓም ሆነ በኢትዮጵያ ይሰጥ የነበረው የትምህርት ዓይነትና ይዘት ተመሳሳይ ሲሆን በአውሮፓ በሃይማኖት ተመሥርቶ ከሃይማኖት ጋር ይሄድ የነበረው ትምህርት ወደ ከፍተኛ ደረጃ ሲደርስ በኢትዮጵያ ግን የጥንቱ የቤተ ክርስቲያን ትምህርት ብቻ ውን ከቤተ ክርስቲያን ጋር ይገኛል።⁶

³ በዮዲት ጉዲት፤ በገራኝ መሐመድ፤ በሱስንዮስ ዘመነ መንግሥት፤ በደርቡሾች በኢጣሊያ ወረራ...፤ በቤተ ክርስቲያኒቱ ላይ ችግር ያደረገው ስዎችን ተቋቁመው አጥሯ ጥብቅ መሠረቷ ጥልቅ እንዲሆን ያስቻሉ ሰማዕታትን በማፍራቷ።

⁴ በዓለም ላይ የነፃ ትምህርት እድል /በኮላር ሸ/ የጀመረችው ሀገራችን ናት። ይኸውም፡- በነፃ በማብላት፤ በማጠባት፤ በማልበስ፤ ብሔራዊያን ሊቃውንትን ለሀገሪቱና ለቤተ ክርስቲያኒቱ ሕዝቡ አበርክቷል።

⁵ ይህ ቦታ የአንግሮች ማረፊያና ትምህርት ቤት ነው። በሃገር የሚኖሩም ሆነ ከውጭ የሚገቡ ሰለ ኢትዮጵያ ባሕል ቋንቋ የሕዝቧ ጠባይ በተመለከተ የሚማሩበት ቦታ ናት። ለምሳሌም፡- ቅዱስ አባታችን አቡነ ሠላማ ካሣቱ ብርሃን በቀዳማዊ አልአሜዳ ዘመን ሲመጡ፤ የአክሱም ሊቀ ካህን የነበረው እንበረም ለ7 ዓመታት የኢትዮጵያን ባሕልና ቋንቋ ያስተማራቸው ሲሆን፤ ተሰክቱ ቅዱሳን በዳግማዊ አልአሜዳ ዘመነ መንግሥት ሲመጡ ያረፉበትና ለአገልግሎታቸው በር ክፉች የሚሆናቸውን ቋንቋ አጥተውበታል።

⁶ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ ክልደተ ክርስቶስ እስከ 2000 ዓ.ም በሚለው መጽሐፍ ውስጥ በዶክተር አግደው ጓዴ የቀረበውን ጥናት ይመለከታል።

ብሔራዊያን ሊቃውንት

በመምህራን በኩል የነበረውን ሕይወት ሥንመለከት፤ የጥንት መምህራን ኑሮአቸው ቀላል የሆነ የብህትውና ኑሮ ነበር። አብዛኛዎቹ ንብረትና ጥሪት የሌላቸው ፍፁማን መናንያን ነበሩ። እንደነዚህ ያሉ መምህራን ከትምህርታቸው ይልቅ ኑሮአቸው የበለጠ ደቀመዛሙርቶቻቸውን ወደ በጌ ነገር ይማርካል። በእርግጥ ብዙ ጊዜ ነገሥታትና መኳንንት እንዲሁም አንድ አንድ የሴት ወይዘርነት መምህራኑን ከደቀ መዛሙሩ ጋር እየረዱ ያለ ችግር እንዲኖሩና እንዲያስተምሩ ያደርጋሉ። በዚህ መሠረት የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን በርካታ ብሔራዊያን ሊቃውንት አበርክታለች።

ለምሳሌ የአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ የክብር ዶክተሬት መዕርግ ከሠጣቸው የቤተክርስቲያን ሊቃውንት አንዱ አለቃ አየለ አለሙ ማስታወሁ ይበቃል። በ1867 ዓ.ም በጭልጋ አውራጃ የተወለዱት አለቃ አየለ ልዩ ልዩ የቤተ ክርስቲያን ኒቱን ሙያ ጠንቅቀው ከማወቃቸውም በላይ በማስተማር ዘመናቸው ደከሙኝ ሠለቸኝ ሳይሉ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያንን አገልግለዋል። የዕለት ተግባራቸው ከጠዋቱ 1 ሰአት እስከ 7 ሰአት በንቃትና በትጋት አራቱን ጉባኤ በየተራ ሲተረጉሙ ይውሉ ነበር። ሰአት ካልበቃቸው ከቀትር በኋላ ካላቸው ጊዜ ወሰደው ያሟላሉ። ይህ የከሰአት በኋላ ጊዜ ያቸው የዝግጅት ነው። የተዛባውን ምስጢር ለማቃናት የጌደለውን ንባብ ለማሟላት ሲሉ መጻሕፍትን በመመልከት ያሳልፋሉ። በመምህርነት እውቀት በቻ ሳይሆን፡-

- ⇒ ሐብተ ጸሎት፤
- ⇒ መንኖ ጥሪት፤
- ⇒ ውሂበ ምዕዋት፤
- ⇒ ፍቅረ ቢጽ የተሠጣቸው ነበሩ።

ከደግነታቸው የተነሳ ቀለባቸውን በሚቀበሉበት ቀን ለችግረኞች አከፋፍለው በመጨረስ ባዶ እጃቸውን ወደ ቤታቸው ይገቡ ነበር። ይህን ታላቅ ሀብት ያደነቁት ታላቁ ሊቅ ሐዲስ ተክሌ /በኋላ አቡነ ዮሐንስ/ «ከስቃ ስየስ

የሚደነቀት በሲቅነታቸው ብቻ አይደለም። በጣም የሚያስገርመው በዓለም ላይ ሰፊና ያለው አፍቅር ነዋይ አንዳት አንደጠፋቸው ነው» ብለዋል። እኚህ ታላቅ ሊቅ ቤተክርስቲያንን ብቻ ሳይሆን ውዲ ሀገራቸውንም ጭምር በመልካም ኅሊና በጥሩ ስብዕና በማገልገላቸው በ1960 ዓ.ም በሰኔ ወር የአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ የክብር ዶክተሬት ማዕርግ ሰጥቷቸዋል። በዚህም ከኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሊቃውንት የመጀመሪያው ለመሆን በቅተዋል። የዕድሜ ባለፀጋ ሆነው በተወለዱ በ102 ዓመታቸው ጥር 17 ቀን 1969 ዓ.ም በጉንደር ከተማ አርፈው ሥርዓት ቀብራቸው እዚያው በመንበረ መንግሥት መድኃኔዓለም ቤተክርስቲያን ተፈፅሟል።

የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ከሣቴ ብርሃን ሰላማን ያህል ታላቅ አባት ከሳለፈች 1 ሺ 600 ዓመታት አስቆጥራ ለች ሆኖም ፀሐይ ሲገባ ኮከብ እንደሚወጣ ሁሉ ቤተክርስቲያናችንም ደቀ መዝሙሩን በመምህሩ ወንበር ላይ በመሰየም የተቀበለችውን የክርስትና እምነት ሳትለቅ ጥምቀቷን ሳታረክስ ቁርባኗን ሳታፈርስ እስከ አሁን ተጠብቃ ቆይታለች።

ሥነ ጽሑፍ በኢትዮጵያ

ከጥንታዊ ትምህርቶች መካከል ሥነ ጽሑፍ ዋነኛው ነው። ሥነ ጽሑፍ የተለያዩ ብያኔዎች አሉት በአጠቃላይ በሦስት ይከፈላል፡-

- ① የተጻፈ ነገር ሁሉ ሥነ ጽሑፍ ነው። እንጩት፣ በራና /ወረቀት/ ላይ ሊጻፍ ይችላል ይህ ሥነ ጽሑፍ ይባላል።
- ② ሥነ ጽሑፍ ማለት ታላላቅ መጽሐፍት ናቸው ከተጻፉትም ውስጥ ለሰው ልጅ ክፍተኛ አስተዋፅኦ ያላቸው ወይም በሰፊ የሚነገሩ ሁሉ ሥነ ጽሑፍ ይባላል።
- ③ በፈጠራ መልክ የሚቀርብ ምናባዊ ጽሑፍ ሥነ ጽሑፍ ተብሎ ሊጠራ ይችላል።

የኢትዮጵያ ሥነ ጽሑፍ የሚባለው በምን ቋንቋ የተጻፈ ነው? ቢባል በግዕዝ ቋንቋ የተጻፉት ናቸው። በሳብኛና በፅርዕ /በግሪክ/ ቋንቋዎች የተጻፉ ቅርሶች አሉ። እነዚህ ጽሑፎች ሙሉ በሙሉ የኢትዮጵያ ሥነ ጽሑፍ ናቸው

አንልም። የግዕዝ ሥነ ጽሑፍ እድገት ለኢትዮጵያ ሥልጣኔ ትልቅ አስተዋፅኦ አለው።

ሥነ ጽሑፍ ዐይን ያየውን፣ ጆሮ የሰማውን፣ በአንድ በት የተነገረውን፣ በሀሳብ የመነጨውን፣ አዕምሮ በማመዛዘን የተመለከተውን፣ በርቀት አቅርቦና አጉልቶ የሚያሳይ የሥነ ጥበባት አንደኛው ክፍል ነው። ሥነ ጽሑፍ የተገኘውና የሚገኘው ከትምህርት ዓለም ሲሆን፣ ዓለም ከተፈጠረ ዘመን ከተቆጠረ ጀምሮ የሰው ልጅ ያደረገውን ምርምር ጥናት ሊያገኝ የቻለው ከሥነ ጽሑፍ ዓለም መሆኑ ግልፅ ነው። ማንኛውም ነገር በሥነ ጽሑፍ መልክ ሠፍሮ በመረጃነት ቀርቦ የሚታይ ከመሆኑም በላይ ሊቃውንት የሚደክሙበትን የምርምር ውጤት በሥነ ጽሑፍ ሕግና ሥርዓት ተመዝግቦ በመጽሐፍ መልክ ተጠርዞና ተደጉሶ እንዲነበብ ለማድረግ የሚቻለው በዚሁ አንፃር መሆኑ የታወቀ ነው። ከዚህ የተነሳ በቤተክርስቲያን ዙሪያ ጥልቀት ርቀት ያለው ሀሳብ ለማፍለቅ፣ ለሰሚው ለተመልካቹና ለአንባቢው የተጣራ የተስተካከለ ሥነ ጽሑፍ ማቅረብ የሚቻለው፡-

- ⇒ ብቃትና ፍፁምነት ያለው ቅዱስ አባት በመንፈስ ቅዱስ እየተመራ የእግዚአብሔር አፍ ሆኖ በመናገር በማስተማር የተናገረውን ትምህርት በመጻፍ፤
- ⇒ በጥንታውያንና በዘመናውያን የሥነ ጥበባት ቋንቋዎች የተጻፉትን ደህና አድርጎ በማንበብና በመተርጎም አገናዝቦ አላክቶ መጻፍ ሲቻል ነው።

ቅዱሳን አባቶች በከበረው አዕምሮአቸው በዳበረ እውቀታቸው ያፈለቋቸውን ጥበባት በመጻሕፍት አምዶች ላይ ተመዝግበው ለመታየትና ለመነበብ የቻሉት በእነሡ ጥረትና ተጋድሎ ነው። እነዚህ አባቶች የፈፀሙት ሥራ ምንም እንኳን ፈራሹ አካላቸው በሙታን ከተማ በመቃብር ለመኖር ቢገደድም «የጊዜው ሩጫና የሰነፎች ግልምጫ» ሳይደመስሰው የማይሞተው ስማቸው ከመቃብር በላይ ሆኖ የሚመለከው ወደር በማይገኝለት የሥነ ጽሑፍ ሥራቸው መሆኑን መገንዘብ አለብን።

የኢትዮጵያ ሥነ ጽሑፍ እድገት

በዚህ መጽሐፍ አዘጋጅ እምነት 5 የሥነ ጽሑፍ ዘመናት ተካትተዋል። በመሆኑም አዘጋጁ የመጀመሪያ የሥነ ጽሑፍ ዘመን ብሎ ያስገባው ዐፄ ገብረ መስቀል የነበረበትን ዘመን ነው። ይሁን እንጂ ይህ ዘመን ቅዱስ ያፌድና የተሰኩት ቅዱሳን የጸሎት ዘመን እንደመሆኑ መጠን ቅዱሳት መጽሐፍት የታጻፈበትና የተተረጎመበት ወርቃማ ዘመን ነው። ስለዚህ ከዚህ በፊት በኢትዮጵያ ሥነ ጽሑፍ የለም ወይ? ወደ ማለት ድምዳሜ እንዳንደርስ አስቀድሜ አሳስባለሁ። የኢትዮጵያን ታሪክ ይህና አድርገው ያጠኑ ሊቃውንት ከዐፄ ከገብረ መሥቀል በፊት በኢዛና ዘመን ሥነ ጽሑፍ እንደነበር አረጋግጠዋል። በንጉሥ ኤዛና ዘመን የነበሩ ሥነ ጽሑፎች በሁለት ክፍለን ልናያቸው እንችላለን።

[1] የድንጋይ ላይ ጽሑፎች ተገኝተዋል። የግዕዝ ቋንቋ ለመጀመሪያ ጊዜ ጥቅም ላይ የዋለው በድንጋይ ላይ ነው። ይህም፡-

- ⇒ ኤዛና ክርስትና ከመቀበሉ በፊትና፤
- ⇒ ኤዛና ክርስትና ከተቀበለ በኋላ የተጻፉ ናቸው።

እነዚህ የድንጋይ ላይ ጽሑፎች ይዘታቸው የጀግንነት ሥራ፤ ድል የነሠባቸው ጦርነቶች፤ የኃያላን ነገሥታቸው ዝና፤ የአማልዕክቶቻቸው ጠባቂነት፤ ረዳትነት፤ ለሞቱ ዘመዶቻቸው ባነፁት መቃብር ላይ የሚገልፁባቸውን ስሜት አስፍረዋል። እነዚህን መሠል የድንጋይ ላይ ጽሑፎች ያጠኑት ጀርመናዊ ተወላጅ የሆኑት «ኢሎን ሊትማን» ይባላሉ።

[2] በኤዛና ዘመንም ሆነ ከዚያ በኋላ በብራና ላይ የተጻፉ ሥነ ጽሑፎች አሉ። ከእነዚህም መካከል የመጀመሪያውን ቦታ ይዞ የሚገኘው መጽሐፍ ቅዱስ ነው። አፋቱ ወንጌላት በአቡነ ሠላማ ከሣቴ ብርሃን ተተርጉሞ ነበር። ፍጻሜ ያገኘው በተሰኩት ቅዱሳን ጊዜ ነው። የግዕዝ ሥነ ጽሑፍ የትርጉም ሥራ እየሆነ የመጣው ከዚህ ጊዜ አንስቶ ነው። ከመጀመሪያው የሥነ ጽሑፍ ዘመን በፊት በድንጋይና

በብራና ላይ የተጻፉ ሥነ ጽሑፎች መኖራቸውን ለማመልከት ነው። ሆኖም ግን በኤዛና ዘመን በፊትና በኋላ የተተረጎሙ ሁለት መጻሕፍቶች መኖራቸው ተረጋግጧል። እነዚህም፡-

«መጽሐፈ ቄርሎስ» ስሙን የወረሰው በመጽሐፉ መጀመሪያ ላይ የመግቢያ ሀተታ የተመዘገበው በጸሐፊው በቄርሎስ ስም ስለሆነ ነው። ይህ መጽሐፍ ሦስት ክፍሎች አሉት፡-

- ✱ የቄርሎስ ሀተታ መግቢያ፤
- ✱ ስለ ቅድስት ሥላሴ፤
- ✱ ስለ ክርስቶስ ባሕርያት ትንታኔ፤
- ✱ መጽሐፍን ለመጻፍ ያነሳሳው ንስጥሮስንና ተከታዮቹን ለመቃወም መሆኑን ያመለክታል።

«ሥርዓተ መነኮሳት» የመነኮሳትን አስተዳደርና አኗኗር የሚገልፅ መጽሐፍ ነው። የብሳትውና ሕይወት ከጀመሩት አንዱ ግብፃዊው አባ ጳኩሚስ መነኮሳት የሚተዳደሩበት ሕግ አውጥተዋል። ይህም በፅርዕ፣ በሰራተኝ፣ በላቲን ቋንቋ ተጽፎ በክርስትናው ዓለም ተሰራጭቷል። «ሥርዓተ መነኮሳት» ተብሎ ወደ ግዕዝ ተተርጉሟል። ለኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን የምንኩስና ደንብ መሠረት የሆነ መጽሐፍ ነው። እነዚህ ለአብነት ያህል ከመጀመሪያ የሥነ ጽሑፍ ዘመን ብዬ ከሰየምኩት ከዐፄ ገብረ መስቀል በፊት የነበሩ የትርጉም ሥራዎች ናቸው።

የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ሥነ ጽሑፍ እዚህ ደረጃ የደረሰው ከትንሽ ነገር ተነስቶ ነው ማለት ይቻላል። እላይ ለመግለፅ እንደሞከርኩት የሀገራችን የመጀመሪያዎቹ ሥነ ጽሑፍ የተገኙት በተጠረቡ የድንጋይ ሰሌዳዎች ላይ፤ በተጨማሪ በትልልቅ አሸዋማ ድንጋዮች ላይ ነው። ስፋ ያሉ ሙሉ ዜና የያዙ በአራተኛው መቶ ክፍለ ዘመን እኩሌታ ላይ የተጻፉ የንጉሠ ነገሥት ኢዛና ሀገርን የማቅናት ዜናዎች የሚተርኩና፤ በፅኑ መቶ ክፍለ ዘመን የተቀረፁትን የተጻፉት የዐፄ ካሌብና ከልጆቻቸው አንዱ ያደረጓቸውን ዘመቻ

ዎች የሚናገሩ ወደ 70 ሺሜ ቁመት ያላቸው የድንጋይ ሰሌዳዎች ዋናዎች ናቸው፡፡⁷

ከዚህ በተጨማሪ የአንዳንድ ነገሥታት አድራጎች የሚገልፁ በብሮንዝ /መዳብ/ እቃዎች ላይ የተጻፉ አጫጭር ጽሑፎችም በየቦታው ተገኝተዋል፡፡ እነዚህ ሁሉ በመጽሐፍ አይነት እየተሰፋፉ ወዲያ ዘመናችን ለደረሰው የሥነ ጽሑፍ ሙያ የመጀመሪያ መሠረቶችና ወደ ዋናው ያደጉ ሥልጣኔ ያችን ሲሆኑ፤ እነሡን ለማጥናት የተከታተለ ሰው እየተሻሻለ በመሔድ የተለመደውን የሥነ ጽሑፍ ሙያ መረዳት ይቻላል፡፡

ሥነ ጽሑፍና ነገሥታቶቻችን

በዚህ ሥነ ጽሑፍ ሙያ ላይ ነገሥታትም ተሳትፈዋል፡፡ የዐፄ ነሐስ ልጅ ዐፄ ልብነ ድንግል በቤተ ክህነት ትምህርት እየተማሩ ያደጉ ናቸው፡፡ ያስተማራቸውም ሰርፀ ድንግል የሚባል ታላቅ ምሁር ነው፡፡ ዐፄ ልብነ ድንግል በቤተ ክህነት ትምህርት የጠለቀ እውቀት ስለነበራቸው ብዙ መዝሙሮችን ደርሰዋል፡፡ ለኖህ ሐመሩን፤ ተፈስሂ ማርያምን፤ ለአዳም ፋሲካሁን፤ እርህርተ ህሊናን ደርሰዋል፡፡ በተጨማሪ በስደታቸው ጊዜ የእመቤታችንን ስብሐተ ፍቁር ደርሰዋል ተብሎ ይታመናል፡፡ ይህም፡- «ነዘና ስምዒ ውብካያ ለሀገሪ ትነ ኢትዮጵያ» ስለሚል በስደታቸው ጊዜ መደረሱን ፍንጭ ይሠጥናል፡፡ ሁሉም በኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ዛሬም በዜማ ይፀለይባቸዋል፡፡

ከዚህ ሌላ በዘመነ መንግሥታቸው የተለያዩ መጻሕፍትን ከአረብኛ ወደ ግዕዝ አስተርጉመዋል፡፡ ዮሐንስ አፈወርቅ የተረገመውን የዕብራውያንን መልዕክት በ1515 ዓ.ም እጨጌ እንባቆምና ግብፃዊው ጳጳስ አቡነ ሚካኤል ወደ ግዕዝ ተርጉመውታል፡፡ በሁለተኛ ዓመት ንግሳቸው ገድለ ጊዮርጊስ

⁷ አርኪዮሎጂክ ቁፋሮ፤ ገጽ 34፡፡

ወደ ግዕዝ የተተረጎመ ሲሆን፤ መጽሐፈ ሐዊ የተተረጎመውም በዚሁ ዘመን ነው፡፡ ይህ ንጉሥ ለሥነ ጽሑፍ ከፍተኛ አስተዋፅኦ ማድረጉን እንረዳለን፡፡ መታሰቢያውም መስከረም 5 ነው፡፡ ትልቅ የሥነ ጽሑፍ ዘመን የሚባለው የዐፄ ዘርዐ ያዕቆብ ነው፡፡ ይህን በመጽሐፍ ውስጥ በቦታው እንመለከታለን፡፡

ታሪካዊ ቅርሶች

የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ታሪካውያን ቅርሶች በዓለም ዙሪያ ከሚገኙት ጥንታውያን ታሪካውያን አብያተ ክርስቲያናት ጋር በቀደምትነት፤ በስልጣኔ፤ በባህል፤ በቋንቋ፤ በሥነ ጽሑፍ፤ በኪነ ጥበብ በቅርስ ክምችት...፤ የመሳሰሉት አኩሪና አስደናቂ ነገሮች ሁሉ የበላይነት አላት፡፡ ይህ የተገኘው በቀደሙት መንፈሳውያን አባቶች ጥረት ነው፡፡ ቤተክርስቲያናችን ከተመሠረተችበት ጊዜ አንስቶ እስከ ዛሬ ህልውናቸውን ጠብቀው የቆዩና ያሉ ሳይሆኑ፤ በየክፍለ ዘመናት የመቃጠል፤ የመፍረስ እድል እየገጠማቸው ሲሆን፤ እጃዲያውም ብዙዎች ጥንታውያን ታሪካውያን የሚባሉት ገዳማቶቻችን እንደ ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ሞተው የተነሡ ናቸው፡፡

ከዚህ ትውልድ በፊት የነበሩ ቅዱሳን አባቶች ስለ መንፈሳዊ ብቃታቸው ብቻ አይደለም የምናከብራቸው፡፡ በዘመናቸው የነበረው የኪነ ጥበባት እውቀት በቴክኖሎጂ ተራቀናል ከሚሉት የዘመናችን ጠበብት በምንም አይነት የማያንሱ መሆናቸው ነው፡፡ እነዚህ ቀደምት አባቶች እውቀትን፤ ጥበብን፤ ትዕግስትን፤ ፍቅርን ገንዘብ ያደረጉ ስለነበር ዋሻ ፈልፍለው፤ ድንጋይ ስብረው፤ እንጨት ጠርበው፤ አብያተ ክርስቲያናትን ማነፅ፤ ከድንጋይ ከአፈር፤ ከአበባና ከቅጠል ልዩ ለዩ ሀብርና መልክ ያላቸው የቀለም አይነቶች በማዘጋጀት ከፈረስ ከፍየል ከበግ ቆዳዎች እየፋቁና እየዳመጡ ብራና በማውጣት ቅዱሳት መጻሕፍትን እንደየ መጽሐፍቱ ታሪክ ደግሞ ታሪካዊ ስዕሎችን በመሳል በሐረግ በማስጌጥ ዘላለማዊ ሥጦታ አበርክተው አልፈዋል፡፡

ቅርሶችን በተመለከተ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ሰፊ መድብል ናት። ቅድመ ክርስትና ጀምሮ በኢትዮጵያ ሐውልቶችን ቀርጾ በመትከል፤ ታላላቅ ቤተ መንግሥቶችን፤ መቃብረ ነገስታቶችን በማነፅ፤ ከብረት፤ ከነሐስ፤ ከመዳብ፤ ከወርቅ፤ ከአልማዝ፤ ከመሳሰሉት ክቡራት ማዕድናት እያነጠሩ ቤተ መንግሥትን በማስዋብስ በማስጌጥ ጥበብ ደብሮባት የነበረችው የአክሱም ኬተማ በይበልጥ የሥጋዊና የመንፈሳዊ ጥበብ ምንጭ የሆነው የክርስትና እምነት ከገባበት እለት ጀምሮ አቡነ ሰላማ ከእስክንድሪያ ይዘዋቸው ከመጡት ንዋየ ቅድሳት⁸፤ አይነቶችን መሠረት የደረጉ የእደ ጥበባትና የሥነ ጥበብ እውቀት በይበልጥ እያደገ እየዳበረ ስለሔደ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን እፁብ ድንቅ የሚባልላቸው ሃይማኖታዊ ቅርሶች ባለቤት ለመሆን በቅታለች።

የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን በቅርስነት የያዘቻቸው

የክርስትና ደሴት ተብላ የምትጠራው ሀገራችን የቅድመ ታሪክ፤ የታሪክ ዘመን ቅርሶች ሙዚየም በመባል ስትታወቅ 90% ያህሉ ራስዋን ቤተክርስቲያናችንና የቤተ ክርስቲያን ቅርሶች የሚያመለክት ነው። ስለዚህ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን በ2ኛ ዘመናት የክርስትና ታሪኳ በቅርስነት የምትጠቅሰው ክዚህ በታች ያሉትን ነው።

- ※ የአዋጅ መንገሪያና መጥሪያ ደወልና ቃለ አዋዲ /ቃጭል/ ነጋሪት፤
- ※ ከአብነ በረድና ከዕፅ የተቀረፁ ልዩ ልዩ ንዋየ ቅድሳት፤
- ※ ከአለት ተፈልፍለው የታነፁ አብያተ ክርስቲያናት፤

⁸ እነዚህን ንዋየ ቅድሳት ይዘው የመጡት ከ20ኛው የእስክንድርያ ሊቀ ጳጳሳት ቅዱስ አትናቴዎስ መሆኑን ገድሉን ዋቢ በማድረግ ቤተ ክርስቲያናችን ገልጿለች። ገድሉም «ከዚህ ስጓላ የሊቀ ጳጳስና የክብር ልብስ አልብሶ በከበረ መንበር ላይ አስቀመጠው የከበሩ አልባሳትን፤ ንዋየ ቅድሳትን፤ ቅዱሳት መጽሐፍትን፤ ገድላትን፤ ድርሳናትን፤ የቤተክርስቲያን ጌጣ ጌጥን መስቀልን ጽንሐሕ፤ አዘጋጅቶ ሊቀ ጳጳስ ቅዱስ አትናቴዎስ ይህን ሁሉ ንዋየ ቅድሳት ሰጥቼሁለሁ። ነፃ ለምታደርግና የእግዚአብሔር ታቦተ ሕግ ስሆነችው ታቦተ ጽዮን አበርክት» በማለት ንዋየ ቅድሳት ሰጥቶታል። [የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ትናንትናና ዛሬ፤ ገጽ 57]

- ※ ከጥርብ ድንጋይ የታነፁ አብያተ ክርስቲያናት፤
- ※ የቤተ ክርስቲያን ባለመጸር መስቀሎች፤
- ※ የጳጳሳት የካህናት የእጅ መስቀሎች፤
- ※ የቁርባን ፃህል ፅዋና እርፈ መስቀል፤
- ※ የዝማሬ ከበሮ ፅናፅል መቋሚያ፤
- ※ የቅዱሳት ብራና መጽሐፍት፤
- ※ ሥዕላት ቤተ ክርስቲያን፤
- ※ ልብስ ተክሕኖ ጽንሐሕ፤
- ※ የሕጽበት ሰንና ብርት፤
- ※ መሶበ ወርቅ ማጎተም፤
- ※ መጐናጸፊያ፤
- ※ ድባብ ጥሳ፤
- ※ ኩስኩስት፤
- ※ መጫሪያ፤
- ※ አትሮንስ፤
- ※ ምንጣፍ፤
- ※ መጋረጃ፤
- ※ ቀንዲል፤
- ※ አውድ፤
- ※ ዘውድ፤
- ※ ሰፊድ፤
- ※ ጭራ፤

የወግና የባህል እቃዎች ሁሉ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን የምትገለገልባቸውና በቅርስነት ጠብቃቸው የኖሩና ያሉ ናቸው።⁹ እስከ አሁን ድረስ በሰሜን ኢትዮጵያ በተደረጉት የጥናትና የምርምር ሥራዎች የአክሱም ሥርወ መንግሥትና ሥልጣኔው እስከተዳከመበት ድረስ የነበረው የታሪክ ቅርሶች አሰሳና ፍለጋ በብራና የተጻፉ መጽሐፍት በብዛት ማግኘት ባይቻልም ሌሎች የመቅደስ አሪት መገልገያ የነበሩ ታቦተ ጽዮን ከኢየሩሳሌም ስትመጣ በንዋየ ቅድሳትነት አብረው የመጡ በጥንታውያን ምክራቦች አገልግሎት ይውሉ የነበሩ እነዚህም፡-

⁹ ዝኒ ከማሁ ገጽ 58-59፤ አክሉማዊት ፋና ወጊ ገጽ 44-45።

- ※ መሰብ ወርቅ፤
- ※ ተድባብ ወርቅ፤
- ※ ማእጠንተ ወርቅ፤
- ※ ተቅዋመ ወርቅ፤
- ※ ደብተራ መንበር፤
- ※ ደብተራ አሪት፤
- ※ ጽንሐና መሰዊያ፤
- ※ ጽላት፤

የመሳሰሉት ሁሉ በመቅደስ አሪት ያገለግሉ እንደነበር «ሥርዓተ ጽዮን ጊዜ ምዕላት» የተባለውን መጽሐፍ በመግለጽ ቦታውን ያጠኑ ሰዎች ጠቅሰዋል።¹⁰ በዚህ መሠረት በአክሱም፣ በዋሳ፣ በመጠራ፣ በአዶሊስ፣ በአጉላእ፣ በሐውዘን፣ በጉሎ መኸዳ፣ በሐውልቲ መናዞ፣ በሰግላሜን፣ በተደረገው አርኪዮሎጂያዊ ምርምር ከተገኙት ጥንታዊ ቅርሶች መካከል ከላይ ከተዘረዘሩት የመቅደስ አሪት ንዋያ ቅድሳት ጥቂቶች ተገኝተዋል።

ቅርሶች ለሀገር ኢኮኖሚ ግንባታ

የዓለም ቱሪዝም ድርጅት ቱሪዝም ለድኅነት ቅነሳ፣ ለሥራ እድል ፈጠራ፣ እንዲሁም ለማኅበራዊ ደኅንነት አንቀሳቃሽ ኃይል ሊሆን እንደሚችል ከመቼውም ጊዜ የበለጠ በአሁኑ ዘመን እየገለጠ ነው። ሀገራችን ኢትዮጵያ ከአፍሪካ ክፍለ ዓለም አንዷ በመሆኗ የጥንት ቅርስ ክምችት ያላት ለመሆኑ በዓለም አቀፍ ሊቃውንት በየጊዜው ትኩረት እየሰጠች ያለች ሀገር ናት።¹¹

ለየት ያለ መልክና ውበት ያላት፣ ደጋውና ወይና ደጋው፣ ቆላውና በረሀው፣ ተራራውና ሽንተረሩ፣ ስምጥ ሽለቆው፣ ታላላቅ ወንዞችን ንዑሳን መጋቢ ወንዞች፣ ሰፋፊና መጠነኛ ሐይቆች፣ ልዩ ልዩ የዱር አውሬዎች፣ አዕዋፍ፣ ለሀገራችን የተሠጣት የተፈጥሮ ፀጋ በተለይ የሰውን ልዩ

¹⁰ አክሱማዊት ፋና ወጊ፣ ገጽ 44።

¹¹ ለምሳሌ በ1964 ዓ. ም በአፍሪካ አዳራሽ የተካሄደው የአፍሪካ አቀፍ ሀገሮች ቅድመ ታሪክና አራተኛውን ደረጃ የሊቃውንት ምርምርና ጥናት ጉባኤ ማስታወሱ ይበቃል [አርኪዮሎጂያዊ ቁፋር ገጽ 50]

ስሜት የሚማርኩ ናቸው። ለሥነ ጽሑፍ ደራሲዎች፣ ለቅኔ ባለሙያዎች፣ ለሰአሊዎች፣ በጠቅላላው ለኪነ ጥበብ ሰዎች ሁሉ አድናቆታዊ ስሜታቸውን በአስፈላጊነታቸው አይነት ለመግለፅ ያስችላቸዋል።

በመጽሐፍ ቅዱስ ታላቅ ቦታ ያላት፣ አስደናቂ ፍልፍል አብያተ ክርስቲያናት የሚገኙበት፣ ታላላቅ ታሪካዊ ዋጋ ያላቸው የብራና መጻሕፍት የተከማቹበት፣ የእምነቷ ታሪክ ለዘመናት ያልተቋረጠበት፣ በሌላው ዓለም የጠፋ መንፈሳዊ በዓላት የሚከበሩበት፣ ሀገራችን እነዚህን ፀጋዎቿን በደንብ ብታስተዋውቃቸው ለሀገር ኢኮኖሚ ታላቅ ድጋፍ ይሆናሉ። ሌሎች ሀገሮች በቱሪዝም በኩል በሚያገኙት ገቢ የተደላደለ ሕይወትን በመምራት ላይ ይገኛሉ።

የሀገራችን ቱሪዝም ያስቀመጠልንን መረጃ ብንመለከት፣ እላይ የጠቆምኩትን ግልፅ ያደርግልናል። በአፍሪካ ውስጥ የቱሪዝም ተጠቃሚ የሆነች ሀገር ቱኒዝያ ናት። ይህች ሀገር በ1999 ዓ.ም 4.831 ሚሊዮን ቱሪስቶችን አስተናግዳ፣ 1.56 ቢሊዮን ዶላር ገቢ አግኝታለች። ግብፅ በ1999 ዓ.ም 4.797 ሚሊዮን ቱሪስቶችን አስተናግዳ 3 ቢሊዮን ዶላር አግኝታለች። ጉረቤት ሀገር ኬንያ በዚሁ ዓመት 894 ሺህ ቱሪስቶች ጉብኝተዋት 304 ሚሊዮን ዶላር አግኝታለች። ደቡብ አፍሪካ በ1999 ዓ.ም 6.026 ሚሊዮን ቱሪስቶች የጉብኝት ሲሆን 2.526 ቢሊዮን ዶላር ገቢ አግኝታለች።

ወደ ሀገራችን ስንመለስ ከሌሎች አንፃር ስንመለከተው ብዙ ይቀረዋል። /ለብ ሰሃራን/ ከተባሉት ስሜናዊ አፍሪካን ከማይጨምሩት የአፍሪካ ሀገሮች የ2002 ዓ.ም መረጃን ሳንጨምር ከ4 በላይ የዓለም ቅርሶች ያላቸው ሀገሮች ቢፈለጉ ኢትዮጵያ ቀዳሚውን ቦታ ይዛ ትገኛለች። 8 ቅርሶቿ የዓለም ተብለው ተመዝግበውላታል። ይህ ሁሉ ሀብት ኖሯት እላይ

¹² የኔስኮ የኢትዮጵያን ቅርስ ከሚያደንቅበት ምክንያቶች አንዱ ቅርሶቻችን ስብጥር ስለሆኑ ነው። ይህም፡- ሰው ሰራሽ፣ የተፈጥሮ፣ የአርኪዮሎጂ፣ ሲሆኑ። እነዚህ ሦስት የቅርስ አይነቶችን በመያዝ ሰዓሎችን እነዚህን ካሟሉ ጥቂት ሀገሮች ኢትዮጵያ አንዷ ናት።

ከጠቀስናቸው ሀገሮች ከእነሱ የበለጠ ሀብት እያላት ገቢዋ ይህን ይምስሳል፡-

የሀገራችን ቱሪዝም ቢሮ ከተቋቋመ ከ1957 ዓ.ም ጀምሮ ነው፡፡ በዚህ መሠረት ከ1966 ዓ.ም 74 ሺ ቱሪስቶች ወደ ሀገራችን ገብተው ነበር፡፡ ይህ ከለውጡ በፊት መሆኑ ነው፡፡ ከለውጡ በኋላ ቆይታ 1970 ዓ.ም ወደ 28 ሺ ሊወርድ ችሏል፡፡ በ1982 ዓ.ም የቱሪስቶች ቁጥር 80 ሺ ገቢው ደግሞ 52 ሚሊዮን ብር ደርሶ ነበር፡፡ በ1995 ዓ.ም 56.237 ሺ ቱሪስቶች ሀገራችንን ጉብኝተው 77 ሚሊዮን ዶላር ገቢ ተገኝቷል፡፡¹³ እድገት ቢኖረውም ከሌሎች አንፃር ብዙ ይቀ ረዋል፡፡ ይህን ጭስ አልባው ኢንዱስትሪ ተብሎ የተሰየመ ውን የቱሪዝም መስክ የማይገባበት ክፍለ ኢኮኖሚ የለም፡፡¹⁴

እንግዲህ በዚች በተቀደሰች ሀገር ላይ ተወልዶና አድጎ በመንፈሳዊ ሀብትም በልፅጌ በዚህ ሀብት ላይ የማዘዝ ፍፁም ነፃነት አለ ለማለት የሚያስደፍረው እቦታው ድረስ ሄደን በአይን የማየት እድል ሲኖረን መሆኑን ብዙ ዎች ኢትዮጵያውያን አልተገነዘብነውም፡፡ ሌላው ቀርቶ የዚህ ሁሉ ታሪክ ባለቤት የሆነችው የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ የውጭ ሀገር ሰዎች በልዩ ልዩ መጽሐፍቶችና እትሞ ቻቸው ስለ ሀገር ጉብኝታቸው በሚያወጧቸው ጽሑፎች ማስጌጫ አድርገው እያተሙ መልሰው ለእኛ ሲሸጡልን፤ የሀገራችሁን ታሪክ እወቁ ሲሉን በእኛና በእነሱ መካከል ስላ ለው ልዩነት ከዚህ የበለጠ ምን እስተዛዛቢ ነገር አለ፡፡

እዚህ ላይ ሳልጠቅስ የማሳልፈው በቱሪስት ስም ገብ ተው ሀብት ዘርፈው አስዘርፈው ወደ ባህር ማዶ ያሻገሩ ሰዎች አሉ፡፡ በእነዚህ አማካኝነት ወጥተው የአውሮፓን

¹³ ይህ መረጃ የተገኘው «እዲስ ድማስ» ጋዜጣ መስከረም 23 ቀን 1996 ዓ.ም ባወጣው እትሙ ከዚሁ ባለሙያ ጋር ከተደረገላቸው ቃለ መጠይቅ ላይ የተወሰደ ሲሆን፤ ከዚህ በኋላ ያለውን መረጃ ለማካተት የመረጃ እጥረት ስለገጠመኝ አልፈዋለሁ፡፡

¹⁴ ቱሪስቶች አየር መንገድ፣ የሚያርፋበት ሆቴል፣ ስልክ፣ ምግብ፣ የሰጠታ እቃዎችን፣ የመኪና ነጻጅ...፤ ይፈልጋሉ፡፡ ስለዚህ የማይነካው ክፍለ ኢኮኖሚ የለም፡፡

ሙዚየሞች ያጣበቡ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ንብረቶች እጣቸውን ምን ይሆን፡፡¹⁵

በቤተክርስቲያናችን የተካሄዱ ሐዋርያዊ ተልዕኮዎች

በዚህ መጽሐፍ ወደፊት እንደምንመለከተው ጉላ ጉላ ያሉ ሐዋርያዊ ተልዕኮዎች ተካሂደዋል፡፡ በ4ተኛው መቶ ክፍለ ዘመን መገባደጃ ላይ ወደ ሀገራችን የገቡት 9ኙ ቅዱ ሳን አንድ ቦታ ተሰብስበው ከመኖር ይልቅ መንፈስ ቅዱስ በመደበላቸው ቦታ ተሰማርተው ወንጌል ያልደረሰበት ቦታ አስተምረዋል፡፡ እነዚህ ቅዱሳን ወንጌልን ለማስተማር የተሰ ማሩበት ባዕድ አምልኮ ተሰፋፍቶባቸው ወደ ነበረው በአገሪቱ ምሥራቃዊ ጠረፍ ክፍል ነበር፡፡

ለምሳሌ፡- አባ ዘሚካኤል /አረጋዊ/ በዘመኑ የፀሀይ አምልኮ ወደ ተሰፋፋበት ቦታ በመሔድ በአምልኮ ባዕድ ተይዘው የነበሩትን አጥምቀው ክርስቲያን በማድረግ የደብረ ዳሞ ገዳምንና በአካባቢው ያሉ አብያተ ክርስቲያናትን ሊመ ሠርቱ ችለዋል፡፡ አባ ጳጌጠልዮን የአካባቢውን ሕዝብ አስተ ምረውና አሳምነው በማጥመቅ በዘመኑ የጣኦት ቤት የነበረ ውን ቤተ ክርስቲያን አድርገውታል፡፡ አባ አፍፄ ዮሐ ወደተባለው ቦታ ሄደው የሳባውውያን ማዕከል የነበረውን ትልቅ ቤተ ቤተ መቀደስ ወደ ቤተ ክርስቲያን እንዲለወጥ አድርገዋል፡፡ አቡነ ገሪማ ደግሞ ከደቡብ የመን የመጣውን

¹⁵ ወደ ባሕር ማዶ የተሻገሩ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ቅርሶች በማን? በምን? ሁኔታ ወጡ የሚለውን ሥንመለከተ ቢያንስ በሦስት መንገድ ወጥተዋል፡-

1. በሰጠታ፡- በየጊዜው በኢትዮጵያ የነገሡ ነገሥታት፣ መኳንንት፣ ከአውሮፓውያን ጋር ወዳጅነት ለመፍጠር ሲሉ ልዩ ልዩ መጽሐፍትን በሰጠታ መልክ ይልኩላቸው ነበር፡፡
2. በመገልበጥ፡- ኢትዮጵያን ለማየት እድል የገጠማቸው የአውሮፓ ሰዎች ሊዘርቱ አልያም ሊወሰዱ ያልቻሉትን መጻሕፍት ገልብጠው ይወስዱ ነበር፡፡ የዳጋ እስጢ ፋኖስ ገድለ ስማዕት ወደ ጀርመን በርሊን የሔደው በዚህ መልክ ነበር፡፡
3. በዝርፊያ፡- ለብዛቸው የቤተ ክርስቲያናችን ሀብቶች ወደ ውጭ የሔዱት በዚህ አካሄድ ድርጊት ነው፡፡
[የኢትዮጵያ ታሪክ ከልብነ ድንገል እስከ ቴዎድሮስ ገጽ 7፣ ትንሣኤ ገጽ 1975 ቁጥር 22 ገጽ 10]

አምልኮ መደራ በተባለው ቦታ ላይ አጥፍተው ክርስትና ሰብከውበታል። ተሰክቶ ቅዱሳን በስደት እንደመምጣታቸው መጠን በአቀባበሉ ላስደሰታቸው የኢትዮጵያ መንግሥትና ሕዝብ በመንፈሳዊ ሕይወታቸው ንቁ ሐዋርያዊ ተልዕኮ በማካሄዳቸው ከፍተኛ ውለታ ፈፅመዋል። ከተሰክቱ ቅዱሳን በኋላ የጉላ ሐዋርያዊ ተልዕኮ የተካሄደው በ13ኛው መቶ ክፍለ ዘመን በንጉሥ ሕምደ ጽዮን ዘመነ መንግሥት ነው።

ሐዋርያዊ ተልዕኮ በ21ኛው ክፍለ ዘመን

በ21ኛው መቶ ክፍለ ዘመን የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ሐዋርያዊ ተልዕኮዋን በሠፊው የዘረጋችበት ወርቃማ ዘመን ነው። ከአድዋ ድል በኋላ የኢትዮጵያና የቤተክርስቲያንዋ ስም በአፍሪካና በካሪቢያን ደሴቶችና በአሜሪካ በሚገባ መታወቅ ጀመረ። ስለሆነም በእነዚህ ሀገሮች ቤተ ክርስቲያን ለመመለረት የተቻለበት ጊዜ ነበር። ይህም ያስፈለገበት ምክንያት «የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን የነፃና ጥቁር ሕዝብ ሃይማኖት በመሆኑ ነው» በ20ኛው መቶ ክፍለ ዘመን በደቡብ አፍሪካ ብዙ የክርስቲያን ነፃነት ንቅናቄዎች ነበሩ። አንዳንዶች ራሳቸውን በራሳቸው «የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን» ብለው ይጠሩ ነበር።¹⁶

አፍሪካውያን በተለይም በካሪቢያን ደሴቶች፣ በሰሜን አሜሪካና በኢንግላንድ ነዋሪ የሆኑ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ሕይወት ሲያገኙ መሠረታዊ ከሆነው አፍሪካው ትውፊት ጋር የበለፀገች የራሳቸውን ቤተ ክርስቲያን እንዳገኙ ይቆጥሩታል። የክርስትናቸው ሥር መሠረቱ የት እንደሆነ በፍለጋ ላይ ያሉት አፍሪካውያን የጥቁር ሕዝብ ተወላጆች የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተ ክርስቲያንን ሲያገኙ ደስ ይላቸዋል። ምክንያቱም ቤተ ክርስቲያንነቱ ጥንታዊ የጥቁር አፍሪካዊት ቤተ ክርስቲያን ናትና።¹⁷

¹⁶ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተ ክርስቲያን ትውፊትና መንፈሳዊ ሕይወት ገጽ 60።

¹⁷ ዝኒ ከግሁ ገጽ 62።

ስለዚህ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን በእነዚህ ሀገሮች ልትወደድ የቻለችውና የተቀበሏትም፡- የሃይማኖቷ ጥንታዊ ነት፤ የቀኝ ገዥዎችን አላማ የማያራምድ፤¹⁸ ባለመሆኑ ከዚህ ጋር የሀገሪቱ ታሪካዊነት የቤተ ክርስቲያንነቱ ጥንታዊነት ባሳደረባቸው መንፈሳዊ ቅንኦት ተነሳስተው እናንተን እንመስል ዘንድ እንደ እናንተ እንድንሆን ኑና እርዱን በማለት ከሚያደርጉት ግብዣና ጥሪ በመነሳት የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን በዚህ ክፍለ ዘመን በውጭ ሀገር የመሠረተቻቸው አብያተ ክርስቲያናት ከዚህ የተነሣ ነበር።

በብፁዕ ወቅዱስ አቡነ ቴዎፍሎስ በ1965 ዓ.ም ከአሜሪካን መልስ ወደ ካሪቢያን ደሴቶች በመሔድ ይህን እውነታ አረጋግጠዋል። እነዚህም ሀገሮች በምድራቸው ላይ ለምትመሠረተው የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን መሥሪያ ሰፋፊ ጋሻ መሬቶችን ሠጥተዋል። ዛሬም ይህ ተልዕኮ ከቅድስት አገር ኢየሩሳሌም ውጭ፣ በእንግሊዝ፣ በጀርመን፣ በአሜሪካ፣ በአውስትራሊያ፣ በካናዳ፣ በደቡብ አፍሪካ፣ በኬንያ፣ በሱዳን፣ እንዲሁም በመካከለኛው ምሥራቅ እንደ ቤሩት ሊባኖስ... ባሉ ሀገሮች ሐዋርያዊ ተልዕኮዋን በማካሄድ ላይ ትገኛለች።

የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን በ21ኛው መቶ ክፍለ ዘመን አጋማሽ ላይ ከፍተኛ የሆነ ሐዋርያዊ ተልዕኮ ፈፅማለች። ይህም የእህት አብያተ ክርስቲያናት ፓትርያርኮች የተገኙበትን ጉባኤ በ1957 ዓ.ም አስተናግጃለች። ከዓለም ዓቀፍ ጉባኤ ማለትም ከኤፌሶን ጉባኤ ወዲህ አገገረ ዓለም ነክ የአብያተ ክርስቲያናት ጉባኤ በእህትማማችች

¹⁸ አፍሪካውያንን እንደ ቅርጫ ሥጋ የተከፋፈሏት ምዕራባውያን ሀገርን ቀኝ ለመያዝ ከሚጠቀሙበት መንገድ አንዱ ሚሲዮኖቻቸውን በመላክ ነበር። ይህን የተረዱ ዐፄ ቴዎድሮስ እንዲህ ብለው ነበር። «...በሚገባ እውቃለሁ የእውሮጳ መንግሥታት አንድ ሀገር ለመያዝ ሲፈልጉ መጀመሪያ ሚሲዮኖችን ይልካሉ፤ ቀጥለውም ሚሲዮኖቻቸውን የሚያጠናክር ቅንሷል ብለው ይሾማሉ፤ ከዚያ በኋላ ቅንሷሉን የሚጠብቅ ብለው የጦር ወታደሮችን ይልካሉ። እኔ እንደ ሒንዱስታን ራጃ ቂል ሆኜ እንደዚያ እንዲደረግ የምፈቅድ አይደለሁም...» ብለዋል [ዐፄ ቴዎድሮስ በእውሉስ ሞት፤ ገጽ 174] እዚህ ላይ የኬንያ መሪ የነበሩት ጆሞ ኬንያታ ያሉትን የበለጠ የሚሲዮኖችን ዓላማ ግልፅ ያደርጋል። «ፈረንጆች ሀገራችን ሲገቡ ወንጌል በእጃቸው መሬት በእጃችን ነበር። ትንሽ ቆይተው መሬት በእጃቸው ወንጌል በእጃችን ሆነ» ብለው ነበር።

አብያተ ክርስቲያናት መካከል ሲደረግ ይህ የመጀመሪያው ነው። ከኢትዮጵያ በቀር አራቱ አብያተ ክርስቲያናት በመሐመዳውያን ተከበው የሚኖሩ ስለሆነ፤ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ለጉባኤው ታላቅ ተስፋ ሆና ተገኝታለች።¹⁹

ይህ ታሪካዊ ጉባኤ ብዙ ጥሩ የሆኑ ነገሮችን በውሳኔ ከማስተላለፉም በላይ ጭቆና/ቤቱ አዲስ አበባ ላይ፤ ጸሐፊው ደግሞ ኢትዮጵያዊ እንዲሆን ተወስኖ ነበር። ይህ ዘመን እቅዶችን ሁሉ በወታደራዊ መንግስት ባይከሸፍ ኖሮ በብዙ መልኩ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ተጠቃሚ ያደርጋት ነበር። ስለ ምንኩስና ሥርዓት፤ ስለ መንፈሳዊ ት/ቤት፤ ስለ ስበከተ ወንጌል፤ ዘመናዊ ዓለምና ቤተ ክርስቲያን...፤ ምን መሆን አለበት በጥልቀት ተወያይቶበታል። በተለይ ሐዋርያዊ ተልዕኮን በተመለከተ የሚከተለውን አስተላልፏል።

«ጌታችን ደቀ መዛሙርቱን ወደ ዓለም የላከው አባቱ አርሱን ወደ ዓለም በላከው አኳኋን ነው። ይኸውም አባ ልጁን የሰውን ልጅ በቸገረ አንዲ መሰሰው ጋጢአቱንም አንዲሸከምለት ስለ አርሱ ብሎ በመሰቀል ሳይ አንዲሞትለት ነው። አንደዚሁም ሁሉ የቤተ ክርስቲያን ሐዋርያዊ የአገልግሎት ሥራ ለማገልገል አንዲ ሲገልገል ያልመጣውን በመጨረሻም ሕይወቱን ለብዙዎች ቢዛ አድርጎ የሰጠውን ጌታ ገሰህ አድርጎ ማሳየት ነው። ለሰዚህ የቤተ ክርስቲያን ተግባር የደገነት መዕዘክት ወደ ዓለም በማስተላለፍና አንዲሁም ደጉ ሣምራዊ ሆኖ የሰባራውን ዓለም ቀሰሰ በማለር የአገዛዝነቱ ፍቅር በሰላው መንገድ እውነት ሆኖ ለማያገኙት ሰዎች በገንዘብ አንዲረዱት በማድረግ ነው። ይህ ከብዙዎች የቤተ ክርስቲያን ሥራዎች አንዱ ብቻ ሳይሆን ስትፈፅመው የሚገባት መሠረታዊ ተግባር ነው።²⁰

ይህን በጉባኤው ላይ ከተወያዩባቸው ውሳኔዎች መካከል መርጫ ያስፈርኩት በአሁኑ ጊዜ ቅድስት ቤተ ክርስቲያን በበለጠ ማስፋፋት ካለባት አንዱና ዋነኛው ተግባር ይህ መሆን ስላለበት ነው። እንደ እውነቱ ከሆነ ቤተ ክርስቲያን ራሷን ለዓለም ያስተዋወቀችው በትምህርት ነው። እንግዲህ ይህን ዘመን በትዝታ ስንመለከተው የአሁኑ አብያተ ክርስቲያናት ትብብር ታክሎበት እስከ ዘመናችን ቢቀጥል ኖሮ ሀገር በቀል ያልሆኑ እምነቶች በሚያደርጉት እንቅስቃሴ ስጋት ላይ አንወድቅም ነበር።

የቤተ ክርስቲያን ኪነ ጥበባት

ስዕላት

የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ከራሷ ማንነት ጋር የሚመሳሰል የራሷ የሆነ ለዘመናት ያዳበረችው ኪነ ጥበብ ላላት ከእነዚህ አንዱ ሥዕል ነው። በቤተ ክርስቲያናችን ለሚከናወነው መንፈሳዊ አገልግሎት ታላቅ ምስጢር የያዙ ናቸው። ከዚህ በተጨማሪ የቃለ እግዚአብሔር መገለጫ መሣሪያ ነው። ስለዚህ እንዲህ አይነት ኪነ ጥበባት መንፈሳዊ እንደ መሆናቸው መጠን፤ መሠራትም የሚገባው በመንፈሳውያን ስለሆነ እስከ ቅርብ ጊዜ ድረስ ስዕል የሚሰሉ የቤተ ክርስቲያናችን ካህናት ነበሩ።

የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ለምርምርና ጥናት የሚጋብዙ በርካታ ሀብቶቿ መካከል አንዱ የሆነው ስዕላት ቤተ ክርስቲያን በታላላቅ ገዳማትና አድባራት፤ ግድግዳና ጣሪያ ላይ ተስለው የሚገኙት ጥንታውያን ስዕሎች፤ ከብዙ ዓመታት በኋላ ዛሬም ስናያቸው በሰው እጅ የተሳሉ አይመስሉም። ይህም የቀለሙ አለመደብዘዝ፤ ከምን አይነት ንጥረ ነገሮች እንደተሠሩ ለማወቅ የዳግታል። እነዚህ ታሪካዊ ስዕሎች ፍፁም ኢትዮጵያዊ ኪነ ጥበብ የተንፀባረቀባቸው ሲሆን፤ ይህም፡- ከቀለም ዘግጅት ጀምሮ እስከ ብራና ማውጣት ድረስ ያለውን ጉዞ የባዕድ እጅ ያልዳሰሳቸው ናቸው።

ቅርጽ ቅርጽ

እዚህ ዘመን ከደረሱ የጥበባት ውጤቶች ዋናው መስቀል ነው። ከወርቅ ከብር፤ ከነሀስ፤ ከብረት እንዲሁም ከከበሩ ድንጋዮች ከልዩ ልዩ እፀዋት የተሠሩ የመስቀል አይነቶች የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን መገለጫዎች ናቸው። በኢትዮጵያ ውስጥ ከ1 ሺ የበለጡ የመስቀል ቅርጽ አይነቶች ይገኛሉ። በላያቸው ላይ እጅግ ረቂቅ የሆኑ ሐረጎችን በመቅረጽ፤ የክርስቶስን የማዳን ሥራ ለማንፀባረቅ ልዩ ልዩ የመ

¹⁹ ሐዲስ ሕይወት፤ ገጽ 184-192።

²⁰ የምሥራቅ አብያተ ክርስቲያናት መሪዎች ጉባኤ የሰጣቸው ውሳኔዎች ገጽ 17-18

ጽሐፍ ቅዱሳዊ መገለጫዎችን በማስቀመጥ፤ አባቶች ምን ያህል ሰፊ ትዕግስት እንደነበራቸው ሥራቸው ይመስክራል።

በመሆኑም እያንዳንዱ ታላላቅ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ገዳማትና አድባራት ይህን የመስቀል ሥራ ከሌላው የተለየ ኅብረ መልክ ያላቸው በስማቸው የሚጠራ መስቀል አላቸው የአክሱም፤ የላቂበላ፤ የጌንደር...፤ በመባል፤ ሲጠሩ፤ መስቀሎቹን የተመለከተ ሰው የትኛው መስቀል በማን ዘመነ መንግሥት እንደጻፈው ለማወቅ የሚያስችል ምርምር ትተውልን ሄደዋል።

ቋንቋና ሥነ ጽሕፈት

ኢትዮጵያ የሥልጣኔዋ አንዱ መገለጫ የሆነው ሥነ ጽሕፈት /ቋንቋ/ ነው። ከጌታችን ልደት በፊት 3600 ዓ.ዓ ገደማ በሰማርያ፤ በባቢሎን፤ በአሶር በእርጥብ የሸክላ ጡቦች ላይ ጽሕፈት በመቅረጽ እንደተጀመረ በመስኩ የተሠማሩ ሊቃውንት ያስረዳሉ። እንግዲህ ሀገራችን በእነዚህ ጥንታውያን የሰው ልጅ ሥልጣኔ መነሻ ከሆኑ ሀገሮች የምትመደብ ሀገር መሆኗን እንገነዘባለን።

ኢትዮጵያ ነፃ ሀገር በመሆኗ ይህን ነፃነቷን ከሚያን ፀባርቁት ነገሮች አንዱ በሥነ ጽሕፈት የበለጸገ በይዘቱና በቅርፁ ብቸኛ የሆነ የራሷ ፊደል ሲኖራት የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ሊቃውንት ማንኛውንም ሀሳብ ለመግለፅ በራሳቸው ቋንቋ ስለሚጠቀሙ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን በሥነ ጽሕፈት የበለፀገ ባሕል ሊኖራት ችሏል።

ለረጅም ዘመናት ነፃነቷን ያስከበረች ኢትዮጵያ፤ የራሳቸውን መፈለግ ለተሳናቸው ሌሎች አፍሪካውያን ምሳሌ ጭምር ናት። ምዕራብ አፍሪካን በቀኝ የገዙ ፈረንሳውያን፤ በእነዚህ የአፍሪካ ሀገሮች ቋንቋቸውን በመትከል ዛሬ በምዕራብ አፍሪካ መግባቢያ ቋንቋ ፈረንሳይኛ ሆኗል። ደቡብ አፍሪካን የገዙ እንግሊዛውያን በተመሳሳይ ሁኔታ ቋንቋቸውን ተክለዋል። ስሜን አፍሪካን ወርረው የያዙ አረቦች ዛሬ

ብሔራዊ ቋንቋቸው አረብኛ ሆኗል፤ ማዕከላዊ አፍሪካን የያዙ ፖርቹጋሎች በእነዚህ ማዕከላዊ አፍሪካ ፖርቱግዝ ቋንቋ እንዲነገር አድርገዋል።

እንግዲህ ሀገራችን የእነዚህ ምዕራባውያን የቀኝ አገዛዝ ቀንበር ስላሳረፈባት የራሷን ኪነ ጥበብ ውጤቶቿን አክብራ በራሷ ቋንቋ የምትገለገል የአፍሪካ ብቸኛ ሀገር ናት። ለዚህም ታዋቂው የፊሎሎጂ²¹ ምሁሩ «ኘሮፌሰር ፓውሎ ማራሲን» እንዲህ ይላሉ፡...

«የዛሬ ቋንቋዎች ሁሉም ጠቃሚዎች ናቸው የዛሬ ውክ ማኅበረሰብ ለማወቅ ለመረዳት ወይም ቢያንስ ያስፈውን ክፍለ ዘመን ማኅበረሰብ ታሪክ ለማወቅ ጠቃሚ ናቸው። ግዕዝ ግን አጅግ አስፈላጊ ነው። መሠረትም ነው... ያስፈውን ጊዜ ባሕል ለማጥናት እንደ ግዕዝ ያስ ቋንቋ የሰም። በረቢኛ ለመሰላላ ሞች ሲጠቀም ቢችል እንኳ የግዕዝን ያህል የሥነ ጽሑፍ ሀብት አይገኝበትም፤ ስለዚህ በጣም ግልፅ ነው የትናንት ማንነትን ለማወቅ ግእዝን መማር ገደ ይሳል።²²

እንግዲህ ሀገራችን በገዛ ቋንቋዋ ተጠቅሞ፤ ነገሥታቱ ባስቀረጹቸው ሳንቲሞች ላይ ጽሑፍ በማስፈር፤ ባሳነጹቸው ሐውልቶች ላይ ስሜታቸውን ባስፈለጋቸው መጠን በመግለፅ፤ በምድራችን ላይ የተመሰረተቸው የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ሊቃውንት ደግሞ ከማንም ያልተዋሁትን ቋንቋ የበለጠ በማዳበር፤ ሥርዓተ ፊደልን ጠንቅቆ በመጠቀም፤ የታሪክ፤ የሃይማኖት፤ የፍልስፍና መጻሕፍትን በመጻፍ ዘላለማዊ ስጦታ አበርክተውልናል።

እነዚህ እስከ አሁን የተመለከትናቸው የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን መገለጫ ሀብቶች ሲሆኑ በመጽሐፉ ዋና ይዘት ውስጥ ሳይካተቱ ነገር ግን ለመግቢያ ያህል ቤተ

²¹ የጥንታዊ ጽሑፎች ሥነ ጥናት።

²² ጎጃል ጋዜጣ ጎጃር 5 ቀን 2001 ዓ.ም ገጽ 4።

ክርስቲያኒቱን ለማስተዋወቅ የሰፈረ ነው። እንደዚሁም ሁሉ ዝግጅቱ የተሟላ ይሆን ዘንድና አንባብያን በቂ ግንዛቤ እንዲያገኙ የሀገሪቱን አጠቃላይ ሁኔታ በቀጣይነት ተመልክተን ወደ ዋናው የመጽሐፍ ይዘት እንገባለን መልካም ንባብ።

አዘጋጁ
ዲያቆን ሰሎሞን ዮሐንስ
በአዲሻ አበባ ሀገረ ሰብከት
የሰሜን ተራራ ደብረ ሲና
ቅዱስ እግዚአብሔር አብ ቤተ ክርስቲያን
ሰባኪ ወንጌል

የአዘጋጁ አድራሻ
☎ 011-127 16 09
☎ 091-186 01 13
091-170 87 80

ኢትዮጵያና ኢትዮጵያውያን

በመጽሐፍ ቅዱስ

የኢትዮጵያ ሕዝብ ማንነት በመጽሐፍ ቅዱስ በተለይ በብሉይ ኪዳን ተጠቅሷል። ኢትዮጵያና ኢትዮጵያውያን በቅዱሳት መጻሕፍት፤ በጥንታውያን የታሪክ ሰነዶች፤ በሥነ ፍጥረት ጥናት፤ በዓባይ ሽለቆ ዙሪያና በቀይ ባሕር አካባቢ ከታወቁ ታሪካውያን አኅጉርና ሕዝብ ጌን ተገቢ ቦታቸውን ይዘው የሚገኙ ናቸው።

በዚህ መሠረት በቅዱስ መጽሐፍ ውስጥ በተደጋጋሚ የተጠቀሰች ሀገር ናት። ሙሴ የሥነ ፍጥረትን ታሪክ በተናገረበት በመጀመሪያው መጽሐፍ ውስጥ ኢትዮጵያ በዓባይ ወንዝ የተከበበች መሆኗን ዘፍ. 2፡13 ገልጿል። በመልክዓ ምድር* አቀማመጥ ከግብፅ ደቡብ መሆኗን ሕዝ. 29፡19፤ ሱዳንና ግብፅን ሲያጠጡ የኖሩ የኢትዮጵያ ወንዞች አባይና ተከኤ ተገልጠዋል ኢሳ 18፡1፤ ኤር 3፡10፤ በመአድን የከበረችና አልማዝና ወርቋ በዓለም ተደናቂ መሆኑ ኢዮብ 28፡19፤ በንግዲ ተደሳች ሀገር መሆኗ ኢሳ 43፡3፤ ይህንና ሌሎች ቁጥሮችን ቃላት ስለ ኢትዮጵያ ተገልጿል። በአጠቃላይ በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ ከ41 ጊዜ በላይ ስሟ ተጠቅሷል።

ዘኁ 12፡1፤ ዘፍ. 2፡10፤ 2ዜና. 12፡4፤ 2ነገ 19፡9 ፤2ዜና 21፡16፤ አስቴ 1፡1፤ 8፡9፤ ኢሳ 11፡11፤ 37፡9፤ 43፡3፤ 45፡14፤ 20፡23፤ 20፡24፤ 20፡51 ኤር 38፡7፤ 38፡10፤ 18፡12፤ 39፡16፤ 46፡9 ሕዝ. 30፡9፤ 30፡4፤ 38፡5፤ ኢዮ 28፡19፤ መዝ 68፡31፤ 84፡4 ጳጉ 10፡43፤ አሞፅ 9፡7፤ ናሆ 9፡9፤ ሰፊ 2፡12፤ ዮሐ. ሥራ 8፡26-42።

* ኢትዮጵያ 1.2 ሚሊዮን ካሬ ኪሎ ሜትር በፋት ያላትና ከቀይ ባሕር ጌን በአፍሪካ እህገር ሰሜናዊ ክፍል «የአፍሪካ ቀንድ» እየተባሰ በሚጠራው ውስጥ ትገኛለች። የኢትዮጵያ አብዛኛው ክፍል ማዕከላዊ ክፍታቸው እስከ 8000 ሜግ በሚደርሱ ገበቴ ቅርፅ በሆኑ መልበተኛ ተራሮች /ፕላት/ የተያዙ ሲሆን ከ12 እስከ 15 ሺህ ሜግ ከፍታ ያላቸው ትልልቅ ተራሮች ይገኙበታል። የተቀረመው የኢትዮጵያ ግዛት በታላቁ የምሥራቅ አፍሪካ ሽለቆና በትናንሽ ቁጥር አልባ ሽለቆዎች የተሸነፈና ዐይንን የሚለብ በልምላሜ የተከበበ ወንዞችና ሐይቆች የተከበበ ናቸው። ኢትዮጵያ ወደ ምድር ወገብ የተጠጋች ብትሆንም በዓለም እጅግ ጤናማ ከሆኑ የእየር ንብረቶች የአንደኛው ባለቤት ስትሆን ብዙ የታሪክ ጸሐፊዎች ተመሳሳይ አቀማመጥ ከፍታ ካላት ከሚክሲኮ ከተማ ጋር ያነጻጽራታል። ሀገሪቱን ከሚከባረት ገዛትና ቦታዎች በስተቀር ኢትዮጵያ በ60 እና በ80 ዲግሪ ፋራናይት መካከል የሚገኝ ተስማሚ መካከለኛ የእየር መቀት ያላት ሀገር ናት። መሬቷ በአብዛኛው ለእርሻ የተመች በመሆኑ ከሕዝቡ 85 በመቶ አርሶ ለመኖር የሚያመች ሁኔታ በገጠር ስፍራ ይገኛል።

ኢትዮጵያ የሚለው ስም

ኢትዮጵያ የሚለውን ስያሜ በተለይ የብሉይ ኪዳን መጽሐፍትን ከአብራይስጥ ወደ ግሪክ የተረገሙት 70 ሊቃናት ኩሽ የሚለውን ስያሜ ኢትዮጵያ በሚለው ተክተውታል። በሌሎች ሀገሮች ሥነ ጽሑፍ «ኢትዮጵያ እና አቢሲኒያ» በመባል ተገልጧል። «ኢትዮጵያ የሚለው ስም ተጽውዖ በመጽሐፍ ቅዱስ ከላይ እንዳየነው በብዙ ቦታ ይገኛል። በአብራይስጡ ቋንቋ የተጻፈው መጽሐፍ ቅዱስ ኢትዮጵያ ለማለት «የኩሽ ሀገር» ይላታል። በአብራይስጥ ኩሽ የሚለው ቃል ሦስት ነገሮችን ያመለክታል።

አንደኛው የተጻውዖ ሥም መሆኑ ሲሆን፤ ከካም ልጆች መካከል አንዱ ኩሽ ይባል ነበር ዘፍ.10:6፤ ሁለተኛው የነገድ ስም ሆኖ የሚገኝ በመሆኑ ነው። የዚህ ሰው ልጆች ነገደ ኩሽ ወይም ኩሻውያን ተብለው እንደሚጠሩ ይታወቃል። በሌላ በኩል መልክ ጠይም ወይም ጥቁር ለሆነ ሰው የተሰጠ ስያሜ ሆኖ ተገኝቷል። በዚህ ትርጉም ግን ጠይም ሕዝቦች ሁሉ የኩሽ ዘሮች ናቸው ብሎ መናገሩ ይከብዳል። ሦስተኛውና የመጨረሻው የአካባቢ ስም ነው። መልክ ጠይም ሕዝቦች የሚኖሩበትና ከግብፅ ደቡብ አስከ ሕንድ ያለው አካባቢ መጠሪያ ስም ሆኗል። ስለዚህ ኩሽ በሁለተኛው ስም የተመለከተው ዘርዐ ትውልድ በሦስተኛው ትርጉም ይህ አይነት ዘርዐ ትውልድ የሚኖሩበት አካባቢ ስም ሆኖ ይገኛል።

ኢትዮጵያ በጥንት ግብጻውያን ቋንቋ ጽንጥ፤ ቶኔቶር፤ የኩሽ ሀገር እየተባለች ትጠራለች። ጽንጥ የሚለው ቃል በብሉይ ኪዳን ካለው ፉጥ ከሚለው ስም ጋር ይመሳሰላል። ዘፍ 10:6። ቶኔቶር ማለት ሀገር እግዚአብሔር ማለት ነው ይላሉ። ሙሴ አሪትን መጽሐፍ ሲጽፍ ይህኛን ሀገር «የኩሽ ምድር» እያለ መጻፉ በግብፅ ተወልዶ ያደገ እንደመሆኑ መጠን የግብፃውያንን ቋንቋ ያውቅ ስለነበር ነው እንጂ ኩሽ

¹ የዛሬዋ ኢትዮጵያ ቅዱሳት መጽሐፍት የታሪክና የሥነ ጥንት ኢትዮጵያ ናት ገፅ 12።

የሚለው ቃል የአብራይስጥ ቋንቋ እንዳልሆነ በሊቃውንት ታውቋል። [የኢ.አ.ተ.ቤ ታሪክ ገፅ 11]

ኢትዮጵያ የኩሽ ምድር ለመባል የበቃችው የኩሽ ዘሮች ስለሰፈሩበት ነው። ይህኛ ሀገር በሌላ አጠራር «የሳባ ምድር» አንዳንድ ጊዜም «አቢሲኒያ» እየተባለች ትጠራለች። ምን አልባት ይህ ስያሜ የተገኘው እነዚህ የኩሽ ልጆች ሳባና አቢስ /ሰብታ/ ስለሰፈሩበት በሰማቸው አስጠርተዋታል። በመጨረሻ ለዚች ሀገር የተሰጠው ስያሜ «ኢትዮጵያ» የሚለው ነው። በሀገራችን እንዲህ ይተረካል፡- ኢትዮጵስ ሁለተኛ ሳባ የተባለው የአክሁናስ የልጅ ልጅ የቡልቃ ልጅ ነው። ኢትዮጵስ 1ኛ ከ3644-3700 ዓ.ም ከልደተ ክርስቶስ በፊት 56 ዓመት ነገሠ። ሀገሩም በስሙ ኢትዮጵያ ተባለች ይላል። ስለዚህ ኩሽ ሁለት ስም ነበረው ማለት ነው፤ እንግዲህ አቅኝዎች በአባታቸው ስም ይህችን ሀገር ኢትዮጵያ ብለዋታል።

የኢትዮጵያ መዕከዐ ምድር ስቀማመጥ የሕዝቦች ዘባዴ በታሪክ ስሞችና በፈሳሳዊ

ኢትዮጵያ በአፍሪካ ክፍለ ዓለም በሰሜን ምስራቅ አፍሪካ የምትገኝ ሀገር ስትሆን፤ በተፈጥሮ አቀማመጥ «ቀርነ አፍሪካ» [የአፍሪካ ቀንድ] እየተባለች ትጠራለች። ከጥንት ሊቃውንት መካከል ከጌታችን ልደት በፊት 8 መቶ ዓ.ዓ አካባቢ የነበረው ግሪካዊ ገጣሚ ሆሜር በግሪክ ሥነ ጽሑፍ ወይም ሥነ ግጥም ኢትዮጵያ የሚለውን ቃል ተጠቅሞ የጻፈ ሲሆን፤ በፀሀይ መውጫ /ምሥራቅ/ አቅጣጫ እንደሚኖሩ በመጥቀስ የሚኖሩበትም አካባቢ የምድር ዳርቻና ፀሐያማ መሆኑን ገልጿል። ኢትዮጵያ የትኛውን ማዕዘን ምድር አካባቢ እንደምትይዝ ለማመልከት ሞክሯል።

እውቁ የግሪክ ታሪክ ጸሐፊ ቅድመ ልደት ክርስቶስ ከ400-300 ዓ.ዓ የነበረው ሐሮዶቶስ በመካከለኛው ምሥራቅ ጉዞ አድርጎ በተለይ በግብፅ ለብዙ ጊዜ የተቀመጠ መሆኑ ስለ ኢትዮጵያ ከተለያዩ ምንጮች በቂ መረጃ ለማግኘት

የቻለ ሰው ነበር። ከዚህ ካገኘው መረጃ በመነሳት ኢትዮጵያን በሁለት ከፍሎ ማየት ሞክሯል። አንደኛው ኢትዮጵያ ከግብፅ አቅራቢያ አካባቢ የምትገኘው ሲሆን፤ ሁለተኛው ኢትዮጵያ ደግሞ ወደ ደቡብ የተዘረጋችው የአሁኗ ኢትዮጵያ ነበረች ማለት ነው። በዚህ ጽሑፍ ኢትዮጵያውያን የሚኖሩበት ሩቅ ሀገር ከግብፅ ደቡብ መለስ የሚገኘና ቀይ ባሕርን ተከትሎ የሚሔድ አካባቢ እንደነበርና የእነዚህን ኢትዮጵያውያን የኑሮ ዘዴ ሲገልፅ የእድሜ ባለፀጉችና ዓሣ ተመጋቢዎችም እንደነበሩ ያስረዳል።

ሔሮዶቶስ ከላይ እንደተመለከትነው ወደ መካከለኛው ምሥራቅ መጥቶ በተለይ በግብፅ ብዙ ጊዜ እንደመቆየቱ መጠን ከአካባቢው አዋቂዎች ጋር በመወያየት ስለ ኢትዮጵያ በርካታ ነገሮችን ለማስረዳት ችሏል። በመሆኑም በዚህ ባገኘው መረጃ መሠረት የኢትዮጵያን ወሰን ከግብፅ ደቡብ ጀምሮ አስከ ሲናምፍሮስ [ሕንድ ውቅያኖስ መዳረሻ] ድረስ እንደነበር ከዚህም ጋር ኢትዮጵያ ሁለት ክፍሎችን የያዘች አካባቢ መሆኗን ሲያመለክት፤ አንደኛው ከግብፅ ጋር የተገራበተችው ኢትዮጵያ፤ ሁለተኛው ኢትዮጵያ ደግሞ ዓሣ ተመጋቢዎች ኢትዮጵያውያን የሚኖሩበት ወደ ደቡብ የተዘረጋችው ኢትዮጵያ [የዛሬው ኢትዮጵያ] በአጠቃላይ ግን አንዲት ኢትዮጵያ መሆኗን ገልጿል።

ሆሜር የተባለው የግሪክ ባለቅኔ ቀይ የሆነውን ወይን ኢትዮጵያ ብሎት ሥለሚገኝ ኢትዮጵያ ማለት ቀይ የቀይ ዳማ ቀለም ያለው ሕዝብ ማለት ነው። ይህ ሆሜር የተባለው የግሪኮች ባለቅኔና ገጣሚ እንዲህ ብሏል «የኢትዮጵያ ሕዝብ በጉልበት ኃያላን፤ በውበት የተደነቁና በጠባይ ጭምቶች ትህትናን የተሞሉ ናቸው» ሲል፤ ከ490 ዓ.ዓ ከጌታችን ልደት በፊት የነበረው ከላይ የገለጥነው ምዕራባውያን የታሪክ አባት የሚሉት ሔሮዶቶስ ኢትዮጵያና ኢትዮጵያውያንን ባነሳበት መጽሐፍ «በኢትዮጵያ እጅግ ያማሩ ሕዝቦች፤ ባለ ደምግባት ቆንጆዎች፤ ውቦች ሰዎች ያሉባት፤ ርህራሄያቸው እንደ እግ ዚአብሔር ነው፤ በሠፊው ሜዳ ለመንገደኞች ማለፊያ የሚሆን ድግስ እየደገሡ ያስተናግዳሉ። ምንም ቢሆን መንገደኛ የሚ

በላው አያጣም፤ በእድሜአቸው ከ100-130 ዓመት ይቀመጣሉ፤ ነውርና ክፉ ነገር በአገራቸው የተጠላ ነው። የጤና ምንጭ የሚሆኑ ውሆች አሏቸው ይህን በጠጡ ጊዜ ሰውነታው ይታደሳል። በሀብት እጅግ ባለጠጉች ናቸው፤ ድንበሯም ከጅቡቲ ባሕር ዳር እስከ ሰናይ ነጭ አባይ ድረስ ነበር። በቆላው ልዩ ልዩ አትክልት ፍራፍሬዎች ይገኙባቸዋል በደቡብ ቆላ ደግሞ የእጣን፤ የላስቲክ ዛፍ፤ የሰንደል እንጨት፤ ከርቤ ሌላ ብዙ ቅመማ ቅመም የሚበሉ ፍሬዎች ይገኛሉ። የከበረና የጠራ እንቁ ሉልም ዝባድም ልዩ ልዩ አይነት ሸቱ አሉበት» በማለት ተናግሯል ሲሉ አለቃ ታየ «የኢትዮጵያ ሕዝብ ታሪክ» በሚለው መጽሐፋቸው ገልፀውታል።²

የኢትዮጵያ ጥንታዊ ግዛት

ጥንት የኢትዮጵያ ግዛት ከላዕላይ ግብፅ (ከደቡብ ግብፅ) አስከ ሕንድ ውቅያኖስ መዳረሻ ይደርስ ነበር። ከግብፅ ቀጥሎ (በታች) የምትገኘው ኢትዮጵያ በሰሜን ከግብፅና ሊቢያ፤ በምዕራብ ከሊቢያ ውስጣዊ ማዕዘን እንደምትዋሰን የኢትዮጵያ አርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተክርስቲያን ቅዱስ ሲኖዶስ ታዋቂ የመልክዐ ምድር ሊቆችን በመጥቀስ ገልጿል።³ ሙሴ በፈርአን ቤት ይኖር ስለነበር ከፈርአን ቤት በወጣ ጊዜ ሸሽቶ የሔደው ወደ ኢትዮጵያ ግዛት ወደ ላዕላይ ግብፅ /ደቡብ ግብፅ/ ነው። ኢትዮጵያውያን ከፍ እያሉ የግብፅን ደቡብ መግዛታቸው ይልቁንም ቴቢ የተባለውን በአምልኮ ጣኦትና በሥልጣኔ የታወቀውን ሀገር በአንድ ዘመን ውስጥ ይዘው እንደነበር ይነገራል። ከ555-663 ዓ.ዓ ግብፅን በሙሉ ይገዙ የነበሩ ነገሥታት የመጨረሻዎቹ ኢትዮጵያውያን ነበሩ። ዲዮዶር የተባለ የሮም ታሪክ ጸሐፊ ከግብፅ በፊት ስልጡንና ገናና መሆኗን ግብፅን ጨምሮ 18 የኢትዮጵያ ነገሥታት

² የኢትዮጵያ ሕዝብ ታሪክ ገፅ 77፤ ሔሮዶቶስ 1ኛ መጽሐፍ መቅድሙንና 3ኛ መጽሐፍ ገፅ 14 ተመልከት።

³ የዛሬው ኢትዮጵያ ቅዱሳት መጻሕፍት የታሪክና የሥነ ጥንት ኢትዮጵያ ናት። ገጽ 16

እንደገዛት ራሷ ኢትዮጵያ ግን በማንም ተገዝታ እንደማታ ወቅ እያደነቀ ጽፈዋል።⁴

የኢትዮጵያ ጥንታዊ ንግድ

ኢትዮጵያ ጥንት ታላላቅ ከሚባሉት አገሮች የምት መደብ ሲሆን፤ በየብስጽ በባህርም ከገናናዎቹ የእስያ መንግ ሥታት ጋር ሸቀጣ ሸቀጥ እየተለዋወጡ ይነግዱ ነበር። መንግሥቷ በልብስ ዘግጣጤ ለእንደ ምሥራቅ መንግሥታት የከበረ ነበር። ወደ ውጭ የምትልካቸው የንግድ አይነቶች የዝሆን ጥርስ፤ እጣን፤ ከርቤ፤ ቅመማ ቅመም፤ የአውራሪስ ቀንድ፤ የጉማሬ ቆዳ፤ የኦሊ ድንጋይ፤ በሕይወት ያሉ ዝን ጀሮዎች እነዚህን ወደ ሕንድ ፋርስ፤ ሮም ቻይና ወደ አረብ ሀገራት ይልኩ ነበር። ወደ ሀገር ውስጥ ከሚገቡ ሸቀጣ ሸቀ ጦች መካከል የወይን ጠጅ የወይራ ዘይቶች፤ ከብርጭቆ የተሠሩ ቁሳቁሶች፤ ዋንጫዎች በያይነቱ ቀለም የተነከሩ ካባዎች የሐር ጨርቆች፤ የቆዳ ኮቶች የመሳሰሉትን ወደ ሀገሯ ታስገባ ነበር። በክርስ ምድር ያለው ሀብቷ በዓለማችን የተደነቀ እንደነበር መጽሐፈ ኢዮብ ይገልጻል 28:19።

መንግሥቷ ይቀመጥ የነበረው በአክሱም ስለነበር አከ ሱም በእስያና በአፍሪካ መካከል እንደ ድልድይ በማገልገሏ ከግብፅ ከሮም ከሕንድ ከፋርስ /ኢራን/ ከቻይና ከግሪክ ሀገ ሮች ረዥም ዘመን የቆየ የንግድ ግንኙነት ነበራት ግሪኮች ከምስራቁ ዓለም ጋር በነበረው የንግድ እንቅስቃሴ ላይ የነበ ራቸው የበላይነት እየተዳከመ ሲሔድ ወደ ሕንድ በመሔድ ሸቀጦችን ከዚያ አምጥተው ለሚጠብቁት ግሪኮች የሚሸጡላ ችው ኢትዮጵያውን ነበሩ። በአሁኑ ጊዜ በደብረ ዳሞ የተገኙ የተለያዩ የሕንድ ገዥዎች ገንዘብ ይህን ያረጋግጣሉ።

ክርስትናን ለማስራጨት በጥንት ጊዜ የማይናቅ አስ ተዋፅኦ ያደረጉ ነጋዴዎች ናቸው። የአክሱም መንግሥት በቅርብና በመካከለኛው ምሥራቅ ሀገሮች ጋር ከዚያም አልፎ

ከግሪክ ጋር የቅርብ ግንኙነት ነበረው። ወደ አክሱም የሚ መጡ ነጋዴዎች ሁሉም ባይሆኑ የተወሰኑት ከክርስቲያኖች ናቸው። አዱሊስና አክሱም በተለይ ብዙ ነጋዴዎች የሚዘዋ ወሩባቸውም ከተሞች ነበሩ። ለራሳቸውም ቢሆን የጸሎት ቦታና ካህን ያስፈልጋቸዋል። ስለዚህ አንዳንድ ካህናትን ይዘው ሳይመጡ አልቀረም። ይህ እንግዲህ በነጋዴዎች ቅስ ቀሳ እንደሆነ ያመለክታል። ንግስተ ሳባና ንጉሥ ሰሎሞን ያስተ ዋወቀ ታምሪን የሚባል ኢትዮጵያዊ ነጋዴ ሲሆን፤ የክርስትና እምነት በበለጠ በፍሬምናጦስ አማካኝነት የተሠበ ከውም ወደ ፊት እንደምንመለከተው በአንድ ነጋዴ ሞት ምክንያት ነው።

ጥንታዊው የኢትዮጵያ ወደብ ስዳሲስ

ከላይ ለመግለፅ እንደተሞከረው በንግዱ ዘርፍ ጥንታዊ ኢትዮጵያ ታዋቂ እንደሆነች ነው። ይህን ንግድ የምታካ ሒድበት ተልቁ የባሕር በር አዱሊስ ነው። በቀይ ባሕር ዳርቻ በምፅዋ ደቡብ ዙላ በመባል የሚታወቀው የባሕር ዳርቻ በጥንት ጊዜ አዱሊስ ይባል ነበር። ከተማው የተቆረቆ ረው ከጌታችን ልደት በፊት ነው። በዚያን ጊዜ እንደ ወደብነት የሚያገለግለው ለመላው ምሥራቅ አፍሪካ ነበር። አገልግሎቱ ለሮማና ለግሪኩ ዓለም በመሆኑ የእነዚህ ሀገሮች ነጋዴዎች ይመጡበት ነበር። በዚህ ምክንያት የግሪክ ቋንቋ በአክሱም መነገር ጀምሮ ነበር። ስያሜውን ያገኘው ከግሪክ ቋንቋ መሆኑ ታውቋል «አዱሊስ» ማለት የባርያ ከተማ ማለት ነው ይላሉ። ከተማውን የቆረቆሩት የግብፃውያንን የባርነት አገዛዝ ሸሽተው የመጡ ነጋዴዎች ስለሆኑ ነው ይህ ስያሜ የተሠጠው። አዱሊስ ከጥንት ጀምሮ የኢትዮጵያ ዋና የባህር ወደብ ሆኖ ያገለገለ ነው። በሜዲትራንያን በምሥራቁ ዓለም መካከል ለሚካሄደው ንግድ አስተዋፅኦ ያደርጉ የነበ ሩት በቀይ ባሕር ዳርቻዎች ከሚገኙ ወደቦች መካከል ዋናው ይህ ወደብ ነው።⁵

⁴ ከጣሊት አምልኮ ወደ ክርስትና ገፅ 301 የኢትዮጵያ ታሪክ ኑብያ ናፓታ መርዌ ገፅ 43።

⁵ ክርስትና በኢትዮጵያ 1ኛ መጽሐፍ ገፅ 51።

በ3ኛው መቶ ክፍለ ዘመን አጋማሽ ፍሬምናጦስ ወደ አክሱም የገባው በዚህ ወደብ በኩል ሲሆን፤ ይህ ወደብ በ6ኛው መቶ ክፍለ ዘመን በአገራችን ለተሰበከው ክርስትናም ሆነ ለሌሎች ሀገሮች ክርስቲያኖች አስተዋፅኦ አድርጓል። ይህም አፄ ካሌብ ወደ የመን ለመዝመት የተነሳበት የናግራን ክርስቲያኖችን የታደገበት ከዚህ ወደብ በመነሳት ነው።

በ20ኛው መቶ ክፍለ ዘመን የምርምር ቁፋሮ በዚህ አካባቢ ተካሒዷል። በዚህ መሠረት የጥንት ቤተ ክርስቲያን ቅርሶችና ንዋዩ ቅድሳት ተገኝተዋል። ከተገኙት አንዱ የሸክላ የተሸራረፈ መቅረዝ ነው። በላዩ ላይ የግሪክኛ ጽሑፍ ተቀር ጸበታል። በተጨማሪ በአንድ ጀርመናዊ ተመራማሪ አማካኝ ነት የጥንት የአክሱማውያን ገንዘቦችን አግኝቷል። አዱሊስ እስከ 8ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ድረስ ሲያገለግል ቆይቶ የውጭ ጠላቶች ባደረጉት የበቀል ወረራ እንዲቃጠል ተደረገ። ከዚያ ወዲህ ሊያንሰራራ አልቻለም። ይህን ከተማ በቁፋሮ ያገኙት በ1860 ዓ.ም ዐፄ ቴዎድሮስን ለመውጋት የመጡ የእንግሊዝ ወታደሮች ናቸው።

የኢትዮጵያ የኃይል ስቃይ በጥንት ዘመን

ከጌታችን ልደት በኋላ በ3ኛው መቶ ክፍለ ዘመን የነበረው ማኒ የተባለ የፋርስ ምሁር የአክሱም መንግሥት በጊዜው ከነበሩት 4 ኃያላን መንግስታት እንደ አነዱ በመቁጠር ከፋርስ ከሮምና ቻይና ጉን አስልፏል። የአክሱም ብልፅግናና ኃያልነት ከፍተኛ ደረጃ የደረሰው በኢዛና ዘመን ነው። ከዚህ የተነሳ የአክሱም መንግሥትን ወዳጅነት እንጂ ጠላትነቱን የሚፈልግ ማንም አልነበረም። በጉረቤት ሀገራት አካባቢ ያሉ ክርስቲያኖች ጠላት ሲነሳባቸው የሚያመለክቱት ወደ ኢትዮጵያውያን ነገሥታት ነበር። ለምሳሌ በየመን የሚኖሩ የናግራን ክርስቲያኖች ፊንህስ የተባለ አይሁዳዊ ጠላት ተነስቶ ባሰቃያቸው ጊዜ ለቁስጥንጥንያ መንግሥት አቤት አሉ፤ የቁስጥንጥንያ ንጉሥ በቀጥታ ወደ ኢትዮጵያ ንጉሥ አፄ ካሌብ ጉዳዩን አግወቀ ካሌብም በርካታ መርከቦችና የጦር ሠራዊት ይዞ ቀይ ባሕርን በማቋረጥ የናግራን

ክርስቲያኖችን ነፃ አውጥቶ የፈረሠ አብያተ ክርስቲያናትና ከተሞችን በማነጽ 10ሺ የሚደርስ ሰራዊት እዚያው በመተው አብርሃም የተባለ ሹም ትቶላቸው ወደ ኢትዮጵያ ተመልሷል። ከዚህ የተነሳ የመን በአረቦች እስከተወረረችበት ጊዜ ድረስ የኢትዮጵያ ነበረች። ኢትዮጵያውያን ቀይ ባሕርን በመቆጣጠራቸው ከምሥራቁ ዓለም ብቸኛ የንግድ ተጠቃሚ ለመሆን ችለው ነበር።

ኢትዮጵያ በስድስት

ስለ ኢትዮጵያ ሥልጣኔ ስናነሳ ቀዳሚውን ሥፍራ የሚይዘው የአክሱም ሥልጣኔ ነው። አክሱም በቤተ ክርስቲያኗ ጥንታዊነት፤ በሐውልቶቿ ስመ ጥሩነት የኢትዮጵያ የታሪክና የሃይማኖት እናት ከተማ መሆኗን የማያውቅ የለም። ሊኖርም አይገባም! ከተማዋ ከክርስቶስ ልደት በፊት በ1ሺ/ 2ሺ ዓ.ዓ እንደተቆረቆረች ይነገራል። ቆርቋሪዎቹም ሁለት ሳይሆኑ አይቀሩም። አንደኛው የከተማይቱ መሥራች በ2ሺ ዓ.ዓ የነገሠውና በሥሙ ሀገሪቱን ያስጠራው ኢትዮጲስ ነው። መቃብሩም በምዕራብ ጫፍ በጉበድራ አካባቢ እንደሚገኝ ይታመናል። ሁለተኛይቱ የከተማይቱ መሥራች ንግሥተ ሳባ እንደሆነች ነው። ይህም ከክርስቶስ ልደት በፊት በ1ሺ ዓ.ዓ መሆኑ ነው።

አክሱም የሚለው ስያሜ ጥንተ ቃሉ፡- «ኦኩሽም የሚል ነው፤ ትርጉሙም ሽ ማለት ጥንት ቀዳሚ ማለት ሲሆን፤ ኩሽ የሚለው ቃልም ኩሻውያን፤ የኩሽ ልጆች ሕዝብ ኩሽ ነገደ ኩሽ ማለት ነው፤ በዚህ መሠረት አክሱም ማለት ጥንታዊት ቀዳሚዊት የነገደ ኩሽ መገኛ ከተማ የአህጉረ ኩሽ ራስ፤ አሞን ሰሸህጉር ኩሽ ማለት ነው» ይላሉ።⁶ የከተማዋ አቀማመጥ ከአንድ ወገን እንደ ደጋን ለመጥ ካለ ኮረብታ እንደ ሠንሰለት ከሰሜን ምሥራቅ አንስቶ ወደ ሰሜን ምዕራብ በሚዘልቅ ትታቀፋለች። ይህ እንግዲህ የኢትዮጵያ ከተሞች የአመሠራረት ወግ ነው [በአንድ በኩል ኮረብታ በሌላ በኩል የተንጣለለ

⁶ መጽሐፈ ሰዋስው ወግስ ወመዝገብ ቃላት ሐዲስ ገጽ 219።

ሜዳ] የአክሱም የጥንት ስፋት ከየት እስከ የት እንደሆነ አይታወቅም፤ የኢትዮጵያ መንግሥት ይቀመጥ የነበረው በአክሱም ስለነበር የተደላደለ ደረጃ ላይ ደርሶ የራሱን ገንዘብ አስቀርጾ ንግዱን ቀደም ብለን እንዳየነው በምሥራቁና በምዕራቡ ዓለም ያካሂድ ነበር።

የኢትዮጵያ ሥልጣኔ የተወለደበት አክሱም የሥልጣኔ ውጤቶቿን ተሸክማ፤ በቅርቡ ተሸልማ ትገኛለች። ለአክሱም ጥንታዊነትና ስልጣኔዋን የውጭ ጸሐፊ /3ኛ ወገን/ ማስረጃ አያስፈልግም። ሐውልቶቿ፤ የሥነ ጽሑፍ ውጤቶቿ፤ ሁሉ አፍ አውጥተው ይናገራሉ። ዛሬ አፈር ለብሶ የሰው እግር መርገጫ ሆኖ የሚታየው የአክሱም ከተማ እያንዳንዱ እርምጃ ቢገለጥ ቅርስ ነው። ለጥናት ለምርምር የሚመች የታሪክ ሰነዶች የሚገኙበት ጓዳ ናት። እስከ አለነበት ዘመን ድረስ አክሱም የዓለምን ሕዝብ አዕምሮ እንደገዛች /እንደሳበች/ ትገኛለች።

ስክሱምና ሐውልቶቿ

በቅርባ ቅርፁ ረገድ ተፈጥሮ የሚያደርስባቸውን ችግሮች ሁሉ ተቋቁመው እስከ ዘመናችን ድርሰው የዓለምን አድናቆት የሚማርኩ ሐውልቶች አሏት። በአክሱም ከተማ ይኖራሉ ተብለው ከሚገመቱ ከ500 በላይ ሐውልቶች ውስጥ በአክሱምና በአካባቢዋ የሚገኙ 66 ብቻ ናቸው። እነዚህ ሐውልቶች በቁመት፤ በክብደት፤ በስፋትና በቅርፅ የተለያዩ ናቸው። የአክሱማውያን ጥበብ ተደናቂ የሚያደርገው የሐውልታቸው ሥራ ብቻ አይደለም በወቅቱ ይጠቀሙበት የነበረ የአቅጣጫ መጠቀሚያ /ኮምፓስ/፤ የርዝመት መለኪያ ሜትር የነበራቸው መሆኑም ጭምር ነው። በአጥኚዎች መሠረት የአክሱም ሐውልቶች በተለይ በሚያስደንቅ አካሄድ በጂኦሜትሪ ጥበብ ስለተቀረፁት ሰባቱ ትልልቅ ሐውልቶች ጥቂት መግለጫ።

1 ወድቆ የሚገኘው ትልቁ ሐውልት

33 ሜትር ርዝመት፤ 520 ቶን /5200 ኩንታል/ ክብደት፤ ከስር ስፋቱ 3.84 ሜትር፤ ጌኑ 2.35 ሜትር ወርድ ያለው ሲሆን የ13 ፎቆች ምልክት ይታይበታል። በአራቱም ማዕዘን ቅርጽ አለው።

2 ሐውልት ቁጥር 2

24.6 ሜትር ቁመት ያለው፤ 170 ቶን /1700 ኩንታል/ የሚመዝን፤ ከስር ጌኑ 2.32 ሜትር ወርዱ 1.26 ሜትር ስፋት ያለው ሆኖ ወደ ላይ እየጠበበ የሚያሻቅብ መልክ አለው። በአራቱም ማዕዘን በቅርጽ ያጌጠ ነው። ይህ ሐውልት ከ65 ዓመት በፊት ጣልያን ወስዶ የመለሰው ነው።

3 ሐውልት ቁጥር 3

20.6 ሜትር ቁመት፤ ከስር ጌኑ 2.65 ሜትር፤ ወርዱ ደግሞ 1.18 ሜትር ስፋት ሲኖረው፤ ክብደቱ 160 ቶን /1600 ኩንታል/ ይመዝናል። ሐውልቱ ከግራና ከቀኝ በቅርጽ የተዋበ ሆኖ በጀርባው ግን ልሙጥ ነው። የ10 ፎቆች ምስል የያዘ ሲሆን በአካልም ይሁን በስዕል በአገራችን ውስጥ በስፋት የሚታወቅ ነው።

4 ሐውልት ቁጥር 4

ይህ ሐውልት በሰሜን ምሥራቅ ረድፍ ተተክለው ከነበሩት ታላላቅ ባለቅርጽ ሐውልቶች በአራተኛው ረድፍ ላይ ኢየሱስ ከማባለው ቤተ ክርስቲያን አጠገብ ወድቆ የሚገኝ ነው። 18.2 ሜትር ቁመት፤ 56 ቶን /560 ኩንታል/ የሚመዝን ክብደት፤ ከሥር የ1.56 ሜትር ጌንና 0.76 ሜትር ወርድ ስፋት አለው። ባለ 6 ፎቅ ምስል የያዘ ሲሆን በአራቱም ማዕዘን ተመሳሳይ ቅርጽ ተሠርቶበታል።

5 ሐውልት ቁጥር 5

ይህ ሐውልት የንግሥተ ሳባ መዋኛ ገንዳ ተብሎ በሚጠራው አካባቢ ወድቆ የሚገኝ ሲሆን 15.8 ሜትር ቁመት፤ 75 ቶን /750 ኩንታል/ ክብደት፤ ከሥር 2.35 ሜትር ጌንና 1 ሜትር ወርድ ሲኖረው፤ በአራቱም ማዕዘን ቅርጽ የተሳለለት ነው።

6 ሐውልት ቁጥር 6

ይህ ሐውልት ከባለቅርጾች ሐውልቶች ትንሹ የሚባልና 15.3 ቁመት ያለው ሆኖ ግማሽ አካሉ መሬት ውስጥ ተቀብሮ የሚታይ ነው። ከሥር 1.47 ሜትር ጌንና 0.78 ሜትር የወርድ ስፋት ያለው ሲሆን 43 ቶን /430 ኩንታል/ ከብደት ሲኖረው ባለ4 ፎቅ ምሥል የያዘና በአራቱም ማዕዘን ቅርጽ ያለበት ናል።

7 ሐውልት ቁጥር 7

በድስቱ ሐውልቶች ከያዙት ቅርጽ በተለየ አኳኋን የተሠራው ይህ ሐውልት ከፊትና ከጀርባው አስደናቂ ቅርጾች የያዘ ሲሆን የመሰበር አደጋ ሳያጋጥመው በአንድ ጠፍ ጣፋ ቅርጽ በሌለው ሐውልት ላይ ተንተርሶ ወድቆ ይገኛል። ይህ ሐውልት 9.78 ሜትር ቁመት አለው።⁷

ስክሱምና ሥነ ዩኒቨርሲቲ

በቋንቋና በሥነ ጽሑፍ በኩል ግዕዝ ምንም እንኳን ሲማዊ እንደመሆኑ ከሌሎች ሲማውያን ቋንቋዎች ጋር የቀረበ ግንኙነት እንዳለው ባይካድም፤ ራሱን ችሎ በጽሑፍ መቅረብ የተጀመረው በአክሱማውያን ዘመነ መንግሥት ነው። የኢትዮጵያ የካህናት ከተማ ተብላ ትጠራ የነበረችው አክሱም ሥነ ጽሑፍ በዘመኑ የትምህርት ዓለም ከተባለችው ከአቴና ከተማ ሥነ ጽሑፍ ጋር የሚወዳደር ነበር። እነዚህ ጽሑፎች በቆሙት ሐውልቶቿ፤ በአንዳንድ የሸክላ እቃዎችና በአስቀረጻቸው ሳንቲሞች /ገንዘቦች/ ላይ ተጠቅመውበት ይገኛል። በዚህ መሠረት በአክሱም ዘመነ መንግሥት በቂና የዳ በረ ሥነ ጽሑፍ እንደነበር መረዳት ይቻላል።

ስክሱምና ገንዘቦች

ከዛሬ አንድ መቶ አመት በፊት በአክሱም ስለሚገኘው ጥንታውያን ገንዘቦች በሌሎች የውጭ ሊቃውንት ዘንድ ምንም አይታወቅም ነበር። ለመጀመሪያ ጊዜ የተረጋገጠው እ.ኤ.አ. በ1840 ዓ.ም በዶክተር ኤድዋርድ ሩኘል በተባለ ጀርመናዊ ሰው አማካኝነት ነው። ይህ ሰው ከ1831-1834 እ.ኤ.አ በኢትዮጵያ ውስጥ ስለፈፀመው ጉዞ ሲተርክ አክሱም ላይ ስለተገኘው ስለ ንጉስ አፈላስና፤ አዱሊስ ላይ ስለተገኘው ስለንጉሥ ገርሰም የወርቅ ገንዘቦች ዝርዝር መግለጫ ሰጥቷል። ያገኛቸውን ገንዘቦች ለትውልድ ሀገሩ ለፍራንክፈርት ከተማ ቤተ መጻሕፍት አበርክተውላቸዋል።⁸

የአክሱማውያን ገንዘቦች ተለይተው የሚታወቁበት አንድ ነገር አለ። እርሡም መንግሥትና ሃይማኖትን ያጣመሩ ጽሑፎችና ቃላት ተቀርፀውባቸው የሚገኙ በመሆናቸው ነው። አሁን በተገኘው የአርኪዮሎጂ ቁፋፎ የገንዘቦቹ መሥሪያ ቦታ መረጋገጡ፤ ከወርቅ የተሠሩ ገንዘቦች የአክሱም መንግሥት ከውጭ ሀገሮች ሲገናኝ እንደሚጠቀሙባቸውና፤ ከመዳብና ከብር የተሠሩትን ግን ለሀገር ውስጥ መገበያያ ተብለው መሰራታቸው፤ እነዚህንና ሌሎች ምርምሮች ተካሂዶባቸዋል ምርምሩም ውጤታማ ሆኗል። ይህም ምን ያህል ያ ዘመን ታላቅ እንደነበር ለአሁኑ ትውልድ በቂ ምስክር ይሆናሉ። ከዚህ በተጨማሪ በከርሠ ምድር ያሉትን ማዕድናት በሚገባ ተጠቅመውባቸዋል። ይህም ወርቅ፣ ብር፣ መዳብ፣ ነሐስን ለያይተው መጠቀማቸው ራሱ ታላቅ ሥልጣኔ ላይ እንደ ደረሱ ያስገነዝቡናል።

⁷ አክሱም የታሪክና የቅርስ ማኅደር።

⁸ ጥንታውያን የአክሱም ገንዘቦችና ያስቀረጹቸው ነገሥታት በአዝማች ክንፉ ኪዳኔ።

ገንዘቦች የተሠራባቸው ዘመናት ስኬቶች

1 ክርስትና ከመቀበላቸው በፊት፤

ከጌታችን ልደት በኋላ ከሦስተኛው መቶ ክፍለ ዘመን መጨረሻ ጀምሮ እስከ አራተኛው መቶ ክፍለ ዘመን ያለውን ጊዜ ያጠቃልላል። በዚህ ዘመን ውስጥ በአክሱም የተሠሩ የአንድቢስ፣ የአፈላስ፣ የወሳኝናስ/የወሳኝበ/፣ ቀዳማዊ ዋዜባ፣ የኢዛናስ ገንዘቦች ይገኛሉ። እነዚህ የተገኙ ገንዘቦች ምንም ዓይነት የሃይማኖት/የመስቀል/ ምልክት የሌላባቸው ከመዳብ የተሠሩ ገንዘቦች ሻቸው።

2 ክርስትናን በተቀበሉበት ዘመን፤

ከአራተኛው መቶ ክፍለ ዘመን እስከ አምስተኛው መቶ ክፍለ ዘመን ባለው ጊዜ ደግሞ በአክሱም የተሠሩ የኢዛና ክርስትናን ከተቀበለ በኋላ የመስቀል ምልክት የተቀረፀባቸው ገንዘቦችና ኢዛና እራሱ በደቡብ አረብ ያሠራቸው ገንዘቦች ተገኝተዋል።

3 በአረብ ሀገራት ስልጣኔያቸው በተዘረጋበት ዘመን፤

ከ525-700 ዓ.ም ያለውን ያጠቃልላል። በዚህ ዘመን ውስጥ ዐፄ ካሌብና ተከታዮቹ በአክሱም ያሠሯቸው ነገር ግን ለብዙ ዘመናት ቆይተው ያገለገሉ የናዚብ ገንዘቦች ይገኛሉ። በዚህ ዘመን ውስጥ ካሌብ፣ ነዛና በደቡብ አረብ ያሠሯቸው ገንዘቦች ተገኝተዋል።

4 ከአረብ ግዛት በኋላ በብቸኝነት በኖሩበት ዘመን፤

ከ7ኛው መቶ ክፍለ ዘመን እስከ 8ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ያለው ጊዜ በአክሱም ከነገሡ መካከል አለልሚርዎስ፣ እለ ገበዝ፣ ኢዮኤል፣ እስራኤልና፣ የትሊያ በአክሱም የሰሯቸው ገንዘቦች ተገኝተዋል።

5 ስርወ መንግሥቱ በወደቀበት ዘመን፤

ከ8ኛው እስከ አስረኛው መቶ ክፍለ ዘመን በእነዚህ ዘመናት አርማህ፣ ሐታዝ፣ ቀዳማዊ ገርሰመ፣ አንድ ስሙ ያልታወቀ ንጉሥ በአክሱም የሠሯቸው ገንዘቦች ይገኛሉ።

እንግዲህ በአጠቃላይ በእነዚህ በከፋፈልናቸው ዘመናት በገንዘቦቹ ላይ በተደረጉት ጥናቶች ስለ ገንዘቦቹ አይነቶች ጭምር ለማወቅ ተችሏል። የዘመኑን ስልጣኔ ለማወቅ ከመቻላችንም በላይ እሳያቸው ላይ ከተቀረፁት ነገሮች አን

ጻር በቂ ሥነ ጽሑፉ እንደነበራቸው ይጠቁሙናል። አሁን ደግሞ ከታዋቂዎቹ የአክሱም ነገሥታት መካከል የጥቂቶቹን የገንዘባቸውን መለያ አይነት፣ የተሠሩባቸው ማዕድኖችና ግራማቸውን እንመልከት።

የስቀረጻ ቸው ነገስታት	መለያ	ክብደታቸው	የተቀረጹባቸው ማዕድኖች
አንድቢስ	ከአክሱም ገንዘቦች ጥንታዊ ሲሆን፣ ንጉሱ መጠምጠሚያ/ሀባኔ/ አድርጎ ይታያል። ቀረጻው ቀላል ሲሆን፣ ለሮማውያን ነገሥታት የወርቅ ገንዘቦች የተቃረቡ ናቸው።	2.75:2.67 2.62 ግራም	ወርቅ
አፈላስ*	በላንቲሙ ላይ ያለው የንጉሡ መልክ መጠምጠሚያ ብቻ ያደረገ ነው። እነዚህ የተቀዳጀ የንጉስ መልክ ለመጀመሪያ ጊዜ የሚታየው በዚህ ንጉስ ገንዘብ ላይ ነው።	በመጀመሪያ ያሰራው 0.32 ግራም ሲሆን ሌሎች ከ2.40 እስከ 2.68 ግራም የሚደርስ ነው	ወርቅ ብር መዳብ
ኢዛናስ	ያዚህ ንጉሥ ገንዘብ የግማሽ ጨረቃ ምስል የያዙ፣ የመስቀል ምልክት ያለባቸው ገንዘቦች አሠርቷል። ይህ ንጉሥ ክርስትና ከመቀበሉ በፊትና በኋላ የስቀረጻቸው ገንዘቦች ብዙ የሚለያዩበት የየራሳቸው ምልክት አላቸው።	1.70:2.12 ገንዘቦች የጨረቃ ምስል የያዙ ሲሆን 2.07:1.87 የሚደርሱት ደግሞ ክርስትናን ከተቀበለ በኋላ የስቀረጻቸው ናቸው	ወርቅ ብር መዳብ
ኢዛና	የዚህ ንጉሥ ገንዘብ ከየመን የመጡ አሉ፣ ኢዛናስ ካሰራቸውና አክሱም ውስጥ ከተገኙ ብዙ የተለያዩ አይደሉም። በገንዘቦቹ ፊት በፊት ላይ ከአክሊሉ በላይ ምልክቶችና ፊደሎች ይገኛሉ። ኢዛና የአክሱም ትልቁ ንጉሥ ነው።	ከየመን የመጡት ከ1.35 ወደ 1.53 ግራም ይደርሳሉ በአክሱም ያስቀረጻቸው ግን ግራማቸው አይታወቅም	ወርቅ ሆኖ መዳብ የተቀላቀለበት
ካሌብ**	ይህ ንጉሥ የስቀረጻው ገንዘብ በደቡብ አረብ በተሰይሞ በየመን በር ከት ያሉ ሲሆኑ፣ በአክሱም የስቀረጻቸው ግን የተገኙት ጥቂቶች ናቸው። አቀራረጻቸው እምብዛም ያማረ የተከናወነ አይደለም። እሳያቸው ላይ በጥሬ ግዕዝ «ከለበ» የሚል በፊት ለፊታቸው ላይ ያለ ሲሆን፣ በጀርባው ላይ ደግሞ «ወልደ ታዚና» የሚል የተጻፈባቸው አሉ። እነዚህ የካሌብ ገንዘቦች በተሰይሙ ከወርቅ የተሠሩ ከሮም መንግሥት ገንዘቦች ጋር የሚነጻጸሩ ናቸው።	ከ1.30 እስከ 1.61 ይደርሳል። መካከለኛ ሚዛናቸው ወደ 1.52 የሚቀርብ ነው እነዚህ የወርቅ ሲሆኑ፣ የመደበኛ 0.58-0.78 እና ግራም ነው	ክወርቅና መዳብ

እለ ገበዝ	ሥሙ በነገሥታት ሥም ዝርዝር ውስጥ በ70 እና በ80ኛ ተርታ ተጠቅሶ ይገኛል በዚህ ለም የሚጠሩ ሁለት ነገሥታት አሉ። የዚህ ንጉሥ ገንዘቦች የመጀመሪያው ማለት ነው ሁለት አዳሊስ ሳይ በ1924 ዓ.ም በተደረገው ቁፋር የተገኙ ናቸው እሳቸው ሳይ «እለ ገበዝ ንጉሥ» እና «ንጉሥ» የሚሉ ተፅፎ ባቸው ይገኛሉ።	የዚህ ንጉሥ የወርቅ ገንዘቦች ወርዳቸው 16.171-12እና 19 ሚሊ ሜትር ሲሆን ግራማቸው 1.47 ነው	ወርቅ
እስራኤል	የካሊብ ሁለተኛ ልጅ ሲሆን የዚህ ንጉሥ 35 የወርቅ ገንዘብ ተገኝቷል። እነዚህም በ1907 ዓ.ም በእዳሊስ አካባቢ በተደረገው ቁፋር የተገኙ ናቸው።	መጠናቸው የተለያዩ ናቸው ወርዳቸው ከ17-19ሚ. ሜትር ይደርሳል። ከብደታቸው ከ1.45 እስከ 1.67 ዓለም የሚደርሱ ናቸው	የተገኙት በአጠቃላይ የወርቅ ገንዘቦች ናቸው
ዋዜና	የዚህ ንጉሥ ገንዘቦች በጀርባው መካከል የሚገኝ በመስቀል የተቀረፀ ጌጥ በወርቅ የተሠራ ሐረግ አለበት። በፊቱ ላይ በጥንቱ ግፅክ «ሰአሐዘብ ዘይደለ» /ለእሕዛብ ይደለ/ ስሕዝቦች የተገባ። የሚል ጽሑፍ አለበት። የንጉሡ ሥም የሚገኘው በገንዘቡ ጀርባ ነው። የንጉሡ መልክ በሳዩ ሳይ መሥቀል ያለው ቀጥ ያለ ሰብል እንደ በትረ መንግሥት ይዞ ይታያል።	የገንዘቦቹ የወርዳቸው ልክ ከ141/2 ወደ 181/2 ሚ.ሜ ይደርሳል። ከብደታቸው ከ0.80-1.90 ግራም ይመዝናል	ወርቅ
አርማሕ***	ንጉሥ አርማሕ ያስቀረጸቸው ገንዘቦች በጠቅላላው አንድ አይነት ናቸው። በዚህ ንጉሥ ዘመን በገንዘቦች ጀርባ የወርቅ ሀረግ የማድረግ ሥራ ቀርቷል። በዚህ ፈንታ ልዩ ልዩ መልክ ያለው መስቀል ተቀርጾ ይገኛል። መስቀሉ እንደ ጉንጉን አክለል ሆነው የተያያዙ ሁለት ስብሎች ከጽሑፎቹ ይለዩታል።	የአርማህ ገንዘቦች ወርዳቸው በ171/2 - 22 ሚ.ሜ የሚደርሱ ሲሆን አብዛኞቹ ትላልቆች ናቸው ከብደታቸው ከ1.30-3.00 ግራም ይደርሳል።	አብዛኞቹ የመዳብ በነሐስ ናቸው

* የዚህ ንጉሥ ገንዘብ እይነታቸው በብዛት ስለሚገኝ ይህ ንጉሥ ረዘም ላለ ጊዜ ነግሷል ለማለት ያስደፍራል።

** የመን የተገኙት ገንዘቦች እዚያ ስተዋቸው ወታደሮች ደምዝ መክፈያ ላይሆን አይቀርም።

*** እስከ አሁን ከተገኙት የአክሱም ጥንታዊያን ገንዘቦች መካከል በመጠናቸው ትላልቆች የሆኑ የአርማሕ ገንዘቦች ብቻ ናቸው። የዚህ ንጉሥ ገንዘብ የሚያስገነዝብን አርማህ እስልምናን የተቀበለ ቢሆን ኖሮ ከእርሱ በኋላ የነገሡ ነገሥታት የመስቀል ምልክቱን ስምን አልተውትም? እሱ ያስቀረጸቸው ገንዘቦች ሳይ በሌላ ምስል ለምን አልተተኩም? ይህም በክርስቲያኑ ንጉሥ በዓርማህ እይደለም ከእርሱ በኋላ በነገሡ ነገሥታት አልታሰበም።

ከዚህ በላይ የተገለጡት ነገሥታት ታዋቂ ስለሆኑ ብቻ አስፍራላቸዋለሁ። ሥማቸው ያልተገለፀ /ያልተገኘ/ የአክሱም ነገሥታቶች ገንዘብ ተገኝተዋል። ሆኖም ግን ለአንባቢ ግልፅ እንዲሆን በማለት በዝርዝር ቀርቦዋል። አሁን ደግሞ ከአክሱም የሥልጣኔ ምልክት የሆነው እነዚህ ገንዘቦቻቸው በየትኛ በማን ዘንድ እንደሚገኙ ለማወቅ ከዚህ ቀጥሎ ባለው ሰንጠረዥ መመልከት ይቻላል።

ገንዘቦቹ የሚገኙባቸው ከተሞችና ሰዎች	ወርቅ	ብር	መዳብ	ድምር
ሮም	42	-	23	65
አሥመራ	2	2	61	65
ለንደን	14	3	21	38
ቪየና	32	-	-	32
በርሊን	8		24	32
ፓሪስ	9	1	13	23
ሌሊን ግራድ	7	-	1	8
ኒውዮርክ	4	-	-	4
ቦምቢ	4	-	-	4
ፍራንክፈርት	2	-	-	2
ናቪል	2	-	-	2
ሙኒክ	1	-	-	1
በአክሱም ቀፈራ	-	2	15	17
የቃው ኤል ከቢር መዝገብ	-	-	13	13
የሐዋራ መዝገብ	-	-	2	2
አንዛኒ የተሰበሰበው	19	4	70	93
ፓሮና "	-	2	34	21
ዳባዲ "	-	-	21	11
ሙኒሽ " "	11	-	-	9
ቫውባለን " "	-	-	9	9
ሌገን " "	-	+	8	8
ቨሉ በርግ " "	5	-	1	6
ኖወል " "	4	-	-	4

ብራራ	"	-	-	4	4
ቼኒራላ	"	2	-	-	3
የሰኒ	"	-	-	1	2
ድሮዊን	"	2	-	-	2
ጀምሰን	"	1	-	-	1
ሃላቢ	"	1	-	-	1
ኤንገል	"	1	-	-	1
አናስታሲ	"	1	-	1	1
ሰንዱስትሩም	"	1	-	-	1
ዲላማን የጠቆመው		1	1	-	1

በዚህ ሰንጠረዥ ያልተገለፁ በልዩ ልዩ ሊቃውንት እንዲሁም ገንዘቦችን በሚሠበስቡ ግለሰቦች እጅ ሌሎች የአክሱማውያን ጥንታውያን ገንዘቦች እንደሚገኙ የታወቀ ነው። በመጨረሻም ገንዘባቸው በውል የተገኘ የአክሱም ነገስታቶች ስም ዝርዝርና ገንዘቦቹ ከምን መዓድን የተሠሩ መሆናቸውን በቀጣዩ ሰንጠረዥ እንመልከት።

የነገስታቱ ስም	ወርቅ	ብር	መዳብ	ድምር
እንደቢስ	3	-	-	3
አፈላስ	7	2	5	14
የውሳኔስ	1	-	-	1
ውሳኔስ 1ኛ	2	2	-	4
ዋዜባ	1	-	-	1
ኤዛኖስ	16	2	3	21
ኤዛኖ	5	-	-	5
የኤዛኖ ተከታዮች ስም የሌላቸው	-	1	40	41
ዋዜባስ	-	-	15	15
መሀየገስ	-	-	7	7
ያልታወቀ ንጉሥ	-	1	-	1

እና አሬዎስ	9	-	-	9
ያልታወቀ ነገሥታት	3	-	1	4
ኤስባኤል	38	-	-	38
ካሌብ	25	-	3	48
ካሌብና ተከታዮቹ	-	-	38	38
ኤዛኖ	3	1	-	4
ውሳኔስ 2ኛ	1	-	-	1
ውሳኔስ	10	-	-	10
አናኤብ	-	3	-	3
አላልሚርዎስ	1	-	-	1
እስ ገበዝ	3	-	-	3
ኢዮኤል	2	-	25	27
እስራኤል	35	-	-	35
ያትለያ	2	1	-	3
ዋዜኖ	-	-	11	11
አርማሕ	-	1	38	39
ሐታዝ 1ኛ	-	-	4	4
ገርሠም	3	-	4	7
ያልታወቀ ንጉስ የኖስ	1	-	-	1
ሐታዝ የወርቅ	-	-	36	36

ስክሱም በክርስቶስ ምድር ጥናት ምርምር [ስርዒታዊ-ጥናታዊ]

አክሱም አሁን ከምትታየው ሌላ በምድር ውስጥ ሌላ ከተማ አላት በማለት በየጊዜያቱ ተቆፍሮ በሚወጡ ቅርሶች መሠረት በማድረግ ይገልጻሉ። በ1910 ዓ.ም በስሜን ኢትዮጵያ በጀርመናዊ ሊቅ በኢኖ ሊትማን የተመራ ቡድን መጥቶ ነበር። ይህ ቡድን ጸሐፊ፣ ፎቶ ግራፍ አንሺ፣ ቆፋሪ፣ ኘላንሰሪ ሆነው በአክሱምና በአካባቢዋ ባሉ ታሪካዊ ስፍራ

ዎች እየተዘዋወሩ ቆመውና ወድቀው ከተገኙት ሐውልት ላይ ያገኙትን፡- የሳባ፣ የግሪክና፣ የግዕዝ፣ ጽሑፍ እየገለበጡ በሌላም በቁፋሮ ያገኙትን ለኢትዮጵያ ታሪክ ጠቃሚ የሆነ ሥራ አዘጋጅተው ደች አክሱም ኢክሴፔንዲሽን /DEUTSVUN AXUM EXPEDITION/ በተባለ በአራት ሾልዩም በጀርመን ቋንቋ አዘጋጅተው ማሳተማቸውንና ይልቁንም በአራተኛው ሾልዩም ላይ ከየሐውልቱ በቀጥታ የወሠዱትን በሳባና በግዕዝ ጽሑፍ ያስፈሩ መሆኑን ይህም ለታሪክ ጸሐፊዎች በቂ ምን ጭ ሆኖ እንደሚያገለግል ከቡር አቶ ተክለጻድቅ መኩሪያ ገልጸዋል፡፡⁹

ከዚህ ሌላ ትልቁ የአርኪዮሎጂ ግኝት የንግሥተ ሳባና የልጁ የቀዳማዊ ምኒልክ ቤተመንግሥትና መካነ መቃብር በአክሱም ከተማ መኖሩ ነው፡፡ በተለይ የቀዳማዊ ምኒልክ መካነ መቃብር ከተገኘ በኋላ አፅሙ ወጥቶ በጽዮን ማርያም ቤተ ክርስቲያን ውስጥ በክብር ተቀምጧል፡፡ የንግሥተ ሳባና የኩሽ መቃብራት ግን ቦታዎቹ ተለይተው ከመታወቃቸው በቀር አልተቆፈሩም፡፡ አፅሞቹ በዚያ እንዳሉ ናቸው ወደ ፊት በአርኪዮሎጂስቶች ተቆፍሮ ይወጣል ተብሎ ይጠበቃል፡፡ አሁን በቅርብ ጊዜ ደግሞ መቃብረ ኩሽ አካባቢ የቤተ ጊዮርጊስ ተራራ ላይ ቁፍሮ ተካሒዶ፤ በቃልና በብራና መጻሕፍት ተጽፎ የሚገኘውን የአክሱምን ታሪክ የሚደግፉ ሆነው ተገኝተዋል፡፡ እነዚህ ቅርሶች የሐውልት የሸክላና የቤት መገለገያ እቃዎች፤ ከዝሆን ጥርስ የተሠሩ ጌጣ ጌጦች በብዛት ይገኙባቸዋል፡፡ የአክሱም ከተማ ከርስ ምድር ገና ያልተመረመረ በመሆኑ ለወደፊቱ በቂ ምርምር ሲደረግ ብዙ የታሪክ ቅርሶች ይገኛሉ ተብሎ ይጠበቃል፡፡ እስከ አሁን የተገኘው ከ3 ጥርሶች ያልበለጠ ነው፡፡ በአክሱም ከተማ ለአርኪዮሎጂ ምርመራ ተብለው በሚደረጉ ጥናቶች መሠረት 160 የሚሆኑ አካባቢዎች የአርኪዮሎጂ ቦታዎች ተብለው ተለይተው የታወቁ ሲሆን እነዚህም አብያተ መንግሥት፣ ሐውልቶች፣ መቃብሮች፣ የጥርብ ድንጋይ ቅርሶች፣ ሌሎች ከምድር በላይና በታች የሚገኙ የታሪክ ሥፍራዎች

⁹ የኢትዮጵያ ታሪክ ኑብያ ናፓታ መራጃ 1ኛ መጽሐፍ ገጽ 15-16

ናቸው፡፡ በአጠቃላይ በአክሱምና በአካባቢዋ የሚከተሉት ታሪካዊ አሻራዎች ጉልተው ይታያሉ፡፡

- ቅ ከአንድ አለት ተፈልፍለው የተሠሩ እድሜያቸው ከ2ሺ ዓመት በላይ የሆኑ የድንጋይ ሐውልቶች፤
- ቅ የድንጋይ ላይ ሰሌዳዎች፤ በጥንታውያን ሳባዊ፣ ግዕዝና ግሪክ ቋንቋዎች የተጻፈባቸው ሐውልቶች፡፡
- ቅ የዐፄ ካሌብና የዐፄ ገብረ መስቀል ቤተ መንግሥትና መካነ መቃብር ሕንፃዎች ፍራሽ፤
- ቅ የጥንታውያን ነገሥታት ሥርዓተ ንግሥ የሚፈፀምበት መናገሻ ፍርድ የሚሰጥባቸው የድንጋይ መናብርት፤
- ቅ በ350 ዓ.ም የተሠራው ጥንታዊ የቤተ ክርስቲያን ህንፃ ፍራሽና፤ እንዲሁም ዛሬ ያለው በ16ኛው መቶ ክፍለ ዘመን በአፄ ፋሲል የታነፀውና፤ በ1957 ዐፄ ኃይለ ሥላሴ ያሠሩት ዘመናዊ ህንፃ ቤተክርስቲያን፤
- ቅ የጥንታውያን ነገሥታት ዘውዶች፤ አልባሳተ መንግሥታት፤ የመሳፍንቶች የራስ ወርቅ፤ እንዲሁም የወርቅ አልባሳት፤ ጥንታውያን መጻሕፍት የሚገኙበት እቃ ቤትና ቤተ መዛግብት፤
- ቅ የጥንታዊው የሳባ ከተማ ህንፃዎች ፍርስራሽ፤ በ20ኛው ክፍለ ዘመን በተመራማሪዎች ተቆፍሮ የወጣው ጌታ በቤተልሔም ሲወሰድ በኢትዮጵያ ነግሶ የነበረው የባዜን መቃብር፤
- ቅ የንግሥተ ሳባ መታጠቢያና የከተማዋ ጥንታዊ የውሀ ግድብ፤ አሁን የጥምቀት በዓል የሚከበርበት ቦታ፤
- ቅ የአንበሳ ምስሎች የሚገኙበት የድንጋይ ሐውልት፤ ድንጋዮቹ እየተፈለፈሉ እየተጠረቡ የወጡበት የድንጋይ ተራራ፤
- ቅ ከአንድ ቋጥኝ ተፈልፍሎ የታነፀው የአባ መጣፅ ቤተ ክርስቲያን፤ የአፄ ካሌብ፤ ከተሰአቱ ቅዱሳን መካከል ደግሞ የአባ ጳጳስጳውስ፤ የአባ ሊቃኖስ መካነ አረፍት የሆኑ ገጻማት፤

እነዚህን የመሣሰሉ ስልጣኔዎች አክሱም ተሸክማ አሁን ድረስ ለመረጃ ያህል እየታዩ ይገኛሉ፡፡ በአጠቃላይ የኢትዮጵያ ሥልጣኔ ከአክሱም እንደሚጀምር ተመልክተናል፤ ይህ ሥልጣኔ አብቦ ወደፊት በዚህ መጽሐፍ በሰፊው እንደምንመለከተው ወደ ሮሐ /ላሊበላ/ ጌንደር ዘልቋል፡፡ ሀገራችን በእምነት፣ በታሪክ፣ ሥነ ጽሑፍ፣ ቋንቋ፣ ባሕል በጠቅላላው በኪነ ጥበብ በቀይ ባሕርና በሜዲትራንያን ባሕር አካባቢ በነበሩትና ባሉት አገሮች የቅርብ ግንኙነት ነበራት፡፡ ከእነዚህም አገሮች በእምነትና በስልጣኔ የበለፀገች፤ በቅዱሳት መጽሐፍት ትምህርት የተራቀቀች፤ የራሷ ፊደልና

ቋንቋ በጠቅላላው የራሷን ኪነ ጥበብ አክብራ፤ የሥነ ጽሑፍ ሥርዓትን ጠብቃ እምነቷን አፅንታ የያዘች እንዲት በተራራ ላይ የታነፀች መሠወር የማትችል ታሪካዊ ሀገር ኢትዮጵያ ናት።

ኢትዮጵያ በሃይማኖት

፩

ሀገራችን አስቀድማ ብሉይ ኪዳንን የተቀበለች ከቤተ እስራኤል ቀጥላ በአምልኮተ እግዚአብሔር የታወቀች ሀገር ናት። በንግሥተ ሳባ አማካኝነት የብሉይ /የአሪት/ እምነት ወደ ሀገራችን ገብቷል። ከንግሥተ ሳባ የኢየሩሳሌም ጉብኝት በኋላ ኢትዮጵያ በመንፈሳዊም ሆነ በማኅበራዊ አድገት በኩል ያገኘችው በረከት ብዙ ነው። እነዚህም፡-

- ♦ የብሉይ ኪዳን መጻሕፍት ባለቤት፤
- ♦ የሥዩማን ካህናት አገልጋይ፤
- ♦ የታቦተ ሕግ መንበር፤
- ♦ የተደራጀ የቤተ ክህነት ሥርዓት ሀገር ለመሆን በቅታለች።

በኋላም የዓለምን ተስፋ የፈፀመው መሲሕ ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ የመሠረተውን የክርስትና እምነት በ34 ዓ.ም ተቀብላለች። ከዚህ በኋላ በከሣቴ ብርሃን ሰላማ ፅኑ መሠረት ያለው የክርስትና እምነት በ4ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ተሠብኳል። በዚህ መሠረት የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን በሐዋርያት ነጋሪት መቼነት የወንጌልን ገፈት ቀምሳ፤ ሕገ አሪትን ሳትረሳ፤ ሁለቱን እየጣጣመች በክርስቶስ ደም የበቀለውን እውነተኛ ትምህርት ነው የምታስተምረው። ወደ 1 ቢሊዮን የሚጠጋ የዓለም ጥቁር ሕዝብ የታሪክ እንብርት የተቋጠረው በኢትዮጵያ ነው።

አንድ ታላቅ ሀገርና አንድ ነባር ቤተ ክርስቲያን አጣ ምር የያዘ ታሪክ ያላቸው ሕዝቦች ቢኖሩ ኢትዮጵያውያን ነን። ወንጌልንና ቤተ ክርስቲያንን የያዙ ብሉይ ኪዳንና ቤተ መቅደስ የላቸውም፤ ብሉይ ኪዳንና ቤተመቅደስ የነበራቸውም አዲስ ኪዳንና ቤተ ክርስቲያን የሏቸውም፤ ኢትዮጵያና ኢትዮጵያውያን ብልጫችን እዚህ ላይ ነው፤ ብሉይ

ኪዳንና አዲስ ኪዳንን፤ ቤተ መቅደስና ቤተክርስቲያንን፤ ትንቢትንና ስብከትን፤ ምሳሌውንና አማናዊውን አስተባብረን ጠብቀን ይዘን መኖራችን ነው። ይህን ዘመን የማይሸረውን በሰማይም በምድርም ፍፁም ዋጋ ያለውን ህልፈትና መለወጥ የማይስማማውን ታሪክ ስላወቁና ስለተረዱ ነው ቀደምት አባቶች ቤተ ክርስቲያናቸውን ከሀገራቸው ያልለዩት።

እኛም ይህን ካመንን የታሪካችንን ባለ ዋጋነት ልንገነ ዘብ ያስፈልጋል። እንዲህ ከሆነ የሃይማኖትን ነገር ልናስተ ምር እንጂ ሊያስተምሩን መሻት የለብንም ኢትዮጵያዊ ሆኖ የቤተ ክርስቲያን ያልሆነ አለ ቢባል አይቻልም። የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን በፍፁም ጠላት ሊኖራት አይገባም ከየት የመጣ ኢትዮጵያዊ ነው የሷ ጠላት? ጠላቶች አሏት ቢባል እንኳ በኢትዮጵያ ምድር ያልተወለደ መሆን አለበት። ይህ ከላይ የገለፅናቸው ዋና ዋና ርዕሰ ጉዳዮች ወደ መጽሐፉ ይዘት ከመግባታችን በፊት ኢትዮጵያና ኢትዮጵያውያንን ለማ ስተዋወቅ ያህል የሠፈረ ነው። በአጠቃላይ፡-

ቅድስት ሀገራችን

- ❖ የጥንት ሥልጣኔ ምንጭ፤
- ❖ አሪትና ወንጌልን በምድሯ ላይ ያስተናገደች፤
- ❖ ለዘመናት ያልተቋረጠ በትረ መንግሥት የተፈራረቀባት፤
- ❖ በታሪክ ለመጀመሪያ ጊዜ ሴት ንግሥት /ሳባ/ ያነገሠች፤
- ❖ በሌላ ዓለም የሌሉ ፍልፍል አብያተ ክርስቲያናትን ያነፀች፤
- ❖ ከአፍሪካ በራሷ ቋንቋና ፊደል የምትመራ ብቸኛ ሀገር፤
- ❖ ጽላተ ሙሴና ግማደ መስቀልን በቅርስነት የያዘች፤
- ❖ በሽታዎችን ሊያጠፋ የሚችሉ ጠበል የሚፈልቅባት፤
- ❖ ጠፍተው የነበሩ መጽሐፈ ሔኖክና ኩፋሌ የተገኙባት፤

- ❖ ከ41 ጊዜ በላይ በመጽሐፍ ቅዱስ ስሟ የተገለጠ፤
- ❖ የዓለም ጥቁር ሕዝብ የታሪክ እንብርት የተቋጠረባት፤
- ❖ የቤተ ክርስቲያን መቅረዝ የሆነ ቅዱስ ያሬድን ያስገኘች፤
- ❖ ለመጀመሪያ ጊዜ የመስቀል መልክት ያለው ሳንቲም ያስቀረጸች፤
- ❖ ለነፃነት ተምሳሌት የሆነች፤
- ❖ የባዕድ እጅ ያልዳሰሳቸው፣ ዘመናት ያልሻራቸው የኪነ ጥበባት ክምችት ያለባት፤
- ❖ መጽሐፍ ቅዱስን ምንጭ ያደረጉ ባሕል ያላት።

ኢትዮጵያችን ናት!

ምዕራፍ አንድ

የመጀመሪያው ወርቃማ ዘመን [ከ1000 - 900 ዓ.ዓ.]

ታሪኩ ከንግሥተ ሳባ ይጀምራል በቀድሞዎቹም ሆነ በአሁን ዘመን ትውልድ በኢትዮጵያውያን አመለካከት የዚች ንግሥት ታሪክ ከፍተኛውን ሥፍራ ይዞ ይገኛል። ከጌታችን ልደት በፊት በ1ሺ ዓመተ ዓለም የነገሠችው ንግሥተ ሳባ ብዙ ከተማዎች የነበሯት፤ ግዛቷን እያስፋፋች እግዚአብሔርንም በመፍራት በመልካም ሁኔታ ሕዝቡን ታስተዳድርና ትገዛ በነበረችበት ዘመን በእግዚአብሔር ፈቃድ ተቀብቶ በእስራኤል ላይ ነግሦ የነበረውን የሰሎሞንን ጥበብና መንፈሳዊ ኃይል ትሰማ ስለነበር ይህን ጥበብና መንፈሳዊ ኃይል በጆሮ መስማት ብቻ በቂ ሆኖ ስላላገኘችው በዓይን አይቶ መረዳት የበለጠ መሆኑን ተገነዘበች። ይህን ወሬና ዝና ያመጣላት የነበረው ከኢትዮጵያ ወደ ኢየሩሳሌም በንግድና በመልዕክትም ይመላለስ የነበረው ታምሪን የተባለው ነጋዴ ነው። ይህ ነጋዴ በኢየሩሳሌም በሚቆይበት ጊዜያት ብዙውን ጊዜ የሚያሳልፈው የንጉሡን የሰሎሞንን ስጋዊና መንፈሳዊ ጥበብ በማየት ነው። ሥርዓተ መንግሥቱን በማጥናትና በመጠበቅ የነበረው ሁኔታ ከኢየሩሳሌም ወደ ኢትዮጵያ በሚመለስበት ጊዜ እየዘረዘረ ለንግሥተ ሳባ ይነግራትና ያስረዳት ስለነበር ንግሥተ ሳባ ከዚሁ ነጋዴ በምትሰማው የሰሎሞንን ስጋዊና መንፈሳዊ ጥበብ ከንጉሡ ጋር ለመተዋወቅና ለመዛመድ ፈለገች። ለዚህም በታምሪን አማካኝነት ገፅ በረከት አስይዛ ወደ ኢየሩሳሌም ላከችው። መልዕክቱንም አድርሶ ከተመለሰ በኋላ በድጋሚ ስለ ንጉሥ ሰሎሞን አስረዳት።

የንግሥተ ሳባ ወደ ኢየሩሳሌም መሄድ

ንግሥተ ሳባ ታምሪን የተባለው ነጋዴዋ በአይኑ ያየውንና በጆሮ የሰማውን እየዘረዘረ ካስረዳት በኋላ የጠቢቡ ሰሎሞን ዜና ማየት እንጂ መስማት ብቻ በቂ አለመሆኑን ተረዳችና ከኢትዮጵያ ወደ ኢየሩሳሌም ለመሔድና በላክችው ገፀ በረከትና ፍመልእክት ታምሪን የተባለው ነጋዴዋ አማካኝነት ከንጉሥ ሰሎሞን ጥሪ ተደረገላት። ምኞቷና ሀሳቧ ይሰምርላት ዘንድ መንፈስ እግዚአብሔር ልቦናዋን አነሳሳት። ወደ ኢየሩሳሌም የመሔድ ጉዳይ አማካሪዎቿ ከወሰኑ በኋላ እርሷና ለተከታዬቿ የሚሆን ስንቅ አስፈላጊ የሆኑ ነገሮች ሁሉ በቅርብ ጊዜ እንዲዘጋጅ ታዘዘ። ከዚህ በኋላ ጉዞዋን ቀጠለች እግዚአብሔርም መንገዱን አቀናላት ያለ አንዳች መሰናክል ተጉዛ ንጉሥ ሰሎሞን ወደ አለበት ኢየሩሳሌም ደርሳ ለታቦተ ጽዮን ክብርና ለንጉሥ ሰሎሞንም እንደሚገባ ገፀ በረከት አቀረበች 1ነገ 10÷1-13። ንጉሥ ሰሎሞን ደስ ተሰኝቶ በቤተ መንግስቱ አቅራቢያ ለእቃና ለሠራዊቷ እንደሚበቃ አድርጎ ታላቅ የሆነ ክብር ያለበት ማረፊያ ሰጣት ወዲያውም ለእርሷና ለተከታዮቿ በቂ የሆነ መስተንግዶ አስፈላጊ በሆነበት ጊዜ ሁሉ በየቀኑ ይላክላት ነበር። አንዳንድ ጊዜ ንግሥተ ሳባ በክብር ተጠርታ እየሔደች የቤተ መንግሥቱን ሥርዓትና ሥጋዊና መንፈሳዊ ጥበቡን ትመለከት ነበር። እርሱንም ስለ አምልኮተ እግዚአብሔር ስለ ንግሥና አስተዳደር ትጠይቀው ነበር።

የንግሥተ ሳባ ከኢየሩሳሌም መመሰከር

የቀዳማዊ ምኒልክ መወሰድ

ንግሥተ ሳባ ከንጉሥ ሰሎሞን ለእርሷም ሆነ ለወገኖቿ የሚጠቅመውን ሥጋዊና መንፈሳዊ ጥበብ በመስማትና በማየት በማጥናት በኢየሩሳሌም ከቆዮች በኋላ ወደ አገሯ ኢትዮጵያ ለመመለስ ያላትን ፈቃድ ገልፃ ለንጉሥ ሰሎሞን ላከችበት እርሱም ይህን በሰማ ጊዜ እዚህ ድረስ መጥተሽ ሥርዓተ መንግስት ሳናሳይሽ ልትሔጁ አይገባም ብሎ መለ

ሰላት። ከዚህ በኋላ በዚህ ተለማማች ሥርዓተ መንግስቱ በሚደረግበት ቀን ከደረሰ በኋላ ንግሥተ ሳባ በክብር ተጠርታ ሁሉን ከምታይበት ሰንት ላይ ሆና ሥርዓተ መንግስቱን ሲካሄድ አየች። ለመሳፍንቱና መኳንቱ በጠቅላላው ለሠራዊቱ ሁሉ የተደረገውን ግብዣውን አቀራረብ በጣም አደነቀች በዚህም ወቅት ቀዳማዊ ምኒልክ ተፀነሰ። እርሷም ወደ አገሯ ለመመለስ ያላትን ፈቃድ ጠይቃ አሳወቀች። ንጉሥ ሰሎሞንም ለእርሷ የሚሆናትን ጌጣጌጥ አልባሳት ለመንገድም የሚሆናትን ሁሉ በሰረገላ ሆነው የሚሸፉት ታላላቅ መኳንንት ሠራዊት አዘዘ። እሱም አጅቦ ሲሸኛት የወርቅ ቀለበቱን ከጣቱ አውልቆ ይህ ማስታወሻ ይሁንሽ የእስራኤል አምላክ ፈቃዱ ሆኖ ከአንቺ ልጅ ከሰጠኝ ይህን ምልክት ይዞ ወደ እኔ ይምጣ ብሎ በታላቅ አጀብ ሸኛት።

ቀዳማዊ ምኒልክ ወደ ስባት

ንጉሥ ሰሎሞን መሄድ

እንደዛሬው የተጠናከረ የአየርና የየበስ መጓጓዣ በሌለበት በዚያን ጊዜ ይህን ሁሉ መንገድ አቋርጣ መንገዱን ፈፅማ ኢትዮጵያ ከመድረሷ በፊት የመን ገባች ከዚያም ተጉዛ ባሕረ ኤርትራን ተሻግራ በሐማሴን በኩል ማይበላ¹ ከተባለው ከተማ ደረሰች ከዚህም ቦታ ልጇን ወለደችው ስሙንም «እብነ መለክ» አለችው። ይህ ስም በዘመን ብዛት ተለውጦ የዛሬውን ምኒልክ የሚለውን ስም ወለደ። ከዚህ በኋላ በዚያን ጊዜ ሳባ ዛሬ ግን አክሱም ወደሚባለው ከተማ በገባች ጊዜ መኳንንቱን መሳፍንቱ ሠራዊቱ ሁሉ በክብር ተቀበላት። ቀዳማዊ ምኒልክ ካደገ በኋላ አባቱ ማን ነው? እያለ ይጠይቅ ስለነበር ህያዩን ሲሞላው አባትህ በእስራኤል ላይ የነገሠ የንጉሥ ዳዊት ልጅ ሰሎሞን መሆኑን ነገረችው። ወደ አባቱ እሔዳለሁ ሰላላት ታምሪን የተባለው ነጋዴዋን አስጠርታ ከንጉሥ ሰሎሞን ጋር አገናኘው ብላ ነገረችው።

¹ በትግረኛ ማይበላ ማለት ሴቶች ውህ አምጡ ማለት ነው። ንግሥቲቱ በምጥ በተያዘች ጊዜ ውህ በማስፈሰን ይህ ትፅዛዝ የተሠጠ ሲሆን እስከዛሬ ወንዙ ማይበላ በመባል ይታወቃል። የኢትዮጵያ ሥልጣኔ ገፅ 11 የግርጌ ማስታወሻ።

ይህን ትዕዛዝ ታምሪን ተቀብሎ ከንግሥተ ሳባ ለታ ቦተ ጽዮንና ለንጉሥ ሰሎሞን የሚሆን እጅ መንሻ ለመንገድም አስፈላጊ የሚሆነውን ሁሉ አብረውት ለሚሔዱ መኳንንትና ለመሳፍንቱ ብዙ ወጭ አድርጋ በጥብቅ አደራ ላከችው። «ይህ ልጅ በመንግስቱ እንዲነግስ ፈቃዴ ነውና ሕገ ኦሪትን ሕገ መንግሥትንም ሥርዓተ ክህነትን አስተምረው ለበረከት ያህልም ከፊታችን አድርገን እግዚአብሔርን ለማሰብ እጅ የምንነሳበትን ሰማያዊት ከመትሆን ነገረ ታቦትን እንዲላክልን አድሮግ እግዚአብሔር መንግሥትህን ይባርክ» የሚል ደብዳቤ ታምሪን ተቀብላት። ወዲያው ልጇን ለብቻዋ አቆይታ ንጉሥ ሰሎሞን ለማስታወሻ ምን አልባት ልጁ ቢወለድ ምልክት ይሆነዋል ብሎ የሰጣትን ወርቅ ሰጠችው ይህም የእርሱ ልጅ መሆኑን በቀላሉ እንዲረዳ ነው። ከዚህ በኋላ ልጁን አብረውት የሚሔዱ ሁሉ ተሰነባብተው ወደ ኢየሩሳሌም መንገድ ጀመሩ።

ቀዳማዊ ምኒልክ ሲዮሳቤም መድረስ

በብዙ ሠራዊት የታጀበው የንግሥተ ሳባ የበኩር ልጅ ኢየሩሳሌም እንደደረሰ የእስራኤል አምላክ መንገዱን አቅንቶላቸው በኢየሩሳሌም ጋዛ ወደ ምትባለዋ አገር ደረሱ። ይህኛ አገር ንጉሥ ሰሎሞን ለንግሥተ ሳባ ማረፊያ ይሁንሽ ብሎ የሰጣት አገር ናት። ጋዛ በዘመነ ብሉይ ኢትዮጵያውያን ወደ ኢየሩሳሌም አምልኮታቸውን ለመፈፀም ሲሔዱ ማረፊያቸው ናት ወደፊት የምናየው የጃንደርባው ታሪክ ይህን ያስታውሰናል። ከዚህ በኋላ ንጉሥ ሰሎሞን የልጁን መምጣት በሰማ ጊዜ የጦር አዛዦችን የከተማውን ሕዝብ አሰልፎ ጠበቀው የጦር አዛዥ ብንያስ ልጁን ወደ ንጉሡ እልፍኝ ይዞት ገባ። ንጉሥ ሰሎሞንም ገና በሩቅ ሲያየው ደንግጦ ተነሳና አንገቱን አቅፎ ሳመው። አስፈላጊውን ስጦታና አቀባበል ካደረገለት በኋላ ለመኳንንቱ ከፍ ያለ ግብዣ አደረገ። እግዚአብሔር ስላሰበው የሰጠኝን ልጅ እዩ አላቸው። እነሱም ይህን የወለደች እናት የተባረከች ናት እያሉ ሁሉም ሰፊ የሆነ ቃለ በረከት አቀረቡ።

ወዲያውም ልጁ ቀዳማዊ ምኒልክ አባቱ ለእናቱ የሰጣት ቀለበት ሰጠው። እርሱም የተፈጥሮ መልኩን በአንተ ላይ አይቼ ልጄ እንደሆንክ ተረድቼአለሁ፤ ይህን ለምልክት ለምን ትሰጠኛለህ? ብሎ መልስ ሰጠው ከዚህ ቀጥሎ ታምሪን የተባለው ነጋዴ ንጉሥ ሆይ እመቤቴ ለአንተ የላከችውን መልእክት እናገር ዘንድ ፈቃድህ ይሁንልኝ ብሎ ተናገረ። ከንግሥተ ሳባ የላከውን ደብዳቤ አነበበ «ንጉሥ ሆይ ይህ ልጄ በአገሬ ኢትዮጵያ ሥልጣን መንግሥቱን ሙሴ የጻፋቸውን ሕግጋት፣ ሥርዓተ ክህነት አስተምረህ ላክልኝ ቢያስቸግረኝ ነው እንጂ ወደ አንተ መምጣቱን አልፈቀድኩም ነበር። ምክንያቱም የአንተ አባትነትን ጠልቼ ሳይሆን በመንገዱ ርቀት በሀሩሩ ግለት ታሞ ይሞታል ብዬ ሰግቼ ነው። ስለዚህ ወደ እኔ መመለሱን እንዳትከለክለው የእግዚአብሔር ማደሪያ በምትሆን በታቦተ ጽዮን ስም እማፀናለሁ» የሚል ነበር መልእክቱ። ቀዳማዊ ምኒልክ በኢየሩሳሌም ከአባቱ ጋር የቆየው ሦስት ዓመት ሲሆን በዚሁ ዘመን መጻሕፍተ ሙሴን፣ ሕገ መንግሥት፣ ሥርዓተ ክህነትን፣ የዕብራይስጥን ቋንቋ ከሊቀ ካህናቱ ከሳዶቅ ጋር ተምሮ ወደ ኢትዮጵያ ለመሔድ ተነሳ።

ቀዳማዊ ምኒልክ ወደ ኢትዮጵያ መመለስና፤

ታቦተ ጽዮን መምጣት፤

የምኒልክ መንገሥ፤

ስታቦተ ጽዮን ምክራብ-መቀደስ መሠራት

ንጉሥ ሰሎሞን ወዲያው ሕዝቡን ሰብስቦ ይህ ልጅ ወደ አገሩ ሊመለስ ነውና የበኩር ልጆቻችሁን ከተማሩት ከካህናት ወገን አብረውት እንዲሔዱ አዘዛቸው። ከዚህ በኋላ ሌዋውያን ተመርጠዋል። ንጉሥ ሰሎሞን አባቱ ዳዊት «ኢትዮጵያ እጆቿን ወደ እግዚአብሔር ትዘረጋለች» ብሎ ትንቢት እንደተናገረላት አሁንም ይህኛ አገር በረድኤት እግዚአብሔር የምትጠበቅ አገር መሆኗን በዚህ ይታወቃል በማለት ለልጁ ለምኒልክ የሰጠውን በረከትና ረድኤት እግዚአብሔር በአድናቆት ተመለከተ። ከዚያም አያይዞ ሊቀ ካህናቱን ሳዶ

ቅን በቶሎ ሒድና በታቦተ ጽዮን ላይ የሚገኘውን ልብስ (መጥፋፀፊያ) አምጣ፤ የምኒልክ እናት ንግሥተ ሳባ ለታም ሪን የላከችው ደብዳቤ በመንግሥቱ ያሉት ሁሉ ታቦተ ጽዮንን እናስባት ዘንድ ለበረከት የሚሆን ነገር ላክልኝ ብላኛለችና በፍጥነት ለበረከት የሚሆነውን ሰጠው። ስትሰጠውም ሕገ ኦሪትን እንዲጠብቅ፤ መስዋዕት በሚሰዋበት ጊዜ በኢየሩሳሌምና በታቢተ ጽዮን አንፃር ሁንና አቅርብ፤ ስትጸልይም በኢየሩሳሌም አንፃር ሆነህ ጸልይ ብሎ ሊቀ ካህናቱም ሳዶቅ ለምኒልክ ነገረው። የሊቀ ካህናቱ ልጅ አዛርያስም² በአባቱንና በንጉሥ ሰሎሞን ፊት ለበረከት የተሰጠውን ስጦታ በደስታ ተቀበለና ወደ ቤተ መቅደስ ጸሎት ሊያደርግ ገባ፤ እግዚአብሔር ታቦተ ጽዮንን ወደ ኢትዮጵያ እንድትመጣ ፈቃዱ ስለሆነ ለአዛርያስ በራዕይ ያነጋግረውና በመንፈስም ያፅናናው ነበር። አዛርያስ ወደ ኢትዮጵያ እንደሚሔድ በንጉሥ ሰሎሞን ታዞ ስለነበር ይህን ቢያመለክት አምደ እሳት ቤተ መቅደሱን በብርሃን ተከብሶ አየ።

ወዲያው ፈጥኖ ሔዶ የመንፈስ ቅዱስ ጓደኛውን ኤልማስን ከእንቅልፉ አነቃው፤ ኤልማስም ወንድሙን አቢስን ከእንቅልፉ ቀስቀሰውና ሁሉም ተያይዘው ታቦተ ጽዮን ወዳለችበት ቤተ መቅደስ ገብተው ከመንበሩ እግር አጠገብ ቆሙ። በዚህን ጊዜ በቤተ መቅደሱና በዚያው ይታይ የነበረው ብርሃን ግሩም ነበር። አዛርያስም እግዚአብሔር ታቦተ ጽዮንን ይዛችሁ ሒዱ ሲለን ነው ብለው ታቦተ ጽዮንን ንጉሡ በሰጠን መጥፋፀፊያ ሸፍናችሁ ተነሱ አላቸው። ኤልማስና አቢስም ታቦተ ጽዮንን ይዘው ሲወጡ ከሊቀ ካህናቱ ከአዛርያስ በቀር የሚያውቅ የለም። እነሱም ከቀዳማዊ ምኒልክ ጋር ወደ ኢትዮጵያ ለመምጣት ጉዞአቸውን በመልአክ እግዚአብሔር መሪነት በእግዚአብሔር ቸርነት ስለተቻላቸው በቅርብ ቀን ውስጥ ጋዛ ከምትባለው ክፍለ አገር ደረሱ ከዚያም ተነስተው ቃዴስ በርኔን ከተባለው በረሀ አደሩ። ከዚያም ተጉዘው

² በሰሎሞን ዘመን የኢየሩሳሌም መቅደስ ሊቀ ካህን የነበረ ሳዶቅ 1ነገ 1 የበኩር ልጅ ነው። የበኩር ልጆቻችሁ ይሒዱ ስለተባሉ በዚህ መሠረት አዛርያስ የሳዶቅ የበኩር ልጅ ስለነበር እብረ መጣ። ታቦተ ጽዮን ከገባች በኋላ ሕገ ኦሪት በአክሱም ተጀመረ። አዛርያስም የመጀመሪያው ሊቀ ካህን ሆነ። የእርሱ ትውልድ ይህን የሹመት ማዕርግ እየተቀበለ እስከ ክርስትና መግባት ድረሱ።

ደብረ ሲናን ወደ ኋላ አይተው በቅርብ ቀን ጉዞ በኤርትራ የብስ ሰፈሩ።

ይህ ሁሉ ሲሆን በኢየሩሳሌም ንጉሥ ሰሎሞን ሊቀ ካህናቱ በጠቅላላው ሕዝቡ የታቦተ ጽዮንን ወደ ኢትዮጵያ መምጣት አላወቁም። ሊቀ ካህናቱ ሳዶቅ የተለመደ ጸሎቱን አድርሶ ወደ ቤተ መቅደሱ ገብቶ ቢመለከት ታቦተ ጽዮንን አጣት። በዚህን ጊዜ ደነገጠ፤ አዘነ፤ ሌዋውያን ካህናትም ሰምተው ደነገጡ። ንጉሥ ሰሎሞንም ነገሩን ሰማና ሳዶቅን አስጠርቶ ጠየቀው። ይህን ከሰማ በኋላ ሠራዊት ልኮ ባሕረ ኤርትራን ከተሻገሩ ተዋቸው የእግዚአብሔር ፈቃድ ነው ካልተሻገሩ ግን ታቦተ ጽዮንን መልሷት ብሎ ላካቸው ሠራዊቱም ሔደው አጧቸው። ቀዳማዊ ምኒልክ ታቦተ ጽዮን አብሯቸው ስለመጣ በጣም ደስ አለው። ከዚህ በኋላ ሌዋውያን ካህናት ታቦተ ጽዮንን በመጥፋፀፊያ ሸፍነው ባማረ ሰረገላ አድርገው ከፊትና ኋላ ሆነው እየዘመሩ ኢትዮጵያ ገቡ። ታቦተ ጽዮን ወደ ኢትዮጵያ የገባችው በፈቃድ እግዚአብሔር ነው። ይኸውም፡-

1. ታቦተ ጽዮን ወደ ኢትዮጵያ ለመምጣቷ ምክንያት የሆኑት ራሳቸው ነገደ እስራኤላውያን እንጂ ኢትዮጵያውያን ባለመሆናቸው፤
2. ታቦተ ጽዮን ከቤተመቅደስ ስትወጣና ከወጣችም በኋላ ይህን ባደረጉ ሰዎች ላይ አንዳችም መቅሰፍት ከእግዚአብሔር ባለመታዘዙ በእነዚህ ሊታወቅ ይችላል።

ንግሥተ ሳባም የመጡትን ሁሉ በክብር ተቀበለቻቸው። ይልቁንም ታቦተ ጽዮን አብራ መምጣቷን ስትሰማ ለእግዚአብሔር መስዋዕት አቀረበች። እርሷም ከኢየሩሳሌም በመጡ ነገደ እስራኤላውያንና ከኢትዮጵያውያን ወገን ሰዎችን አስመርጣ ታቦተ ጽዮንን በትጋት እንዲጠብቁ ሥርዓት ሠርታለች። የመንግሥቷን ሥልጣን በሙሉ ለቀዳማዊ ምኒልክ አስረከበች። ከዚህ በኋላ ሊቀ ካህናቱ አዛርያስ እንደሕገ ኦሪት ሥርዓተ መንግሥት አድርሶ ቅብፀ መንግሥት ቀበው። ንግሥተ ሳባ መንግሥቷን ለልጇ ለቀዳማዊ ምኒልክ

ካስረከበች በኋላ ዛሬ ሳባ ከተባለው ቤተ መንግሥቷ ከዚህ ዓለም በሞት ተለይታለች። መቃብሯ ለፅዮን ባሠራችው ምክራብ አጠገብ ሆነ። ይህ ቦታ እስከ አሁን ድረስ የንግስት ሳባ መቃብር እየተባለ ይጠራል። ንግሥተ ሳባ ሦስት ስም አላት፤

• ስሟ	፪ተገለፀበት ቦታ
ሳባ	1ነገ. 10÷1-10
አዜብ	ማቴዎስ 12÷42
ማክዳ ³	ክብረ ነገሥት

ንግሥተ ሳባ ወደ ኢየሩሳሌም የሔደችበት ምክንያት

- ♦ በታምሪን አማካኝነት ንጉሥ ለሎሞን ጥሪ አድርጎት ስለነበር ዋና ዓላማዋ ኢየሩሳሌምን ለመጉብኘት ሲሆን፤ በተጨማሪ ንጉሥ ለሎሞን ያሠራውን ቤተመቅደስ ለመመልከት፤ በጀሮ የሰማችውን የንጉሥ ለሎሞንን ሥጋዊና መንፈሳዊ ጥበብ በዓይኗ ለማየት።
- ♦ የኢትዮጵያ ሕዝብ ሃይማኖቱ ጠንካራ ስለሆነ፤ እስራኤላውያን በሙሴ አማካኝነት የተቀበሉት የቃል ኪዳን ታቦትና እምልኮቻቸውን ዓይቶ ለመረዳትና የኢትዮጵያም ሕዝብ በእምልኮተ እግዚአብሔር ፀንተው እንዲኖሩ ለማድረግ፤
- ♦ ከእስራኤል ወገን ከዳዊት ዘር ክርስቶስ ይወለዳል ተብሎ የተነገረውን ትንቢትና ምሳሌ ስለምታውቅ ከንጉሥ ለሎሞን ለመተዋወቅ በቅርብ ለመነጋገር።
- ♦ የእሥራኤል መንግሥት አስተዳደርና አመሠራረት የቤተ ክህነቱንም ሥልጣን ለመመልከት፤
- ♦ ዋና ዓላማዋ የኢትዮጵያና የእሥራኤልን ሕዝብ አስተዋውቆና አቀራረብ የአንድነትና የሃይማኖት ግንኙነት እንዲኖረው ለማድረግ መንፈስ እግዚአብሔር ስላነሳላት ነው። እዚህ ላይ መገንዘብ ያለብን ዲኸሎማሲያዊ ግንኙነት የጀመረችው ኢትዮጵያ መሆኗን ነው።

³ ይህ ጎሎ ማክዳ የተወለደችበት አገር ሊሆን ንግሥት ማክዳ እየተባለች ትጠራለች። ጎሎ ማክዳ ማለት ያማረ በረት ማለት ነው። የአማርኛ ንግግር ሆኖ ነው አንጂ በግዕዝ (ጎል ማክዳ) ወይም ጎል ማለት ነው። ይህ ቦታ የሚገኘው በትግራይ በቀድሞ አጋሜ በሚባለው አውራጃ ውስጥ ነው። ሳባ የተወለደችው በከብቶች በረት አጠገብ ነው። ስለዚህ ይህ ቦታ ጎል ማክዳ የሚባል ሆኗል።

የጽዮን በዓል ስኬባበር

ታቦተ ጽዮንን ይዘው መጥተው ለመጀመሪያ ጊዜ ሐማሴን ማዕበላ ቆዩ፤ ህዳር 20 ቀን ወደ ንግሥተ ሳባ ከተማ [የዛሬዋ አክሱም] ገብተዋል። ወዲያውኑ በማግስቱ ህዳር 21 ቀን የታቦተ ጽዮን ከጥንት ሲያያዝ በመጣው ሥርዓት በኢትዮጵያ ተከብሯል።⁴ መንፈሳዊ በዓል በኢትዮጵያ መከበር የጀመረው በዚህን ጊዜ ነው። ሌዋውያን ካህናት የእግዚአብሔርን የሕጉን ማደሪያ የሆነችውን ታቦተ ጽዮንን በዓመት በዓመት በሚያከብሩበት ጊዜ ለፅዮን የሚገባውን መዝሙር፤ በከበሮና በጽናፅል እያሸበሸቡ በዓሉን ከፍ ባለ ሥነ ሥርዓት ያከብሩ ነበር። በፅዮንም ፊት እንደ የመአረጋቸው ቆመው በድርሳነ ጽዮን እንደተገለጠው «እግትዋ ለፅዮን ወህቅፍዋ» የሚለውን መዝሙር ከዳዊት እያውጣው ይጸልዩ ነበር። በከበሮና በፅናፅል የእግዚአብሔር ምስጋና በአገራችን የተጀመረው ታቦተ ጽዮን ወደ ኢትዮጵያ ከገባችበት ጊዜ ጀምሮ ነው። ንግሥተ ሳባና ልጇ ቀዳማዊ ምኒልክ ተመካከረው ታቦተ ጽዮን ወደ ኢትዮጵያ የገባችበት ዕለትና በኢየሩሳሌም ሳለች የምትከበርበት ዕለት እስራኤላውያን በሚያከብሯቸው በዓላት ሌዋውያኑ በከበሮና በፅናፅል እንዲዘምሩ አድርጓል። ሌዋውያኑም ይህን ትዕዛዝ ተቀብለው በታቦተ ጽዮን ፊት የእግዚአብሔር ምስጋና ተጀመረ። በዚህን ጊዜ በኢትዮጵያ ማህሌት ተጀመረ ማለት ይቻላል።

⁴ ህዳር 21 በየዓመቱ ዛሬ የምናከብረው ከታሪክና ከሃይማኖት ጋር በተያያዘ መልኩ ነው። ታቦተ ጽዮን ዳገንን ድል ያደረገችበት 14መ. 5÷1-12፤ በዚህ የተጠቀሰውን ታሪክ ለማስታወስ፤ ይህች ታቦት ቀዳማዊ ምኒልክ ይዞ አክሱም የገባበትና ንግሥተ ሳባ ታላቅ በዓል አድርጋ የተቀበለችበትን፤ በኋለኛው ዘመን ክርስትና ሲለፋፋ አብርሃ ወደፊት በዚችው በአክሱም ከተማ 12 ቤተ መቅደስ ያለው ቤተ ክርስቲያን ለመጀመሪያ ጊዜ ይህን አስደናቂ ቤተ ክርስቲያን ሠርተው ከጨረሱ በኋላ ቅዱሴ ቤቱን ያከበሩበት። እንዲሁም በ9ኛው መቶ ክፍለ ዘመን የዲት ክርስትናን ለማጥፋት በተነሳች ጊዜ በአርሲ ምክንያት ታቦተ ጽዮን ዝዋይ ሐይቅ የተለደደችበት በኋላ በአክሱም ሊቃውንት አማካኝነት የለላው ዘመን ሊመጣ ተመልሳ አክሱም የገባችበትን በዚህ በህዳር 21 ስለሆነ በእነዚህ ተደራራቢ ታሪኮች ምክንያት በየዓመቱ በደመቀ ሁኔታ ይከበራል «ህዳር ጽዮን በአክሱም ጽዮን» የሚባለው ለዚህ ነው።

ቀዳማዊ ምኒልክ ያሠራው መቅደስ

በሊቀ ካህኑ አዛርያስ አሳሳቢነት ቀዳማዊ ምኒልክ አዲስ ቤተ መቅደስ አሳነፀና ጨረሰ። ሥራው እንዳለቀ ታቦተ ጽዮን በአዲሱ ቤተ መቅደስ በክብር ገባች። ሌዋው ያኑ ዳዊት በሠራው ሕግ ሥርዓት በየ24 ሰዓቱ እየገቡ እንዲጸልዩ አደረገ (ይህን ስመረዳት መጽሐፈ ዜና መዋዕልን ተመልከት) የቤተ መቅደሱ አሠራር እንደ ሰቀላማ ሆኖ ሞላላ ነው። ይህ መቅደስ አራት ብዙ ዘመን እንደቆየ ድርሳን ጽዮን ይገልጻል። ከዚህ በኋላ ቀዳማዊ ምኒልክ በኢትዮጵያ ለ29 ዓመት ነግሷል። በዚሁ ዘመኑም አርፏል። ሌዋውያን ካህናት ቀዳማዊ ምኒልክን እንደ ሕገ አራት የሚገባውን ሥርዓት ፈፅመው ከዚያው ከቤተ መቅደሱ አጠገብ ቀብረው ታል። የቀዳማዊ ምኒልክ መቃብር የሚገኘው ከአክሱም ከተማ በምዕራብ በኩል ሲሆን ከኢትዮጵያ መቃብር የቤተ መንግሥቱ መሠረት በአፈር ተውጦ የደረጃው ክብብ ቅርፁ ይታያል። በዙሪያው የቤተ መንግሥቱ ፍርስራሽና እንዲሁም የቀድሞዎቹ ነገሥታት የወርቅ ማንጠሪያ ደንጊያዎች፣ ሐውልቶች ወድቀው ይታያሉ።

በዳግማዊ ምኒልክ ዘመን መንግሥት (1882-1904) ዓ.ም ይኸው የቀዳማዊ ምኒልክ ቤተ መንግሥት ካለበት ቦታ ላይ ታሪክ መርማሪዎች (አርኪዮሎጂስቶች) ዙሪያውን ሲቆፍሩ ከመቃብሩ ላይ በወርቅ የተሠራ የቀዳማዊ ምኒልክ ስም የተጻፈበት የጭራ መያዣና የወርቅ ቀለበት አግኝተው ሰዳማዊ ምኒልክ ሰጥተዋል። በዚሁ ዘመን መንግሥት የቀዳማዊ ምኒልክ አፅም በቤተ መንግሥቱ አካባቢ አስፈልገውና አስቆፍረው አግኝተዋል። አፅሙን ሲያወጡ የእሱና የሚስቱ ስም በዕብራይስጥ ቋንቋ የተጻፈበት የወርቅ ማሕለቅ አብረው አግኝተዋል። ይኸው አፅም ቀዳማዊ ምኒልክ በሣጥን ሆኖ በአክሱም ቤተ መቅደስ ይገኛል።⁵

⁵ ዜና ቤተ ክርስቲያን ዘኢትዮጵያ 24ኛ ዓመት ቁጥር 54-58።

የመጀመሪያው ወርቃማው ዘመን ይህን ያስታውሰናል። ለዚህ ሁሉ ታሪክ መነሻ የንግሥተ ሳባ ወደ ኢየሩሳሌም መሔድና ከንጉሥ ሰሎሞን ጋር መገናኘቷ ነው። ኢትዮጵያ በዚህ ዘመን ታቦተ ጽዮንን ብቻ ሳይሆን ያገኘችው፤ «የወደደችውን ሁሉ ሰጣት» 1ነገ. 10÷13 ስለሚል በኢየሩሳሌም ያለውን ርስታችንን ያገኘው በዚህን ጊዜ ነው።⁶ ኢትዮጵያ የብሉይ ኪዳን አገር መሆኗን በሦስት ነገሮች ማረጋገጥ ይቻላል።

1) በመጽሐፍ ቅዱሳዊ ማስረጃ መሠረት በአብዛኛው በብሉይ ኪዳን ውስጥ ስሟ ስለተጠቀሰና ስለሕዝቧ መገለፁ። ከዚህ በፊት እንዳየነው የሙሴ የጋብቻ ታሪክ ዘኑ. 12÷1፤ ንግሥተ ሳባ የእግዚአብሔርን ስም መጥቀሷ 1ነገ. 10÷9፤ በዘመነ ሐዲስ ጃንደረባው የአራትን በዓል ለማክበር ወደ ኢየሩሳሌም መጓዙ፤ የሐ. ሥራ 8÷26-42፤ በዚህ ይታወቃል።

2) በባሕላዊ ማስረጃ ደግሞ፡- የሚበሉና የማይበሉ እንስሳትን በተመለከተ፤ የለቅሶ ሥርዓት፤ በሕዝቡ ዘንድ ያለው የኑሮ ሥርዓት፤ የሃይማኖት ስሜት፤ በገዝንና በደስታ ሁኔታ ያለው፤ የበዓላት አከባቢ የሴቶችና የሕፃናት ጌጣ ጌጥ ዘፀ. 32÷2፤ በቤተ ክርስቲያን ውስጥ የማሕሌት ሥርዓት የካህናቱ ልብስ፤ ካባው፤ ድርቡ፤ ፅናፅሉ ከበሮው ኩፋሩ መጠምጠሚያው፤ የታቦቱ ክብር ከብሉይ ኪዳን ጋር የሚመሳሰል ከዚያም የተወሰደ ነው።⁷

3) በታሪካዊ ማስረጃ መሠረት የብሉይ ኪዳን አገር መሆኗ ይታወቃል። በአገራችን የሚታወቀው የታሪክ መጽሐፍ «ክብረ ነገሥት» እያንዳንዱን ዝርዝር ሁኔታ ዘግቦ ታል። እንዲሁም በአገራችን ውስጥ የአራት መስዋዕት ይሰዋባቸው የነበሩ አብያተ መቅደስና ምክራባት ተገኝተዋል፤ የተገኙትን በዚህ ሰንጠረዥ መልክ ተቀምጧል።

⁶ የታሪክ መስታወት ገፅ 16።

⁷ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ ገፅ 16።

በትግራይ የተገኙ	በአማራ ሳይንት	በጉጃም	በደቡብ
አክሱም ጽዮን ሮህ ሀውዜን ⁸	ርዕሰ አድባራት ወገዳማት ተድባበ ማርያም	መርጦለ ማርያም በባሕር ዳር ጣና ቂርቆስ	ብርብር ማርያም

በዚያን ጊዜ የተጠቀሰችው ኢትዮጵያ የአሁኗ ኢትዮጵያ አይደለችም እንዳይባል፤ በአሁኑ ጊዜ ስለጥንታዊት ኢትዮጵያ በአጠቃላይ የተነገረው ሁሉ ቅሪት በመገኘት የሚታየውና ለመታወስም የሚቻለው በአሁኗ ኢትዮጵያ ካለው የባሕል፣ የቋንቋ፣ የሃይማኖት ሁኔታዎችና ይዘቶች ጋር ተገናዝቦ እነዚህ ሁሉ በሌላው ዓለም (በጉረቤት አገሮች) የማናቸው ሲሆኑ፤ እነዚህ ሁሉ በአሁኗ ኢትዮጵያ የምናቸው፤ የምንዳስሳቸው እውነታዎች ናቸው። ስለዚህ የዚያን ጊዜ ኢትዮጵያ አሁን ያለችው ራሷ መሆኗን በዚህ ይታወቃል።

እነዚህን የመሳሰሉ ቦታዎች ጥንት የአሪት መስዋዕት ይቀርብባቸው የነበሩ ቦታዎች ሲሆኑ ዛሬ የጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ቅዱስ ስጋውና ክቡር ደሙ ይፈተትባቸዋል። ለዚህ ነው ወንጌልና ቤተክርስቲያን ያላቸው፤ አሪትና ቤተ መቅደስ የላቸውም፤ አሪትና ቤተ መቅደስ የነበራቸው እስራኤላውያን (አይሁድ) ዛሬ አዲስ ኪዳንና ቤተ ክርስቲያን የላቸውም የምንለው።

⁸ የመጀመሪያው ከድንጋይ የተፈለፈለ መቅደስ አሪት የተገኘው በትግራይ ሀውዜን ከተማ ውስጥ ነው። የኢትዮጵያ ስልጣኔ ገፅ 39።

ምዕራፍ ሁለት

ሁለተኛው ወርቃማ ዘመን
[ከ34-300 ዓ.ም.]

በኢትዮጵያ ስተመሠረተችው ቤተክርስቲያን
በር የክፍተ ሐዋርያ

ለአገራችን ለኢትዮጵያ ንጉሥ ሰሎሞን በሳባ አማካኝነት የሰጣት ከንጉሥ ቀዳማዊ ምኒልክ ጀምሮ በእስራኤል ርስት እንደ ነበራት ተመልክተናል። ንጉሥ ሰሎሞን ለንግሥተ ሳባ የሰጣት ቦታ በኢየሩሳሌም ከቤተ መቅደስ አጠገብ ያለው ርስት ነው። የኢትዮጵያ የታሪክና የቅድስና ይዘታ የሚገኘው ጌታችን ከተሰቀለበት ቀራንዮ ጋር ተያይዞ ነው። ይህ ደር ሠልጣን (የመንግሥት ይዘታ) የተባለው ከንጉሥ ሰሎሞን ጀምሮ ኢትዮጵያውያን በእንግድነት ወደ ኢየሩሳሌም ሲሄዱ የሚጠቀሙበት ቦታ ሆኗል።¹ ለዚህ ነው አሁን በታሪኩ ውስጥ የምንመለከተው ኢትዮጵያዊው ጃንደራዊ² የአሪት እምነቱን ሊፈፅም ወደ ኢየሩሳሌም ሔዶ በጋዛ በኩል ሲመለስ ቅዱስ ፊሊጶስ ያገኘው። ንጉሥ ሰሎሞን ለእናታችን ንግሥተ ሳባ «ጋዛን» ሰጥቷት ነበርና እስከ ንግሥት ህንደኬ ድረስ ይህ ቦታ በኢትዮጵያውያን ነገሥታት እጅ

¹ ኢትዮጵያውያን ከቀደምት አስራኤላውያን ጋር የታሪክና የባሕል የአምነት ቁርኝት ስለነበራቸው አንዲሁም ጥንታዊ በዓላትን በማክበር ረገድ የጋራ ባሕል ስለነበር፤ በቋንቋና በይዘት በሁሉ ላይ የሚገኙ እውነታዎችም ስለሚገኙ የኢትዮጵያ የመንግሥት ልዑካንና ምዕመናን በየጊዜው ወደኢየሩሳሌም እየሄዱ በአወደ ምክራቦች እየተገኙ ሕገ አሪትን ይሰሙና የተለያዩ በዓላትን ያከብሩ ነበር።

² «ጃን» ማለት ጥንተ ቃሉ ሲተነተን ንጉሥ ትልቅ፣ ከቡር፣ ጎድ፣ እንደ ዝሆን የገዘፈ ማለት ነው። ጃን-ሆይ፣ ጃን-ሰዩም የሚል ቅጽልና ስያሜ እየተሰጣቸው ላይ ላይ የመንግሥትን መዋቅር ሲመሩ የነበሩትን እናስታውሳለን። «ጃንደራዊ» የሚለው ቃል በጥንት ጊዜ ማዕረጉ የሚሰጠው የቤተ መንግሥትን ህብትና ንብረት የሚጠብቅ በነገሥታቱ ዘንድ ተአማኒነት ያለው የቤተ መንግሥቱ ተወላጆች የሚቆጣጠር የሚንከባከብ ባለሟል ብርቱ ምሥጢረኛ የበላይነት ማዕርግ የነበረው መሆኑን ሲያመለክት ቆይቷል። በኋላ ግን ይህ ቃል ለሰልጣ ወንዶችና የዘር መዝሪያቸው ሕፃው ለሆኑ የቤት አሸከሮች ተሰጠ። /ፍንጭ ፍተሻ ገጽ 5/

ስለቆየ ይህ ጃንደረባ በኢትዮጵያ ከነበረው ሥልጣን ሌላ በጋዛ ተሹሞ ይኖር እንደነበር የጻፉ አሉ።³

በሐዋርያት ሥራ ላይ ቅዱስ ሉቃስ በመዘገበልን መሠረት «የንግሥት ህንደኬ ባለሟል በገንዘቧ ላይ የሠለጠነ ይለዋል። ምን አልባት ይህ ሥልጣን የንግሥቲቱ እንደ አሁኑ ገንዘብ ሚኒስቴር ሳይሆን አይቀርም። «ህንደኬ» ማለት የመዓረግ ስም ነው። ዋና ስሟ ጌርሳሞት ትባላለች ምክንያቱም በክብረ ነገሥት ህንደኬ (ቅንደኬ) የተባሉ ነገሥታት 7 ያህል ይገኛሉ። ህንደኬ ማለት በዚያን ጊዜ የሴቶች ነገሥታት የክብር ስም ሳይሆን አይቀርም። የመጨረሻዋ ንግሥት ህንደኬ የአክሱምና የኑብያ ንግሥት የነበረችው በሐዋርያት ሥራ የተመዘገበችዋ፤ ጃንደረባው በተጠመቀበት ቅዱስ ማቴዎስ በሰሜኑ አካባቢ ባስተማረበት ዘመን የነበረችዋ ናት።⁴ የጃንደረባው ጉዞ የተካሄደው በ34 ዓ.ም. አካባቢ ነው። ክርስትና ወደ ኢትዮጵያ የገባው ከወገኖችን ሐዋርያ የተመረጠልን ለኢትዮጵያ ብቻ ሳይሆን ለመላው አፍሪካ የሚያኮራ ታሪክ የተፈፀመበት ወርቃማ ዘመን ነው። ይህ ኢትዮጵያዊ ጃንደረባ፡-

- ◆ ቅዱሳት መጻሕፍትን እያነበበ የተገኘ፤
- ◆ በመንፈስ ቅዱስ መሪነት የተጓዘ፤
- ◆ ትህትና የነበረው ባለሥልጣን፤
- ◆ በፈቃዱ የተጠመቀ፤
- ◆ በነገረ ድኅነት ዓለም የተደሰተ ቅዱስ ሰው ነው።

እንግዲህ የኢትዮጵያ መንግሥት ጃንደረባ ሕገ ወንጌልን ተቀብሎና ተጠምቆ ወደ ኢትዮጵያ መመለሱ ተረጋግጧል። ይሁን እንጂ ጃንደረባው ይህን ክርስቲያናዊ ትምህርት ለቤተ መንግሥቱና ለሕዝቡ ማስተማሩ ወይም መስበኩን መገመት አያዳግትም። ስለዚህ ይህ ኢትዮጵያዊ ጃንደረባ ሕገ ወንጌልን ከጥምቀት ጋር የተቀበለ ቀዳሚ ሐዋርያ አድርገን መቀበል ግድ ይላል።

³ ነቅዕ ገፁህ ዜና ሐዋርያት ገፅ 51።

⁴ መጽሐፍት አሜን ገፅ 78።

በንግሥቲቱ ቤተ መንግሥት ሥርዓተ አሪት እና ሥርዓተ ሐዲስ በጋራ ያለ ተቃውሞ ይተገበር ነበር። በጊዜው በአክሱም የነበሩ ኢትዮጵያውያን አይሁዶች ትምህርቱን ያለ ተቃውሞ ተቀብለውታል ከአንዳንድ አክራሪ አይሁዳውያን በቀር። ቅዱስ ጳውሎስ እንኳ የተቀበለውን የክርስትና እምነት ከኢየሩሳሌም ውጭ በአንጻሪያና በግሪክ ከተሞች ሲያስተምር ተቃውመውት ነበር። ኢትዮጵያዊውን ጃንደረባ ግን አሪትን የሚያጠፋ ትምህርት አመጣህ ብለው እንደ ሐዋርያት አልገደሉትም። «ስለ ኢትዮጵያ ክርስቲያን መሆን ኢትዮጵያውያን የሚያምኑት ዓለም የሐዋርያትን ደም እንደውሃ ሲያፈስ ኢትዮጵያ ግን የእንደም ሐዋርያ ደም ሳታፈስ የሚመራኝ የሰምና ምራኝ በማለት ክርስትናን እንደተቀበሉ ነው።» የሆኖ ሆኖ ከፍሬምናጦስ በፊት ክርስትና በኢትዮጵያ ለመኖሩ የሚያጠራጥር አይደለም።⁵ ቅዱስ ዮሐንስ አፈወርቅ ግብረ ሐዋርያትን ወይም የሐዋርያት ሥራን በተረገመበት ድርሳኑ ስለ ርዕደተ መንፈስ ቅዱስ ሲናገር «በቅድስት አገር (ኢየሩሳሌም) ጽርሐ ጽዮን ኢትዮጵያውያንም ከአይሁድ ጋር በዓለ ሃምሳን ለማክበር አብረው ነበሩ»። በማለት ዶ/ር ሥርገው ሐብለ ሥላሴ ገልጸዋል።⁶

ይህ ወርቃማ ዘመን በኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ ሲታይ ከመጀመሪያ ጀምሮ ሐዋርያዊ ተልዕኮ በኢትዮጵያውያን ዘንድ ወደን ፈቅደን መቀበላችንን ያመለክተ ነው። የክርስትናና የሕገ አሪት ርክክብ የተፈጸመበት ሁኔታ ያለምንም ጸብና ክርክር ሲሆን የሂደቱ ሌላው ባሕርይ የሐዋርያዊ ተልዕኮ ውጤት የሆነው በኢትዮጵያ የክርስትና እምነት ወደ ሕዝብ የወረደው ከነገሥታቱና ከእንደራሴዎች ቀጥሎ በተዋረድ መሆኑን ይህ ታሪክ ያስገነዝበናል። ሲጠበቅ የነበረው ተስፋ አብሳሪ እንጂ እንደሌሎች ሀገሮች የነበረውን ሥርዓትና እምነት ሰብሮና ጥሶ የገባ ባለመሆኑ እንደ ለማዳ እንስሳ በመቀላቀሉ የተለየ ባሕርይ ባለቤት ያደርገዋል። በመሆኑም ክርስትና በኢትዮጵያ ሲሰበክ ከአቀባይም

⁵ Panorama of the Ethiopia church pag. 3

⁶ ዝኒ ከግሁ

ሆነ ከተቀባይ ወገን በኩል የጠፋ ሕይወት የፈሰሰ የሰው ደም አልነበረም።

ከጃንደርባው ጥምቀት ጀምሮ እስከ ሦስተኛው መቶ ክፍለ ዘመን ድረስ ያለ ጥምቀት በእምነት መቆየቷ ወደ ፊት ለምናየው ለአቡነ ሰላማ ከሣቴ ብርሃን ስብከት የተመቻቸ መንገድ ሆኖለታል። በዚህ ወርቃማ ዘመን ዓለም ክርስቲያኖችን ሲጨፈጭፉ በተለይ የሮም ቄሳዮች እነኔሮን፣ ዲዮቅልጢያኖስ፣ ትራጃን... ግፍ በተሞላ እጃቸው ምስኪን ክርስቲያኖችን ደማቸውን ሲያፈሱ ኢትዮጵያ ያለ ጥምቀት ክርስትናን ታስፋፋ ነበር።

ክርስትና ሃይማኖት በኢትዮጵያ እና በሮም ንጉሠ ነገሥት ወይም በመካከለኛው ምሥራቅ እና በአውሮፓ እንዴት እንደተሰበከ ሲመረመር በሮም ንጉሠ ነገሥት ዘንድ ክርስትና የተሰበከውና ተቀባይነትን ያገኘው በተራው ሕዝብ ሆኖ ወደ መኳንንቱና ወደ ነገሥታቱ ሊደርስ የቻለው 300 ዓመታት ያህል ዘግይቶ ነው። በኢትዮጵያ ግን በተቃራኒው ክርስትና በመጀመሪያ የተሰበከውና ተቀባይነትን ያገኘው በነገሥታቱና በቤተ መንግሥቱ አካባቢ ነበር።

ክርስትና በመጀመሪያ በምዕራቡ ዓለም በነገሥታቱ ዘንድ ተቀባይነትን ባለማግኘቱ ክርስቲያኖች ስቃይና ስደት ይደርሰባቸው ነበር። በኢትዮጵያ ግን ክርስትና መጀመሪያ በነገሥታቱና በንጉሣዊያን ቤተሰብ ዘንድ ተቀባይነትንና ድጋፍን ስላገኘ በቀላሉ ወደ ተራው ሕዝብ ደርሶ ለመስፋፋት ችሏል። በምዕራቡ ዓለም የክርስትና ሃይማኖት የመንግሥትን ድጋፍ ያገኘውና መንግሥትን ሃይማኖት ሊባል የቻለው ከ300 ዓመታት በላይ ክርስቲያኖች ከባድ ስቃይና ስደት ከደረሰባቸው በኋላ ሲሆን በኢትዮጵያ ግን ክርስትና ከመጀመሪያው አንስቶ ሕጋዊ የመንግሥት ሃይማኖት ሆኖ ነው የጀመረው።⁷ የጃንደርባው ዘመን ለአሁን ዘመን ትውልድ ያተረፈለት ነገር ቢኖር፡-

⁷ የእግዚአብሔር መንግሥት ታሪክ በምድር ላይ /ጠቅላላ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ/ 1ኛ መጽሐፍ ገጽ 162

- ① ከቅዱሳት መጻሕፍት ጋር ሀገሪቱ አስቀድሞ መተዋወቁን አስረድቷል።⁸
- ② ኢትዮጵያ የብሉይ ኪዳን አገር መሆኗን፣ ጃንደርባው በአራቱ ሕግ መሠረት በዓል ለማክበር ወደ ኢየሩሳሌም ሔጃልና፣ ይህም የወንጌልን ገፈት ቀምሳ ሕገ ኦሪትን ሳትረሳ የኖረች አገር መሆኗን።
- ③ የነገረ መለኮት ትምህርት ወደ ምዕራቡ ዓለም ከመድረሱ በፊት በ34 ዓ.ም. ወደ ኢትዮጵያ መድረሱንና የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን እውነተኛውን ምንጭ መያዟን ያስገነዝበናል።
- ④ «በእግዚአብሔር ልጅ አምናለሁ» ብሎ በመጠመቁ ይህን ታላቅ ደግማ ለዓለም ክርስቲያኖች አስተዋውቋል፤ የክርስትና መሠረታዊና ዋናው ነገር ክርስቶስ የእግዚአብሔር ልጅ መሆኑን ማመን ሲሆን ይህ የጃንደርባው ቃል በዮሐ.3፡16 የተጠቀሰውን የመጽሐፍ ቅዱስ መክፈቻ ቁልፍ የተባለውን ጥቅስ ያስረዳል።
- ⑤ ታላላቅ የጥንት ታሪክ ጸሐፊዎች ሰፊ ቦታ የሰጡት ይህ የጃንደርባው ጥምቀት እንዲሆን «ጃንደርባው ለወገኖቹ ሐዋርያ ሆነ» በማለት የተናገሩ ሲሆን፤⁹ ከእኛው ወገን ሐዋርያ ተመርጦልን ክርስትናን በአገራችን እንዲመሠረት ሆኗል። የዚህ ወርቃማ ዘመን ለዛሬው ለኢትዮጵያ ትውልድ ቀርቶ ለመላው አፍሪካ የሚያኮራ ነው ያልነው ለዚህ ነበር።

⁸ ኢትዮጵያዊው ጃንደርባ መጽሐፍ ቅዱስን በምን ቋንቋ ያነባ እንደነበር በቀላሉ መናገር አይቻልም። ይህንን በደንብ ያጠኑ የመጽሐፍ ቅዱስ የትርጉም ባለሙያዎች ሲገልጹ «...የግሪክኛ ቋንቋ በኢትዮጵያ በተለይም በአክሱም ቤተ መንግሥት አካባቢ በሰፊው ይነገር ነበርና ጃንደርባው ያነበበበት ቋንቋ ከዕብራይስጥ ቋንቋ ይልቅ በአመዛኙ በግሪክኛ የተተረጎመውን የሰበሰበ ሊቃናት ትርጉም ይመስላል።» /በኢትዮጵያ የመጀመሪያው የመጽሐፍ ቅዱስ ትርጉም በግእዝ ቋንቋ ገጽ 17/

⁹ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ አባት እየተባለ የሚጠራው አውሳብዮስ ደግሞ ጃንደርባው ከተጠመቀ በኋላ ወደ ሀገሩ ተመለሰ ወንጌል ስለመሰበከ የሚከተለውን ጽፏል መልእክተ እድህኖ በየቀኑ ሩቅ ወደሆኑት ሀገሮች ሁሉ እየተሰፋፋ ሳለ ፈቃድ እግዚአብሔር ሰሴትዋ /ነገሥተ ሀንዳኪ/ ትመራ የነበረችው ሀገር ከኢትዮጵያ ባለሰላጣኖች እንዲን አመጣ ይህ ሰው በእስራኤላውያን ቀጥሎ ከወንጌላዊው ቅዱስ ፊልጶስ የመለኮታዊውን ቃል ምስጢር ለመቀበል ቀዳማዊ ነበር። ከዓለም ምዕመናን ቀዳምዮች /የመጀመሪያ ፍሬ/ ነበር። ይህ ሰው /ጃንደርባው/ ወደ ሀገሩ ተመለሰ ሕይወትሰጭ የሆነውን የክርስቶስን ስም ማክክል መመላለስ የምታሳውቀውን ወንጌል ለመሰበክ የመጀመሪያው ሰው እንደሆነ ታምኗል «ኢትዮጵያ እጆቿን ወደ እግዚአብሔር ትዘረጋለች» የሚለው ሰለ ኢትዮጵያውያን እውነተኛ እምነትና እምልኮ የተነገረውን ትንቢት በእርሡም ምክንያት ተግባራዊ ፍፃሜን አግኝቷል «አውሳብዮስ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ 2ኛ መጽሐፍ ገጽ 13 ጠቅሰው ሊቃውንት አሰረድተዋል የኢ.ኦ.ተ.ቤ በ2ኛ ገጽ 13»

ምዕራፍ ሦስት

ሦስተኛው ወርቃማ ዘመን

[ከ300 - 360 ዓ.ም.]

«ዝንቱሲ ብዕሲ መምህርነ

ዘተፈነወ ውስተ ምድር ይክስት ብርሃነ»

«ብርሃንን ይገልጥ ዘንድ ወደ አገራችን የተላከ

ይህ ሰው መምህራችን ነው»

(ቅዱስ ያፌድ ድን)

መረጴዎስ የተባለ ግሪካዊ የጢሮስ ነጋዴ [የጠቢባን አለቃና አገር ጉብኝም ነው ይሉታል] በእስክንድርያና በህንድ እየዞረ ይነገድ ነበር። ይህ የጢሮስ ወይም የሶርያ ነጋዴ በኃላፊነት ሰብስቦ ያስተምራቸው የነበሩ ሁለት ክርስቲያን ልጆች አስከትሎ ወደ ህንድ ለመጓዝ ቀይ ባሕርን አቋርጦ በኢትዮጵያ ጠረፍ በምትገኘው በቀድሞው የወደብ ከተማ በነበረችው አዱሊስ ላይ ሲደርስ ሞተ። የዚህ ሰው አሟሟት ጀልባውን ወደ ወደቡ አስጠግቶ ላለ በዚያ አካባቢ ያሉ ሰዎች በጀልባይቱና በተሳራሪዎች ላይ አደጋ ጥለው እቃቸውን ዘርፈው ሜሬጴዎስና የጀልባይቱን ቀዛፊዎች እዚያው ገደሏቸው። አብረውት የነበሩት ሁለት ልጆች ፍሬምናጦስና ኤዴስቦስ ተርፈው በአንድ ዛፍ ጥላ ሥር ሆነው ሲፀልዩና መጽሐፍ ሲያነቡ የአዱሊስ ሰዎች አገኝቸው። ልጆቹን ለህማሴን ገዥ ለነበረው ባሕረ ነጋሽ አስረከቧቸው።

ባሕረ ነጋሹም የአክሱም ንጉሥ ለነበረው ለቀዳማዊ አላሜዳ ወስዶ ሰጣቸው። እነሱም ወደ ንጉሡ ቀርበው የደረሰባቸውን ሁሉ ነገሩት። ንጉሡም በደረሰባቸው ችግር አዝኖ በቤተ መንግሥቱ እንዲያድጉ አዘዘ። ፍሬምናጦስ በእድሜና በትምህርት የበለለ ስለነበር የንጉሡ ልጅ ሞግዚትና አስተማሪ ሆነ። ይህ የንጉሥ ልጅ ኢዛና መሆን አለበት። ይህም ሕፃኑን አልጋ ወራሽ በክርስትና እምነት እየኮተኮተ ለማሳደግ ረድቶታል። ኤዴስቦስ ግን የግምጃ ቤት ኃላፊ አድርጎታል።

እነዚህ ሁለት ወጣቶች እየዋሉ እያደሩ በቤተ መንግሥቱ ውስጥ ታማኝነትን ተሰሚነትን እያገኙ ሔዱ፤ የአገሩንም ባሕልና ቋንቋ በደንብ አጠኑ።¹

ቀዳማዊ አላሜዳ ሊሞት በተቃረበበት ጊዜ ልጆቹ /ኢዛና ሳይዛና/ ለአካለ መጠን አልደረሱምና መንግሥቱን በሞግዚትነት እቴጌይቱን አደራ አላት ሁለቱ ወጣቶች ማለት ፍሬምናጦስና ኤዴስቦስን ወደ ፈለጉበት እንዲሔዱ ለቀቃቸው። ነገር ግን በእቴጌይቱ ልመና ወደ አገራቸው መሔዳቸው ቀርቶ ልጆቹ እስኪያድጉ ድረስ በአስተዳደር በኩል ሲመክሯት ቆዩ። እነዚህ የንጉሡ ልጆች የ12 ዓመት ሕፃናት ስለነበሩ እናታቸው ንግሥት ሶፍያ (አህይዋ) የልጆቿ ሞግዚት በመሆን የመንግሥቱን ሥልጣን በመቀዳጀት በባልዋ ተተክታ ታስተዳድሮ ጀመር። ልጆቿም በእነፍሬምናጦስ የክርስትና ትምህርት ተኮትኩተው አደጉ።

ኢዛናና ሳይዛና ለአካለ መጠን ደርሰው ሙሉ በሙሉ የንጉሡ ነገሥትነታቸውን ሥልጣን ያዙ። እንደ አንድ ልብ መካሪ እንደ አንድ ቃል ተናጋሪ በመሆን በመንፈሳዊ ጥበብ እየተመሩና እየተራቀቁ የእግዚአብሔርን ሕልውና ለሕዝቡ እያስተዋወቁ ለ15 ዓመታት ኢትዮጵያን አስተዳደሩ። ፍሬምናጦስ በአክሱም ሲኖር የቤተመንግሥቱ አማካሪ ብቻ ሳይሆን ቀደም ሲል በጃንደረባው የተሰበከውን የክርስትና ሃይማኖት በሚገባ የሚስፋፋበትን መንገድ ይፈልግ ነበር። ምክንያቱም በጊዜው የነበሩ የኢትዮጵያ ክርስቲያኖች ሃይማኖት እንጂ ምስጢራትን የሚፈፅሙ ካህናት የሏቸውም ነበር። ይህን ለማሟላት ጳጳሳት ያስፈልጋል። ከዚህ ጋር ፍሬምናጦስ ለመጀመሪያ ጊዜ የክርስቲያን ቤተ ጸሎት ለውጭ አገር ሰዎች (ለነጋዴዎች) ለማሠራት ችሏል። ዝግጅቱ መስመር እንደያዘለት ሲያይ የሚያስተምርና የሚያጠምቅ ጳጳስ ለማስመጣት አስፈላጊ መሆኑን ማስረዳት ጀመረ። በኋላ በመንፈስ ቅዱስ አነሳሽነት ጳጳሳት እንዲያመጣላቸው

¹ በጊዜው የነበረው የአክሱም ሊቀ ካህን እንበረም ለ7 ዓመታት ያህል የግዕዝን ቋንቋና የሕዝቡን ባሕል አስጠንቷቸዋል።

በዚያን ጊዜ በአፍሪካ የክርስትና ማዕከል ወደ ሆነችው ወደ እስክንድርያ ፍሬምናጦስን ላኩት። ኤዲሰዮስ ግን ቤተሰቦቹን ለመጠየቅ (አገሬ ናፈቀኝ) ብሎ ስንብት ጠይቆ ወደ ትውልድ አገሩ ሄደ። በዚያም ካህን ሆኖ እስከ ዕለተ ሞቱ ድረስ ሲያገለግል ኖረ።

ፍሬምናጦስ ግን ሩኩዝውን ወደ ግብፅ እስክንድርያ አደረገ። ይህም በ325 ዓ.ም. ገደማ ነው። ፍሬምናጦስ እስክንድርያ እንደደረሰ የእስክንድርያ ቤተክርስቲያን ባለሥልጣኖችን አላገኛቸውም። ይህ የሆነው በዚያን ጊዜ ክብር ይግባውና! ወልድ ፍጡር ነው ብሎ የተነሳው አርዮስን ለማውገዝ ወደ ኒቂያ ሔደው ስለነበር ነው።² ከዚያ እስኪመለሱ ድረስ ፍሬምናጦስ ከአንድ ዓመት በላይ ቆየ። በጊዜው 19ኛው የእስክንድርያ ፓትርያርክ እና ጉባኤ ኒቂያን በሊቀ መንበር ነት የመራው እለእስክንድርስ ስላረፈ በመንበሩ ቅዱስ አትናቴዎስ ተተካ። ይህም አርዮስን አውግዘው ጸሎተ ሃይማኖትን አርቅቀው ከተመለሱ በኋላ ነው። ፍሬምናጦስ የመጣበትን ጉዳይ በመንበሩ አዲስ ለሆነው ለ20ኛው የእስክንድርያ ፓትርያርክ ለቅዱስ አትናቴዎስ በዝርዝር አቀረበ።

ቅዱስ አትናቴዎስ ጉዳዩን አውጥቶ አውርዶ የአገሩን ባሕልና ቋንቋ የሚያውቅ ሌላ የተሻለ ሰው እንደማያገኝ ስለተረዳ ፍሬምናጦስን ራሱን ሹሞ ወደ ኢትዮጵያ ላከው። ቅዱስ ፍሬምናጦስ ከቅዱስ አትናቴዎስ የተቀበለውን ከፍተኛ ማዕረግ ተጉናፅፎ ወደ ኢትዮጵያ በሚገባበት ወቅት ሁለቱ ወንድማማች ነገሥታት፤ መኳንንት ሕዝቡ በታላቅ ደስታና ክብር በአክሱም ከተማ ተቀበሏቸው። እዚህ ላይ ማስታወስ ያለብን ፍሬምናጦስ ሶርያዊ እንደመሆኑ መጠን ጽጽሱና ለመቀበል ወደ ሶርያ በመሔድ ፈንታ ወደ እስክንድርያ በመሔዱ ነው። በእርግጥ በጂኦግራፊ አቀማመጧ ኢትዮጵያ ለግብፅ ቅርብ መሆኗ ይታወቃል።

² የቤተ ክርስቲያን ታሪክ በዓለም መድረክ ምዕራፍ 6 ገፅ 105-116 ይመስከታል።

የዚያን ጊዜ ወገን ለማብዛት ሳይሆን የወንጌል መልእክት ለማዳረስ ነበር ትልቁ ጥረት፤ ይህን ለማፍረስ ፍሬምናጦስ የዘር ስሜት አላሸነፈውም። አቡነ ሰላማ ወደዚህ ከመጣ በኋላ ለመጀመሪያ ጊዜ እነዚህን ነገሥታት በማጥመቅ ኢዛናን «አብርሃ»^{*} ሳይዛናን «አዕብሐ»^{**} ተብለው ተጠሩ። ከእነሱ በኋላ በኢትዮጵያ የነገሡ ነገሥታት አለማዊ ስማቸውን እየቀየሩ በክርስትና ስማቸው እንዲጠሩ አይነተኛ ምክንያት ሆነዋል። እነዚህ ነገሥታት ስማቸውን ከቀየሩ በኋላ በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሥነ ጽሑፍ ውስጥ የሚታወቁት በዚሁ ስም ነው። ግን ኢዛና የመንግሥት ሥራውን በተመለከተ የተወልዘ የድንጋይ ጽሑፍ ያንኑ የቀድሞውን ስሙን ነው የሚጽፈው። በተጨማሪ ክርስትናን በኢትዮጵያ በማስፋፋት ረገድ «ዳግማዊ ቆስጠንጢኖስ» ተብሏል።

አቡነ ሰላማ ከቅዱስ አትናቴዎስ የተቀበሉትን ጽጽሶና ብቻ አይደለም ይዘው ወደ ኢትዮጵያ የገቡት፤ በኒቂያ ላይ የፀደቀውን የወልድን በመለኮቱ ከአብ ጋር እኩል መሆኑን የሚያምን መግለጫ ጭምር ነው። በመንግሥት ደረጃ የኒቂያን ጉባኤ ውሳኔ የተቀበለ የአክሱም መንግሥት ብቻ ነው። እንደ አሪቱ ሥርዓት ሊቀ ካህን የነበረው እንበረም አቡነ ሰላማ ወንጌልን አስተምረው ሰላሳመኑት በክርስትና መስፋፋቱ ረገድ ሊተባበራቸው ችሏል። የኤጲስ ቆጶስነት ማዕረግ ሰጥተውት ስለነበር ከእርሳቸው በታች አድርገው ስለሾሙት ሥራቸው ይበልጥ እየተቃናላቸው ሔደ። ነገሥታቱም አብርሃ ወአዕብሐ ከአቡነ ሰላማ ጉን በመሆን ሥሩ የጠለቀውን የክርስትና እምነት በኢትዮጵያ እንዲስፋፋ እገዛ አድርገዋል። ከ34 ዓ.ም. ጀምሮ ክርስትና በኢትዮጵያ የገባበት ዘመን ቢሆንም የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን የተቋቋመችው ወይም ክርስትና የኢትዮጵያ ብሔራዊ ሃይማኖት የሆነው በ328 ዓ.ም ነው።

* አብርሃ ማለት አበራ

** አጽብሐ ማለት አነጋ

ስቡነ ሰላማ ሰኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ደደረጉት ስስተዋጽኦ

◆ መካሪ አበነፍስ:- በሀገር ውስጥ በሕዝቡ የኑሮ አቀማመጥ ይዞታ አለመመቸት በአቡነ ሰላማ ጊዜ ብዙ ጥሩ ነገሮች ተደርገዋል። ከእነዚህም አንዱ በየቀበሌው አንዳንድ ቄስ መካሪ እንዲሆን መደረጉ ሲሆን፤ ይህም መጽሐፍ አንብቦ ለማይጠቀም ሕዝብ ቀርቶ ለአዋቂና ለተማረም የሚጠቅም መልካም ድርጊት ነው። በጊዜ/ብዛት መካሪው ቄስ ስለ ነፍስ ጉዳይ የአባት ያህል ይመክራልና አበ ነፍስ (የነፍስ አባት) ተብሎ ይጠራ ጀመር። በኋላም ስለ ኃጢአት ኑዛዜ በመቀበል ንስሐ የሚሰጥ (የንስሐ አባት) ተባለ እስከ አሁን ይህ አጠራር ተጠብቆ ይገኛል።

◆ አበ ልጅ (የክርስትና አባትና እናት):- አበ ልጅ ማለት የሚጠመቀውን ሕፃን በእግዚአብሔር መንገድ እየመራ የሚያስተምረው እንደ ዋስ እንደ ተያዥ ሆኖ በቤተክርስቲያን ፊት መቀበሉን የሚያረጋግጥ ምእመን ነው። ይህ ባሕል ከመጀመሪያዋ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ጋር አብሮ ተመስርቷል። አሁን ግን መንፈሳዊ ሥርዓቱን ለቆ የወገን ማደራጃ ሆኗል።

◆ የጽዋ ማኅበራት ማቋቋም:- የመጀመሪያዋ የፅዋ ማኅበር በኢትዮጵያ ማለት ነው ማኅበረ ጽዮን ትባላለች። የተመሠረተችውም በ347 ዓ.ም. አካባቢ ነው። አቡነ ሰላማ ማኅበረ ሐዋርያት ብሎ ከማቋቋም ይልቅ በኢትዮጵያ መዲና በአክሱም ዙሪያ ይኖር የነበረው ሕዝብ ታቦተ ጽዮንን ይወድ ስለነበር የእመቤታችን ፍቅር ስላለው ወንጌልን ለመስበክ፤ የእግዚአብሔርን ቃል ለማዳረስ ያመች ዘንድ ማኅበረ ጽዮን ብሏታል።

እንደታሰበውም ብዙ የወንጌል ማኅበር ለማቋቋም ተቻለ። በጽዮን ስም የተቋቋመው ማኅበር ተግባሩም ሆነ ዓላማው በቅ/ጳውሎስ አማካኝነት የቆሮንቶስ ክርስቲያኖች ያቋቋሙት የወንጌል ማኅበርን ይመስላል። በቆሮንቶስ ተቋቁሞ የነበረው ማኅበር የወንጌል ትምህርት ከተሰጠ በኋላ በክርስቲያኖች የተዘጋጀው የፍቅር ምግብ ለእያንዳንዱ ይታደ

ላል። ይህ ብቻ አይደለም በዚያን ጊዜ ወንጌል እንዲሰፋፋ፤ የተቸገሩት እንዲረዱ በማለት የገንዘብ አስተዋጽኦ እያደረጉ በቅዱስ ጳውሎስ እጅ ወደ ኢየሩሳሌም ይልኩ ነበር። በአክሱም የተቋቋመችው ማኅበረ ጽዮን ይህን የተከተለ ስለሆነ:-

- ❖ ሰብከተ ወንጌል ለማስፋፋት፤
- ❖ አብያተ ክርስቲያን በየቦታው ለማሠራት፤
- ❖ የቅዱሳንን በረከትን ለመሳተፍ፤
- ❖ ድሆችን ለመርዳት የተቋቋመች የአገራችን የመጀመሪያዋ የጽዋ ማኅበር ናት።

◆ የአብያተ ክርስቲያናት መታነፅ:- አብርሃ ወአጽብሐ ክርስትናን ከማስፋፋት ጋር የሚፀናበትንም መንገድ በማበጀት አስተዋፅኦ አድርገዋል። ከዚህም ጋር በአቡነ ሰላማ አሳሳቢነት ለመጀመሪያ ጊዜ የአክሱም ጽዮንን ቤተ ክርስቲያን አንፀዋል። ይኸውም «ገበዘ አክሱም» በመባል ይታወቃል። ይህ ማለት እዚህ ገበዘ አክሱም ማለት «ካቴድራል» ከሚለው ጋር ተመሳሳይነት አለው። ቤተ ክርስቲያኑ በጣም ትልቅ ሲሆን 12 ቤተ መቅደስ ያለው በ5 ክፍሎች የተከፋፈለ ነው። የዚህ ቤተ ክርስቲያን አሠራር በዓለም ላይ ተወዳዳሪ ያልተገኘለት ነው። በዓለም ላይ ለመጀመሪያ ጊዜ ቤተ ክርስቲያን የታነፀው በዚህ ዘመን ነው ማለት ይቻላል።

ቤተ ክርስቲያን በፊሊጲስቶስ ለመጀመሪያ ጊዜ እንደ ተሠራ ይነገራል። የኢየሩሳሌሙ ኤጲስ ቆጶስ የነበረው ያዕቆብ በኢየሩሳሌም 7 አብያተ ክርስቲያን እንዳሠራ ይተረካል፤ በንጉሥ ቆስጠንጢኖስ በቁስጥንጥንያ በ4ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ቤተ ክርስቲያን የተከለ ሲሆን የእነዚህ አብያተ ክርስቲያናት ምንነት (አሠራራቸው) ሊታወቅ ስላልቻለ ለመጀመሪያ ጊዜ በዓለም ላይ የተሠራችው ቤተ ክርስቲያን አብርሃ ወአፅብሐ ያሠሩት የአክሱም ጽዮን ቤተ ክርስቲያን ሆና ተገኝታለች፤ ምክንያቱም የአክሱም ጽዮን አሠራር በጽሑፍ ተጽፎ ሲነገር ተረትም ነው ሲባል ቆይቶ በ20ኛው መቶ ክፍለ ዘመን በአርኪዮሎጂ ስለተገኘ እውነተኛነቱ ተረጋግጧል።

ስለዚህ ለመጀመሪያ ጊዜ ቤተክርስቲያን በዓለም ላይ የታነፀው በአክሱም ጽዮን ሲሆን ዘመኑም በ349 ዓ.ም. ነው።³ እላይ የጠቀስናቸው አብያተ ክርስቲያናት በአርኪዮሎጂ እስኪገኙ ድረስ ቀዳሚውን ቦታ የምትይዘው አክሱም ጽዮን ናት።

✦ የቅዱሳት መጻሕፍት መተርጎም፡- በአቡነ ሰላማ ጊዜ ቅዱሳት መጻሕፍት ከግሪክ (70 ሊቃናት) መጽሐፍ ወደ ግዕዝ ተተርጎሟል። አቡነ ሰላማ ለቤተክርስቲያናትን ካበረከቷቸው ታላላቅ ሥራዎች አንደኛው የቅዱሳት መጻሕፍት መተርጎም ነው። በተለይ ወንጌላት በዚሁ ዘመን እንደተተረጉ ይነገራል። የተርጎሙ ሥራ ይበልጥ ፍፃሜ ያገኘው በተሰለቴ /9ኛ/ ቅዱሳን ነው።

✦ የሥነ ፊደል ሥራ መስተካከል፡- የጥንቱ ግዕዝ ዛሬ እንደሚነበው ከካብዕ አስከሳብ ያለው ድምፅ በፊደል አልነበረም። ግን ግዕዙን ብቻ አናጋሪ አድርጎ ይነበብ ነበር። ለምሳሌ፡- «ሐወለተ አከሰመ» ሐውልተ አከሱም ማለት ነው። በዚህ ሁኔታ መጻሕፍትን ለመተርጎም አስቸጋሪ ስለሆነ አቡነ ሰላማ ከኢትዮጵያ ብሔራውያን ሊቃውንት ጋር ተመካከረው በጥንታዊ ፊደል ቅርፅ መሠረት ከካብዕ አስከሳብ ያሉትን ድምፅ ሰጭ ከሆኑት ከዕብራይስጥ፣ ከግሪክ፣ ሳይቀር ተረጎሙበት። ከዚህ በተጨማሪ የኢትዮጵያ ጽሕፈት እንደ አሁኑ አረብኛ ከግራ ወደ ቀኝ ነበር የሚጻፈው። አባ ሰላማ ግን ከቀኝ ወደ ግራ እንዲጻፍ አድርገዋል።⁴ [በተጨማሪ መዝገበ ፊደል የሚለውን የኪ.ወ.ክ መጽሐፍ መቅድሙን ተመልከት።]

አቡነ ሰላማ በቅድሚያ ክርስትና ማስፋፋቱን የጀመሩት ከባለሥልጣኖቹ ነበር። ከነገሥታቱ (አብርሃ ወአፅብሐ) በኋላ ወደ ባለሥልጣኖቹ መሔዱ ወሳኝነት አለው ምክንያቱም ባለሥልጣኑን የሚከተሉት ብዙ ሰዎች ይኖሩታል። በዚህ ዓይነት ለፈጣን መስፋፋት ከላይ ወደታች መውረዱ ጥቅም ነበረው። ስለዚህ በቅርብ ጊዜ ክርስትናን በብዙ

³ ክርስትና በኢትዮጵያ ክፍል 1 ገፅ 66።
⁴ ትንሣኤ ሐምሌ 1972 ቁጥር 34 ገፅ 8-9።

የኢትዮጵያ ቦታዎች ተስፋፍቷል ለማለት ይቻላል። ነገር ግን የስፋቱን አድማስ ለመወሰን አይቻልም። በአቡነ ሰላማ ጊዜ ክርስትና ከየት እስከየት እንደተሰበከ አስቸጋሪ ነው። እርግጠኛው ግን የአክሱም መንግሥት ክርስትናን እንደተቀበለ ነው።

የሐባ ሰላማ ስስተዋዕሶ በውጭ ግንኙነት

የኢየሩሳሌምን ርስት ስስጠብቀዋል

በአቡነ ሰላማ አማካኝነት አብርሃ ወአፅብሐ ለቆስጠንጢኖስ ደብዳቤ ጽፈው ነበር። ይህ ደብዳቤ ዋና ፍሬ ሃሳቡ «በኢየሩሳሌም ዳር ሠፈጣን የሚባል ቦታ ንጉሥ ሰሎሞን ሰጽናታችን ሰንገሥተ ሳባ አንደሰጣትና ከዚያ ጊዜ ጀምሮ የአህዛብ ነገሥታት ኢየሩሳሌምን አስካጠፏት ድረስ በአባቶቻችን በኢትዮጵያውያን ነገሥታት እጅ አንደነበር ከታሪክ ሕይወታችሁ ሽማግሌዎችም ጠይቃችሁ እንደትመሰሰሱን እንሰምናችኋለን» የሚል ነበር።

በ70 ዓ.ም. ኢየሩሳሌም በጥጦስ ጠፍታ ስለነበር ይህ የእኛ ይዞታ ጠፍቶ ነበር ማለት ነው። ንጉሥ ቆስጠንጢኖስ የኢትዮጵያ ነገሥታት አብርሃና አፅብሐ የላኩትን መልዕክት አይቶ፣ ከታሪክ ተመልክቶ ከሽማግሌዎቹም ተረድቶ የእናቱን የእሌኒን ምክር ሰምቶ በደስታ እሺ አለና በኢየሩሳሌም የኢትዮጵያን የታሪክ ርስት በቆስጠንጢኖስ ንጉሥ እና በንግሥት እሌኒ ትዕዛዝ እንደ ቀድሞው ለኢትዮጵያውያን ርስት ሆነ።

በጎልጎታ እሌኒ መስቀሉን አስቆፍራ (አስጠርጋ) ካዘጋጀች በኋላ የጌታችን የኢየሱስ ክርስቶስን መስቀል የተቀበረበት ቦታ ለኢትዮጵያውያን ለጥታለች። ከዚህ በኋላ ኢትዮጵያውያን በዴር ሱልጣን ቤት ሰርተው ተቀመጡ። ይህ የሆነው በአቡነ ሰላማ መልካም አሳቢነት ነው። እንግዲህ አቡነ ሰላማ ከሣቴ ብርሃን ኢትዮጵያን እንደ ተወለዱባት ቆጥረው ይህን የመሰለውን ብሔራዊ ሥራ ሰርተዋል።

መንበራቸውን ዓለም ስቀፋዊ ሰውቅና ስንዲያገኝ ስድርገዋለ

በኒቂያ የተሠበሰቡ አባቶች አርዮስንና ትምህርቱን አውግዘው ብቻ አልተለያዩም። ቤተክርስቲያንን ለማሳደግና ለማስፋፋት አንድነቷንም ለመጠበቅ የሚያስችሉ ውሳኔዎችን አሳልፈዋል። ለአንዲት ቤተክርስቲያን ህልውና መጠበቅ የተማከለ ቅዱስ ሲኖዶስ አስፈላጊ እንደሆነ በማመን ነው። በዚህ መሠረት በዚያን ዘመን በሮም ቄሣር ግዛት ሥር የነበሩትን በታሪክና ተያያዥ ትውፊታዊ አቋማቸው ተጠሪና ቋሚ አባላት የሆኑ አብያተ ክርስቲያናት ነበሩ። እነዚህም 4ቱ ታላላቅ መናብርት ይባላሉ።

1. በምዕራቡ የሮም ቄሣር መንግሥት ግዛት ውስጥ ያሉ አብያተ ክርስቲያናት በሮማ መንበር ሥር፤
2. በደቡብ የሮማ የቄሣር መንግሥት ግዛት ውስጥ ያሉ አብያተ ክርስቲያናት በእስክንድርያ መንበር ሥር፤
3. በሰሜኑ የሮማ ቄሣር መንግሥት ግዛት ሥር ያሉ አብያተ ክርስቲያናት በኤፌሶን መንበር ሥር፤
4. በምሥራቁ የሮማ ቄሣር መንግሥት ግዛት ሥር ያሉ አብያተ ክርስቲያናት በአንጾኪያ መንበር ሥር፤

እንዲጠቃለሉ ሲወሰን፤ ከሮም ግዛት ውጭ በራሳቸው ነፃ መንግሥት የሚተዳደሩ ለምሳሌ እንደ ኢትዮጵያና የፋርስ አብያተ ክርስቲያናት ምን ይሁኑ? የሚል ጥያቄ በኒቂያ ጉባኤ ተነስቶ እንደነበር ሊቃውንት የናገራሉ። በዚህ መሠረት ከሮም መንግሥት ግዛት ውጭ ክርስትናን የተቀበሉ አላይ የገለጥነው ራሳቸውን ችለው በተቋቋሙ መናብርት ደረጃ ሊቀ ጳጳስና እኩል እንዲሆን ወይም በዚህ ሁኔታ የሚታወቁ መናብርት ሊቀ ጳጳስና በአቅራቢያቸው ካለው/ከ4ቱ በአንዱ/የበላይ ተመልካችነት ሥር እንዲሆኑ ተወሰነ።

በሚያስደንቅ ሁኔታ የክርስትና እምነት በአጭር ጊዜ በቅዱስ አባታችን በአቡነ ሰላማ እየተስፋፋ ባለችው የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ከላይ በተጠቀሠው በአንዱ ውሳኔ መሠረት

ረት የቅርብ ተመልካቿ የእስክንድርያ ሊቀ ጳጳስ ሆነ፤ እንዲህ አይነቱ በየአብያተ ክርስቲያናቱ መካከል የተደረገውን ትውፊታዊ ስምምነት ጥቅምት ዘጠኝ በሚነበበው ሥንክሳር ላይ ፍንጭ ይሠጠናል። በተመሳሳይ ሁኔታ በእስክንድርያና በኢትዮጵያ መካከል የተደረጉት ስምምነትና ቅኖና እንዲህ ይላል፡- «ሊቀ ጳጳስ ተብሎ የሚጠራው /የሚታወቀው/ ይህ ኢትዮጵያዊ ባለ መንበር በሊቀ ጳጳስና ማዕርግና ደረጃ /በ4ቱ መናብርት ሊቀ ጳጳስና ልክ ማለት ነው/ መከበር ይገባል» [ፍትሐ ነገ. እንቀጸ 4]

እንግዲህ ያን ጊዜ በአባ ሰላማ አማካኝነት ወደ ኢትዮጵያ የመጣው ጳጳስና ማዕርግ መሠረታቸው ከመጀመሪያው መቶ ክፍለ ዘመን የነበሩ ጥንታውያን አብያተ ክርስቲያናት መንበር እኩል እንደነበር እንረዳለን። ይህም በአክሱም ላይ ብቻ ተወስኖ /ታውቆ/ እንዳይቀር በሌሎች ጥንታውያን አብያተ ክርስቲያናት መንበር በኩል እውቅናን እንዲያገኝ አባ ሰላማ ታላቅ ጥረት አድርጓል።

ከኢትዮጵያ ውጭ የነበረውን የስምነት ስንቅስቃሴ ተከታትለዋለ

በመንግሥት ደረጃ የኒቂያን የጉባኤ ውሳኔ የተቀበለው የኢትዮጵያ ንጉሥ ብቻ ነው። ይህም በአባ ሰላማ አማካኝነት ነው መቀመጫውን ቁስጥንጥንያ ያደረገውና መላ የሮምን ግዛት በተደላደለ ሁኔታ ሲመራ የነበረው ቆስጠንጢኖስ ሲሞት በምትኩ ልጅ ቁንስጣ በሥልጣን መንግስቱ ተተክቶ ሲገዛ /337-361 ዓ.ም/ በኒቂያ ጉባኤ ውሳኔ ተቀባዮች ላይ ስደትን አስጀመረ። ይህ ስደት አትናቴዎስን እንዲጋዝ ሲያደርግ፤ አርዮስን ግን ወደ አገልግሎቱ እንዲመለስ ተጠራ።

በቅዱስ አትናቴዎስ ምትክ በምእመኑ ፈቃድ ሳይሆን በጉልበት አርዮሳዊ አባ ጊዮርጊስን የእስክንድርያ ሊቀ ጳጳስ አድርጎ ሾመ። በዚህ መሠረት ወደ ኢትዮጵያ ነገሥታት አብርሃ ወአዕብህ ደብዳቤ ልከዋል። ይህ ደብዳቤ በቅዱስ አትናቴዎስ ተሹሞ የመጣውን አባታችንን አባ ሰላማን ሽረው

አርዮሳዊ ቴዎፍሎስ በመንበሩ እንዲቀመጥ ቁንሰጣ ጠይቋል።⁵

የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ገና ባልጠነከረችበት በዚህን ጊዜ በደገኛ ሐዋርያዊ በአባ ሰላማ ብርታትና አርቆ አስተዋይነት ቀደም ብላ የኒቂያን የእምነት መግለጫ መቀበል በኋላም በአታላይነት የአርዮስን ኑፋቄና መልእክተኛውን ቴዎፍሎስ ሕንዳዊ በመጣባት እግሩ ተመልሷል። በውጭ አብያተ ክርስቲያኖች ውስጥ በቅዱሳት መጽሐፍት አተረጓጎም የታዩትን ክስተቶች፣ ጠንካራና ደካማ ጌን፣ ገንቢና አፋራሽ፣ ተልዕኮአቸውን ለመከታተል አባ ሰላማ ንቁ ነበር። ይህን መንፈሳዊ ቅንነትን የሚያነሳ የአባ ሰላማን ታሪክ የተመለከተ ማንኛውም ኢትዮጵያዊ ጥንታውያን አባቶች ገና የአርዮስን የትምህርት በሽታ ከርፋቱና ከምጣጣነቱን አውቀው ወደ ሀገር ሳያስገቡ ከውጭ የደፉትን አተላ ዛሬ ትውልዱ ሲገታው ስንመለከት ኢትዮጵያዊ ናቸው ለማለት ይከብደናል። ስለዚህ ቅዱስ አባታችን ሰላማ ከሣቴ ብርሃን የውጭውን የእምነት እንቅስቃሴ በሚገባ ተከታትሏል።

የአብርሃ ወአቶብሐ ስረፍት፤

የሐቡነ ሰላማ የሰማቸው ስምሚና ስረፍታቸው፤

ለኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ከፍተኛ አስተዋፅኦ ያደረጉ እነዚህ እሩያነ ነገሥታት አብርሃ ወአቶብሐ የአክሱም ቤተክርስቲያንን በሚያስደንቅ ሁኔታ ሠርተው ከጨረሱ በኋላ ቀጣዩን ቤተ ክርስቲያን ያሠሩት የእናታቸው የንግሥት ሶፍያ አገር በሆነው በሁለት አውላሎ አውራጃ ዓይባ ገማድ በሚባለው ቦታ ነበር። ይህ ታሪካዊ ቤተክርስቲያን በ4ኛው መቶ ክፍለ ዘመን የተሠራ ሲሆን ከአንድ አለት ተፈልፍሎ የተሠራ እስከ ዛሬ በሰማቸው የሚጠራ ገዳም ነው።⁶

⁵ የኢትዮጵያ ታሪክ 1ኛ መጽሐፍ ገጽ 310፣ የኢ.አ.ተ.ቤ. ታሪክ ገጽ 24-25

⁶ ታሪክ ነገሥት አብርሃ ወአቶብሐ ገፅ 14-15።

የመቅደሱን ሥራ ከፈፀሙ በኋላ በወርቅ በእንቁ ያጌጠች ነበር። አምዶቿ እንደ አርዘሊባኖስ ቀጥ ብለው የቆሙ ናቸው። ሌት ከቀን የሚያበራ ብርሃን የሚሰጡ እንቁ የተሠሩ 48 መስኮቶች ነበሩት። እንደ ፀሐይ የሚያበራ እና የአዕማዱ ቁጥር 42 ይደርሳሉ። መቅደሱን ለ4 ከፍለውት ነበር፤ ይህ አስደናቂ ቤተክርስቲያን እንደ አክሱም ቤተ ክርስቲያን በ9ኛው መቶ ክፍለ ዘመን አደጋ ደርሶበታል። ሙሉ በሙሉ ባይፈርስም ቅኔ ማህሌቱና መንበሩ ፈርሷል። በአስደናቂ ጥበብና በንፈስ ቅዱስ ኃይል የተሠሩ ሐረጎች በእሳት ጋይተው ምልክታቸው ይታያል። ይህ ሁሉ ጥፋት የደረሰው በዮዲት ጉዲት ነው። የአብርሃ ወአቶብሐ ገዳም እንዲህም ሆኖ ውበቱና አስደናቂነቱን አላጣም። የዓለም ቱሪስቶች እየዩ ያደንቁታል። ይህም የዓለም ታላላቅ ሥራ ዎች እንደ አንዱ ሆኖ በዓለም የቅርስ መዝገብ ተመዝግቧል። በኢትዮጵያም የሚገኙ ታላላቅ ቅርሶች አንዱ ነው።⁷

ንጉሥ አብርሃ በሕይወተ ሥጋ የነበረበት ዘመን ሃምሳ ሁለት ዓመት ነው። አምስት ዓመት በእናት በአባቱ ቤት፤ ሰባት ዓመት በቤተ መቅደስ፤ አስራ አምስት ዓመት በሕገ ኦሪት ሕዝቡን በማስተዳደር፤ አስራ አምስት ዓመት ወንጌልን በማስተማር፤ አሥር ዓመት ከወንድሙ ከአቶብሐ ተለይቶ በምድረ ትግራይ በአጠቃላይ ሃምሳ ሁለት ዓመት ቆይቷል። ከዚህ በኋላ ጥቅምት አራት ቀን አርፏል። ወንድሙም አቶብሐ ወንድሙ ባረፈበት ጥቅምት አራት ሞቷል። የሕይወት ዘመኑ ስልሳ አምስት ዓመት ነው። ይኸውም አምስት ዓመት ከእናት ከአባቱ ቤት፤ ሰባት ዓመት በቤተ መቅደስ፤ አስራ አምስት ዓመት በሕገ ኦሪት ነግሶ ሕዝቡን በማስተዳደር፤ አስራ አምስት ዓመት በሕገ ወንጌል፤ የኢትዮጵያን ሕዝብ በማስተማር በማሳመን፤ በማጥመቅ፤ አሥር ዓመት ከወንድሙ ተለይቶ በሸዋ አገር ቤተ መንግሥቱን የረረ በማድረግ፤ አስራ አምስት ዓመት ወንድሙ ከሞተ በኋላ በጠቅላላ ስልሳ አምስት ዓመት ነው።⁸ የሁለቱም መቃብር ዛሬ በገርአልታ በሚታወቀው ገዳማቸው አዕማ

⁷ ዝኒ ከማሁ ገፅ 14።

⁸ ዝኒ ከማሁ ገፅ 33።

ቸው ሳይፈርስ ይገኛል። የመጀመሪያዎቹ የኢትዮጵያ ቅዱሳን ሲሆኑ መታሰቢያቸው ጥቅምት አራት ቀን ነው።

በአፍሪካ ውስጥ ታላላቅ መምህራን የነበሩባቸው ብዙ አብያተ ክርስቲያናት ሲጠፉ በኢትዮጵያ ለተቋቋመችው ቤተ ክርስቲያን ግን ማንኛውንም ችግር አልፋ እስከ ዛሬ በመቆየት ወንጌሉንም አፈንታ በመገኘት ከብፁዕ አቡነ ሰላማ ከሣቱ ብርሃን ትምህርቷን ሳታጨልም ለመጀመሪያዋ ሐዋርያ ለአባታችን አቡነ/ሰላማ የትጋታቸውን የፍቅር አገልግሎታቸው ፍሬ መሆኗን ሲያስደንቅ ይኖራል። ከዚህ በመነሳት ነው ፍሬምናጦስ ከሚለው የግል መጠሪያ ስማቸው በተጨማሪ «ሰላማ» እና «ከሳቱ ብርሃን» የሚል ስም የተሰጣቸው በውጭው ቤተክርስቲያን እስከ ዛሬ የሚጠቀሙት ስም በቀድሞው ፍሬምናጦስ ነው። የሰሙ ስያሜ፡-

ስያሜ	ምክንያት
ሰላማ	ይህ ስያሜ በክርስቶስ መስቀልና ደም በእግዚአብሔርና በሰው መካከል ስለተፈፀመው የእርቅ ሥራ ለሕዝብ ኢትዮጵያ አብላሪ መሆኑን ያመለክታል። «በመስቀሉ ደም ለላምን አደረገ» እንዳለ ቅዱስ ጳውሎስ። ቆላ. 1፡20 በአባ ሰላማ አማካኝነት ወደ ክርስቶስ በመቅረባቸው፤ የከበደ ሽክማቸው የቀለለባቸው ሁሉ ሰላም በማግኘታቸው «ሰላማ» ብለዋቸዋል። ⁹
ከሣቱ ብርሃን	ብርሃኑ ወንጌልን ለኢትዮጵያ ስላበሩ፤ በብርሃኑ ትምህርታቸው የተደሰቱ በጨለማ ውስጥ ኖረው በእርሳቸው አማካኝነት ብርሃኑ ወንጌል የበረላቸው ምዕመናን «ከሣቱ ብርሃን» በማለት ስይመዋቸዋል። ቅዱስ ያሬ ድም በድጋው ላይ «ብርሃኑን ይገልጥ ዘንድ ወደ አገራችን የተላከ ይህ ሰው መምህራችን ነው» ብሏል። ¹⁰

በመልካም አባታችንታቸው ያስቡላቸው ስለነበር ፍቅራቸው ተሰምቷቸው «አቡነ» ብለዋቸዋል። እንደ እስክንድርያ ቤተ ክርስቲያን ሥርዓት ግን ቄሱ አቡነ ሲባል ጳጳሱ ደግሞ አምባ (አባ) ይባላል። ለምዕመናን ከጳጳሱ ይልቅ ቄሱ ይቀር

⁹ ትንሣኤ ሐምሌ 1972 ዓ.ም ቀጥር 34 ገፅ 8።
¹⁰ ዝኒ ከማሁ ገጽ 8።

ባልና። ከሣቱ ብርሃን ሰላማም በፍፁም ትህትና ሁልጊዜ ከምእመናን ጋር የቅርብ ግንኙነት ያደርጉ ነበርና አምባ በማለት ፈንታ አቡነ ብለዋቸዋል። ፍሬምናጦስ እነዚህ ሰዎች የተሰጧቸው በአሚኑ ክርስቶስ ከወለዷቸው ልጆቹ ከምእመናን ብቻ ነው።¹¹

በእውነቱ ለአንድ ትጉ ሐዋርያ የሚገባ ስም ነው። «አንዲት ቤተ ክርስቲያን ሐዋርያዊት ናት መባል የሚገባት እንደ ጌታዋ በዚህ ዓለም የእግዚአብሔርን ሥራ ተግታ ስትሠራ ነው» የሚባለው ለዚህ ነው። ክርስትና በኢትዮጵያ ውስጥ እስከ አሁን ድረስ የቆየው በትምህርት የተገኘ እውቀት ቁጭ ብሎ በማወጅ ሳይሆን እንደ አቡነ ሰላማ በመሰሉ ሐዋርያ እውነተኛውን ሕይወት እየኖሩ ቤተ ክርስቲያንን ከእነሙሉ ሥርዓቷ ባቆዩን አባቶች ነው።

አባታችን አቡነ ሰላማ የተሸከሙት መንፈሳዊ ኃላፊ ነት በትክክል ለመወጣታቸው በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሥነ ጽሑፍ ብቻ ሳይሆን የተመሠከረላቸው ምዕራባውያንም ጭምር መስክረዋል። በቅዱስነትም ደረጃ ይከበራሉ። የሮማ ካቶሊክ ኦክቶበር 27 የግሪክ ቤተ ክርስቲያን ደግሞ ኖቬምበር 30 መታሰቢያቸውን ያከብራሉ። የኮኘት (የግብፅ) ቤተ ክርስቲያን ስንክሳር በዓሉን አይሰራላቸውም። አቡነ ሰላማ በእጃቸው ይይዙት የነበረው መስቀልና በግሪክኛ የቀደሱበት መጽሐፍ በጥንታዊቷ ተድባባ ማርያም ቤተ ክርስቲያን ይገኛል። አቡነ ሰላማ በእግዚአብሔር ፈቃድ ለኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ሐዋርያ ከመሆናቸውም በላይ ብዙ በረከቶችን ስላስገኙላት በዓመት ሁለት ጊዜ ሐምሌ 26 እና ታህሳስ 18 ቀን ቅዱስ አባት ብላ ታከብራለች። በስማቸውም ቤተ ክርስቲያን አንፃላች። በትግራይ አገረ ስብከት ብቻ በአቡነ ሰላማ ስም ሦስት አብያተ ክርስቲያናት አሉ። መካነ መቃብራቸው ግን ከሦስቱ አንዱ በሆነው አምባ ከበሮ በሚባል በገመድ ብቻ በሚወጣበት አምባ ላይ በተንቤን አውራጃ ነው። ቅዱስ አባታችን አቡነ ሰላማ፡-

¹¹ ክርስትና በኢትዮጵያ ክፍል 1 ገፅ 47።

- ✦ መሠረቱ ያልተናወጸ ቤተ ክርስቲያን በስብከታቸው የመሠረቱ፤
- ✦ ቅድስናቸው በጥንት አብያተ ክርስቲያናት የተመሠከረ ላቸው፤
- ✦ የወንጌልን ብርሃን በመጣው ኢትዮጵያ ዞረው ያበሩ፤
- ✦ በክርስቶስ መስቀል የቶገኘውን ሰላም ለኢትዮጵያውያን ያስተዋወቁ፤
- ✦ ሐዋርያዊ ግዴታቸውን በሚገባ የተወጡ፤
- ✦ በኢየሩሳሌም ላለው ርስታችን በነበሩበት ዘመን መፍትሔ ያሰጡ፤
- ✦ የአርዮስን ትምህርት በመጣበት ቦታ የመለሱ፤
- ✦ መንበራቸውን በዓለም አቀፍ ዕውቅና ያካተቱ፤
- ✦ ለሀገሪቱ ጭምር የሥነ ፊደል ሥርዓት የዘረጉ፤
- ✦ ሀገራችን በራሷ ቋንቋ መጽሐፍ ቅዱስን እንድታገኝ የተረገሙ፤
- ✦ ሐዋርያዊ ሕይወት ያላቸው ታላቅና ቅዱስ የቤተ ክርስቲያናችን አባት ናቸው፡፡

ምዕራፍ አራት

ስቴታቸው ወርቃማ ዘመን

[ከ480 - 600 ዓ.ም]

የተሰሰቱ ቅዱሳን መምጣት፤ የቅዱስ ያፌድ መነሳትና፤ የተቀዳሰ ዩጌ በዓሰ ስክህበር መጀመር

አብርሃና አዕብሐ ከሞቱ ወዲህ እስከ ካሌብ ድረስ የመቶ ዓመት ልዩነት አለ። የቁስጥንጥንያ ግዛት ከትልቁ ቆስጠንጢኖስ ወዲህ የክርስትና ሃይማኖት በጣም እየተስፋፋ ሔደ ነበር። ዳሩ ግን በትልቁ ቴዎዶሶስና በተከታዮቹ ዘመነ መንግሥት ከጊዜ ወደ ጊዜ ሊቃነ ጳጳሳት፤ ቀሳው ስት በበረከቱ መጠን እርስ በራሳቸው መለያየት ተከሰተ፤ በችግሩና በስደቱ ዘመን በኔሮን፤ በእነ ዲዮቅልጢያኖስ ጊዜ የነበራቸው ኅብረትና አንድነት በአሁኑ ማለት (በ451 ዓ.ም. አካባቢ) በምሹቱ ጊዜ ጠፋና የቁስጥንጥንያው ከእስክንድርያው፤ የእስክንድርያው ከሮማው ቤተ ክርስቲያን በአዲስ ሃሳብ ተለያዩ ይልቁንም ለክርስቶስ 1 አካል 2 ባሕርያት አሉት የሚል አዲስ ክህደት ተከሰተ፤ ይህ ብቻ አይደለም የሥልጣን የዘር ችግር ታከለበት፤ በዚህና በመሳሰሉት ነገሮች ብዙ ሁከትና ፍጅት አስከተለ። ጳጳሳቱና ቀሳውስቱ የጊዜውን መንግሥት ተለጥፈው በሙግቱ ቀንቷቸው በተደላደሉበት ሰዓት ይህን የሁለት ባህርይ ትምህርት ለተራው ሕዝብ ጭምር እንዲደርስ አብልጠው ጣሩ። ይሁን እንጂ በዚህ መካከል እነ ዲዮስቆሮስ፤ ያዕቆብ ዘእልበረዳኢ የመሰሉ የተዋሕዶ አባቶች መነሳታቸው ይታወቃል። ስለዚህ አንድ ባሕርይ በተዋሕዶ የሚሉ ያላቸው ምርጫ መሰደድ ነበር።

በዚህ ምክንያት በ4ኛው መቶ ክፍለ ዘመን መገባደጃ ላይ 9 መነኮሳት ተሰደው ወደ ኢትዮጵያ መጡ። በዚህን ጊዜ በኢትዮጵያ ነግሦ የነበረው ዳግማዊ አልአሜዳ ነበር። እነዚህ መነኮሳት የሰደታቸው ምክንያት በጉባኤ ኬልቄዶን